LIGJ
Nr. 31/2016

PËR ADERIMIN E REPUBLIKËS SË SHQIPËRISË NË MARRËVESHJEN E FINANCIMIT NDËRMJET QEVERISË SË MALIT TË ZI DHE KOMISIONIT EVROPIAN PËR PROGRAMIN E VEPRIMIT TË BASHKËPUNIMIT NDËRKUFITAR MALI I ZI – SHQIPËRI, 2014–2020, ALOKIMI I VITIT 2014, NË KUADËR TË INSTRUMENTIT TË ASISTENCËS SË PARAADERIMIT IPA II

Në mbështetje të neneve 78, 83, pikat 1 e 2, dhe 121, të Kushtetutës, me propozimin e Këshillit të Ministrave,

KUVENDI
I REPUBLIKËS SË SHQIPËRISË

VENDOSI:

Neni 1

Republika e Shqipërisë aderon në marrëveshjen e financimit ndërmjet qeverisë së Malit të Zi dhe Komisionit Evropian për programin e veprimit të bashkëpunimit ndërkufitar Mali i Zi – Shqipëri 2014-2020, alokimi i vitit 2014, në kuadër të Instrumentit të Asistencës së Paraaderimit IPA II, bërë më 28.12.2015, sipas tekstit bashkëlidhur këtij ligji.

Neni 2

Ky ligj hyn në fuqi 15 ditë pas botimit në Fletoren Zyrtare.

Miratuar në datën 17.3.2016

Shpallur me dekretin nr. 9483, datë 24.3.2016 të Presidentit të Republikës së Shqipërisë, Bujar Nishani

MARRËVESHJE FINANCIARE

KUSHTET E VEÇANTA

Nga njëra anë Komisioni Evropian, në vijim i referuar si "Komisioni" ose "pala", e cila vepron në emër të Bashkimit Evropian, më poshtë i referuar si "Bashkimi",

dhe nga ana tjetër, Mali i Zi i përfaqësuar nga qeveria e Malit të Zi, më poshtë i referuar si "Përfituesi i IPA II" ose "pala",

dhe bashkërisht të referuara si "palët",

kanë rënë dakord si më poshtë:

Neni 1

Programi i veprimit

1. Bashkimi bie dakord të financojë dhe përfituesit e IPA II bien dakord të pranojnë financimin e Programit të Veprimit në vijim, siç përshkruhet në shtojcën I:

Programi i Veprimit të Bashkëpunimit Ndërkufitar Mali i Zi - Shqipëri për vitin 2014

2014/037-593

Ky Program Veprimi financohet nga Buxheti i Bashkimit në bazë të aktit themelor në vijim: Instrumenti për Asistencën e Paraanëtarësimit (IPA II)[1].

2. Kostoja e përgjithshme e vlerësuar e këtij Program Veprimi është 1,400,000 euro dhe kontributi maksimal i Bashkimit për këtë Program Veprimi është caktuar 1.190.000 euro.

3. Nuk kërkohet kontribut financiar nga përfituesit e IPA II.

Neni 2

Periudha e ekzekutimit dhe periudha e zbatimit operacional

[1] Rregullorja nr. 231/2014 (BE) e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit, e datës 11 mars 2014, e cila krijon një instrument për asistencën e paraanëtarësimit (IPA II), OJ L 77, 15.3.2014, f. 11.

1. Siç përcaktohet në nenin 1 (1) të shtojcës II, periudha e ekzekutimit të kësaj Marrëveshjeje Financimi është caktuar 12 vjet nga hyrja në fuqi e kësaj Marrëveshjeje Financimi.

2. Siç përcaktohet në nenin 1 (2) të shtojcës II, periudha e zbatimit operacional të kësaj Marrëveshjeje Financimi është caktuar 6 vjet nga hyrja në fuqi e kësaj Marrëveshjeje Financimi.

Neni 3

Adresat dhe komunikimi

I gjithë komunikimi në lidhje me zbatimin e kësaj marrëveshjeje financimi duhet të jenë në formë të shkruar, do t'i referohet shprehimisht Programit të Veprimit siç identifikohet në nenin 1 (1) dhe do të dërgohet në adresat e mëposhtme:

a) për Komisionin:

Znj. WENDT Catherine
Drejtor i Komanduar i Drejtorisë D, Ballkani Perëndimor
Drejtoria e Përgjithshme për Negociatat e Zgjerimit dhe Fqinjësinë
Komisioni Evropian
15, Rue de la Loi, B – 1049 Bruksel, Belgjikë
E-mail: NEAR-D1@ec.europa.eu

b) për përfituesin e IPA II:

Z. Ambasador Aleksandar Andrija Pejović
Sekretar Shteti për Integrimin Evropian dhe Koordinator Kombëtar i IPA-s
Ministria e Punëve të Jashtme dhe Integrimit Evropian
Stanka Dragojevića 2, 81000, Podgoricë, Mali i Zi
Faks: +382 20 225 591
E-mail: aleksandar.pejovic@mfa.gov.me

Neni 4

Pikat e kontaktit të OLAF (Zyrën Evropiane kundër Mashtrimit)

Pika e kontaktit të përfituesit të IPA II që ka kompetencat e duhura për të bashkëpunuar drejtpërdrejt me Zyrën Evropiane Kundër Mashtrimit (OLAF), në mënyrë që të lehtësojë aktivitetet operative të OLAF-it, do të jetë:

Znj. Anja Pavličić, AFCOS pikë kontakti/zyra e AFCOS-së
Ministria e Financave e Malit të Zi
Stanka Dragojevića 2, 81000, Podgoricë, Mali i Zi
Tel: + 382 20 224 480
Cel: + 382 67 506 765
Faks: + 382 20 224 450
E-mail: anja.pavlicic@mif.gov.me

Neni 5

Marrëveshjet Kuadër

Programi i Veprimit do të zbatohet në përputhje me dispozitat e Marrëveshjes Kuadër ndërmjet Komisionit Evropian dhe Malit të Zi mbi marrëveshjet për zbatimin e asistencës financiare të Bashkimit për Malin e Zi nën Instrumentin e Asistencës së Paraanëtarësimit (IPA II), e cila ka hyrë në fuqi më 4 qershor 2015 dhe në përputhje me dispozitat e Marrëveshjes Kuadër ndërmjet Komisionit Evropian dhe Republikës së Shqipërisë mbi marrëveshjet për zbatimin e asistencës financiare të Bashkimit në Shqipëri nën Instrumentin e Asistencës së Paraanëtarësimit (IPA II), e cila ka hyrë në fuqi më 16 prill 2015 (e referuar më poshtë si "Marrëveshja Kuadër (s)").

Kjo Marrëveshje Financimi plotëson dispozitat e Marrëveshjeve Kuadër të lartpërmendura. Në rast konflikti të dispozitave të kësaj Marrëveshjeje financimi nga njëra anë dhe nga ana tjetër të dispozitave të Marrëveshjes Kuadër, kjo e fundit do të ketë përparësi.

Neni 6

Shtojcat

1. Kjo Marrëveshje Financimi përbëhet nga:

a) Këto Kushte të Veçanta;
b) Shtojca I: Programi i Veprimit CBC Mali i Zi - Shqipëri për vitin 2014 (C (2014) 9352, 10.12.2014);
c) Shtojca IA: IPA II CBC 2014-2020 programi midis Malit të Zi dhe Shqipërisë;
d) Shtojca II: Kushtet e përgjithshme;
e) Shtojca III: Raporti Vjetor Model CBC për zbatimin e asistencës IPA II në përputhje me nenin 80 të Marrëveshjes Kuadër;
f) Shtojca IIIA: Raporti Vjetor Model për zbatimin e asistencës IPA II në përputhje me nenin 58 dhe 59 (1) të Marrëveshjes Kuadër;
g) Shtojca IV: Modeli i Raportit Financiar sipas nenit 59 (2) të Marrëveshjes Kuadër;
h) Shtojca V: Specifikimet Minimale të Sistemit të Kontabilitetit me Bazë Akruale.
i) Shtojca VI: Kushtet në lidhje me menaxhimin indirekt.

Në rast të një konflikti, nga njëra anë, të dispozitave të shtojcave dhe nga ana tjetër, të dispozitave të këtyre Kushteve të Veçanta, këto të fundit do të kenë përparësi. Në rast të një konflikti, nga njëra anë, të dispozitave të shtojcës I dhe shtojcës IA dhe të dispozitave të shtojcës II, nga ana tjetër, këto të fundit do të kenë përparësi. Në rast konflikti ndërmjet dispozitave të shtojcës I, nga njëra anë, dhe dispozitave të shtojcës IA, nga ana tjetër, këto të fundit do të kenë përparësi.

Neni 7

Përjashtimet e dispozitave nga/ose plotësimi i shtojcës II

Neni 11 (1) i "Kushteve të përgjithshme", zëvendësohet me dispozitën e mëposhtme:

Përfituesi IPA II do të paraqesë parashikimet e tij fillestare të disbursimit për Programin e Veprimit, përgatitur në përputhje me nenin 10(2), me një kërkesë fillestare parafinancimi pas aderimit të kësaj Marrëveshjeje Financimi nga Shqipëria në përputhje me nenin 8. Pagesa e parë e parafinancimit do të jetë për 100% të disbursimeve të parashikuara për vitin e parë të parashikimit të planit të disbursimit.

Neni 17 (5) i shtohet "Kushteve të përgjith-shme":

Nëse Shqipëria nuk aderon në këtë Marrëveshje Financimi brenda datës 31 mars 2016 në përputhje me nenin 8, Marrëveshja e Financimit do të përfundojë automatikisht më 1 prill 2016. Komisioni do të njoftojë përfituesin IPA II mbi ndërprerjen automatike dhe do të kërkojë kthimin e fondeve, nëse do të jetë e nevojshme.

Neni 8

Hyrja në fuqi dhe aderimi i kësaj Marrëveshjeje Financimi

Kjo Marrëveshje Financimi do të hyjë në fuqi ditën që do të nënshkruhet nga pala e fundit.

Shqipëria, e përfaqësuar nga Këshilli i Ministrave të Shqipërisë, Ministria e Integrimit Evropian do të aderojë deri në datën 31 mars 2016 në këtë Marrëveshje Financimi, pas hyrjes në fuqi në përputhje me paragrafin paraardhës. Shqipëria aderon në këtë Marrëveshje Financimi në datën në të cilën Komisioni merr njoftim nga Shqipëria kur konfirmohet përfundimi i procedurave të brendshme të nevojshme për këtë aderim. Komisioni do të informojë Shqipërinë mbi datën marrjes së këtij njoftimi. Duke aderuar në këtë Marrëveshje Financimi, Shqipëria pranon të gjitha aktivitetet e zbatimit të ndërmarra nga hyrja në fuqi e kësaj Marrëveshjeje Financimi. Nga data e aderimit, Shqipëria do të bëhet palë e kësaj Marrëveshjeje Financimi, dhe të dy përfituesit IPA II do të referohen më pas bashkërisht si "Përfituesit IPA II" ose veçmas si "Përfituesi IPA II".

Kjo Marrëveshje Financimi hartohet në tri kopje në gjuhën angleze, një kopje i dorëzohet Komisionit, një kopje përfituesit IPA II dhe një kopje Shqipërisë për të aderuar në këtë Marrëveshje Financimi.

Për Përfituesit e IPA II:
Për Malin e Zi:
Z. Ambasador Aleksandar Andrija Pejović
Koordinatori Kombëtar i IPA-s (KKIPA)
Ministria e Punëve të Jashtme dhe Integrimit Evropian
Podgoricë, _____ 2015

Për Komisionin:
Znj. WENDT Catherine
Drejtore e Komanduar, Drejtoria D, Ballkani Perëndimor
Drejtoria e Përgjithshme për Politikat e Fqinjësisë dhe Negociatat për Zgjerim

Bruksel, _____ 2015

SHTOJCË I
PROGRAMI I VEPRIMIT TË BASHKËPUNIMIT NDËRKUFITAR MALI I ZI - SHQIPËRI
PËR VITIN 2014

1. IDENTIFIKIMI

Përfituesit	Mali i Zi, Shqipëria
CRIS/ABAC Dokumentet **Referencë të Bashkëpunimit** **Kontributi i Bashkimit** **Buxheti**	2014/037-593 1 190 000.00 EURO 22.020401
Metoda e menaxhimit **Strukturat përgjegjëse**	Menaxhim jo i drejtpërdrejtë nga Mali i Zi Struktura Operative përgjegjëse për kryerjen e veprimeve: Ministria e Punëve të Jashtme dhe Integrimit Evropian Struktura Operative Partnere në Shqipëri është: Ministria e Integrimit Evropian
Data përfundimtare për Marrëveshjen/et financiare me vendet përfituese (trepalëshe) të IPA II	Plani i buxhetit për vitin 2014 para datës 31 dhjetor 2014 + 1
Data përfundimtare për kontratat e prokurimit dhe grantet	Tre vjet pas datës së nënshkrimit të Marrëveshjes së Financimit (nga nënshkrimi i palës së fundit), me përjashtim të rasteve të renditura në nenin 189 (2) të Rregullores Financiare
Data përfundimtare e zbatimit operacional	Gjashtë vjet pas datës së nënshkrimit të Marrëveshjes së Financimit (nga nënshkrimi i palës së fundit).
Data përfundimtare e zbatimit të Marrëveshjes Financiare (datë deri në të cilën ky program i cili duhet të jetë përfunduar dhe mbyllur), pas pranimit të llogarive	12 vjet pas datës së nënshkrimit të Marrëveshjes së Financimit (nga nënshkrimi i palës së fundit)
Njësia e programimit	Njësia B1 Mali i Zi, Islandë
Njësia Zbatuese/ Delegacioni i BE-së	Delegacioni i BE-së në Podgoricë

2. PËRSHKRIM I PROGRAMIT TË VEPRIMIT

2.1 Përmbledhje e programit të bashkëpunimit ndërkufitar 2014–2020

Zona e Programit:

Zona e pranueshme kufitare:

Mali i Zi:

- Andrijevica, Berane, Petnjica, Plavë, Guci, Rožaje, Podgoricë, Cetinjë, Danilovgrad, Budva, Bar dhe Ulqin

Shqipëri:

- Shkodra, Lezha
- * Rrethi i Tropojës
- Konteksti i Zonës Përfituese nga Bashkëpunimi Ndërkufitar (BNK)

Zona e Programit është e ndryshme, por gjithsesi disa tipare të përbashkëta në lidhje me natyrën, pozicionin gjeografik, tendencat demografike, ekonominë, kapitalin njerëzor etj., mund të gjenerojnë sinergji dhe të jenë një mundësi e mirë për zhvillimin dhe zbatimin e iniciativave të BNK-së. Për më tepër, Programi duhet të ndërtohet mbi karakteristika dhe veprime të sakta të përcaktuara nga të dyja vendet, Malit të Zi dhe Shqipërisë, në kuadër të Strategjisë së ardhshme makrorajonale të Adriatikut dhe Jonit (COM (2014) 357 në Strategjinë e BE-së për rajonin e Adriatikut dhe Jonit).

- Karakteristikat ekonomike të të dyja vendeve shfaqin tendenca të ngjashme. Të dyja vendet janë klasifikuar nga Banka Botërore si ekonomi me të ardhura të larta - të mesme. Struktura e ekonomisë është e ndryshme në të dyja anët e kufirit.

- Konkurrenca është e ulët në të dyja anët e kufirit, një produktivitet më i lartë dhe më shumë investim në njohuritë dhe përdorimin e teknologjive të inovacionit është parakusht për t'u bërë më konkurrues si në shkallë kombëtare dhe ndërkombëtare.

- Forcimi i rrjeteve të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme (NVM) dhe lidhjeve të shërbimit ekzistues në zonat kufitare është një potencial i pashfrytëzuar. Mbi 97% e NVM-ve të regjistruara punësojnë më pak se 4 persona. Niveli i bashkëpunimit përtej kufirit është minimal.

- Të dyja anët e zonës së programit po bëhen gjithnjë e më tërheqëse për investitorët e huaj, por ekziston nevoja që në të dyja anët të ketë përmirësim të kushteve dhe veçanërisht të infrastrukturës për të bërë biznes.

- Bujqësia është një potencial i madh ekonomik në zonën e programit, por e pashfrytëzuar. Papunësia mbetet një problem i mprehtë për popullsinë e zonës së programit, veçanërisht për grupet e ndjeshme sociale, si të rinjtë dhe popullsia rurale, gratë.

- Mbrojtja e mjedisit duhet të merret në konsideratë në mënyrë serioze në planet e ardhshme të zhvillimit të zonës së programit. Me zhvillimin e përgjithshëm të zonës së programit, duke u mbështetur kryesisht në burimet natyrore, mbrojtja e mjedisit dhe ruajtja e këtyre burimeve është themelore për zhvillimin e qëndrueshëm të zonës.

- Infrastruktura e varfër është sfida kryesore për zhvillimin ekonomik dhe social të zonës së programit. Zhvillimi i qëndrueshëm dhe përmirësimi i transportit dhe i infrastrukturës publike mund të kontribuojnë në zhvillimin e qëndrueshëm ekonomik dhe në një rritje të përgjithshme të mirëqenies në zonën e programit.

- Zona e programit ka potencial të lartë turistik, por këto mundësi janë përdorur kryesisht në anën e Malit të Zi, ndërsa turizmi në anën shqiptare është zhvilluar pak, pavarësisht potencialit të madh që ka.

- Në zonën kufitare ka një trashëgimi të pasur historike-kulturore-artistike që duhet të ruhet.

- Përmirësimi i cilësisë së sistemit arsimor dhe infrastrukturës shkollore është një sfidë dhe prioritet për zonën e programit, veçanërisht në zonat rurale.

- Në përgjithësi, sektori i shëndetësisë është i dobët dhe i zhvilluar në mënyrë të pabarabartë. Mungesa e një kornize të duhur ligjore për sigurimin shëndetësor në zonat rurale (në anën shqiptare të kufirit) ende e pengon zhvillimin e këtij sektori.

- Rrjete inkurajimi të organizatave rajonale të shoqërisë civile (OSHC).

- Kërkimi dhe Zhvillimi dhe depërtimi i Teknologjisë së Informacionit dhe Telekomunikacionit (TIK) është në disproporcion të dukshëm midis vendeve dhe në nivel të ulët.

- Qeveritë lokale dhe rajonale janë në përgjithësi financiarisht të dobëta dhe nuk mund të nxisin zhvillimin lokal.

- Përmbledhje e përvojës së bashkëpunimit ndërkufitar në të shkuarën dhe aktualisht (CBC), duke përfshirë mësimet e nxjerra.

- Rekomandimet kryesore të vlerësimeve të përkohshme dhe auditimeve të programeve të BNK 2007–2013 janë marrë në konsideratë për zhvillimin e këtij programi. Kështu, programet BNK 2014-2020 janë më të fokusuara në lidhje me numrin e prioriteteve tematike të zgjidhura dhe të drejtën gjeografike që do të ndihmojnë për të arritur rezultate më të mira dhe për të pasur një ndikim më të madh. Përveç kësaj, zbatimi i programeve BNK është thjeshtuar kryesisht në një autoritet të vetëm kontraktues dhe një zarf të vetëm financiar për program.

Pas përvojës së fituar në periudhën 2007 deri në vitin 2013, Komiteti i Përbashkët i Monitorimit (KPM) do të veprojë si organi vendimmarrës i programit ndërkufitar për mbikëqyrjen e efektivitetit dhe cilësisë së zbatimit të programit. Roli i KPM-së i referohet programimit dhe monitorimit të përgjithshëm të programit të BNK-së, ndërsa përzgjedhja e veprimeve do të jetë përgjegjësi e Autoritetit Kontraktues në mënyrë të tërthortë menaxhimi.

2.2 Përshkrimi dhe Zbatimi i Veprimeve

Operacioni 1	**Operacionet e Bashkëpunimit Ndërkufitar**	**1 190 000.00 EURO**

1. Përshkrimi i veprimit, objektivat, rezultatet e pritshme

Prioritetet e mëposhtme tematike, objektivat dhe rezultatet e pritshme do të arrihen gjatë periudhës së zbatimit të programit të vitit 2014, nga viti 2014 deri më 2020-n.

Përshkrimi i veprimit: operacione të bashkëpunimit ndërkufitar në rajonin kufitar në fushën e punësimit; lëvizjes së fuqisë punëtore dhe përfshirjes sociale dhe kulturore; mjedisit; përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike dhe zbutjes, parandalimit dhe menaxhimit të rrezikut; turizmit dhe trashëgimisë kulturore dhe natyrore.

Objektivi: Zhvillimi socio-ekonomik dhe forcimi i marrëdhënieve të fqinjësisë në zonën ndërkufitare përmes zbatimit të operacioneve të bashkëpunimit ndërkufitar, me qëllim:

a) Nxitjen e punësimit, lëvizjen e fuqisë punëtore dhe përfshirjen sociale dhe kulturore përtej kufijve,

ndër të tjera, përmes integrimit të tregjeve ndërkufitare të punës, duke përfshirë edhe lëvizjen ndërkufitare; iniciativat e përbashkëta të punësimit lokal; informacionit dhe shërbimeve këshilluese dhe trajnimeve të përbashkëta; barazisë gjinore; mundësive të barabarta; integrimit të komuniteteve të emigrantëve dhe grupeve sensitive; investimit në shërbimet e punësimit publik; dhe mbështetjes së investimeve në shëndetin publik dhe shërbimet sociale;

b) mbrojtjen e mjedisit dhe promovimin e përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike dhe zbutjen, parandalimin dhe menaxhimin e rrezikut, ndër të tjera, nëpërmjet: veprimeve të përbashkëta për mbrojtjen e mjedisit; promovimin e përdorimit të qëndrueshëm të burimeve natyrore, eficiencën e burimeve, burimet e energjisë së rinovueshme dhe ndryshimin drejt një ekonomie të qëndrueshme dhe të sigurt me sa më pak ndotje ambienti; duke promovuar investimet për të përballuar rreziqe specifike, duke siguruar mundësi rikuperimi ndaj katastrofave dhe duke zhvilluar sisteme të menaxhimit të fatkeqësive dhe gatishmërisë ndaj emergjencave;

d) Inkurajimin e turizmit dhe trashëgimisë kulturore dhe natyrore, ndër të tjera, nëpërmjet: mbështetjes ndaj shkëmbimeve sociale kulturore dhe shkëmbimeve të tjera; promovimit të një oferte të qëndrueshme turizmi dhe vlerësimin e trashëgimisë kulturore të zonës, duke përfshirë përmirësimin e cilësisë së shërbimeve, krijimin e rrjeteve dhe partneriteteve ndërmjet pushtetit vendor dhe palëve të interesuara lokale për të promovuar zonat e përbashkëta turistike; ruajtjen e trashëgimisë kulturore; rritjen e shkëmbimeve të vlerave kulturore, historike, dhe të diversitetit kulturor.

Sipas rastit, do të merren parasysh veprimet që lidhen me objektivat e përmendur më lart si të zhvilluar në Planin e Veprimit të strategjisë makrorajonale të Adriatikut dhe Jonit, në të cilën marrin pjesë të dyja vendet.

Rezultatet e pritshme:

- Cilësia e shërbimeve dhe produkteve të turizmit është përmirësuar.
- Bashkëpunimi në fushën e ruajtjes së trashëgimisë kulturore dhe natyrore është rritur (p.sh. rreth zonës së Shkodrës/ liqenit të Shkodrës).
- Ndërgjegjësimi për përdorim të qëndrueshëm të burimeve mjedisore në zonën e liqenit dhe atë alpine është rritur.
- Qasja në tregun e punës është përmirësuar, veçanërisht për grupet e rrezikuara.

2. Supozimet dhe kushtet

Si një kusht i nevojshëm për menaxhimin efektiv të programit, përfituesit duhet të sigurojnë zyra dhe personel të përshtatshëm për Sekretariatin e Përbashkët Teknik dhe antenën, në rast se kjo e fundit do të vendoset (çështje që do të vendoset në një vendim të veçantë financimi).

Mospërmbushja e kërkesave të përcaktuara më sipër mund të çojë në një rikuperim të fondeve të këtij programi dhe/ose rialokim të fondeve në të ardhmen.

3. Përshkrimi i shkurtër i detyrave

Strukturat operative të Malit të Zi dhe Shqipërisë kanë përgatitur së bashku programin e bashkëpunimit ndërkufitar 2014–2020 dhe do të bien dakord mbi masat e nevojshme për menaxhimin dhe zbatimin e programit, duke përfshirë krijimin e një sistemi për monitorimin e zbatimit.

Struktura operative e Malit të Zi do të organizojë procedurat e prokurimit dhe dhënies së grantit në prioritetet e zgjedhura tematike të programit. Për sa i përket thirrjes për propozime, detyrat e besuara përfshijnë; hartimin e udhëzimeve për aplikantët; njoftimin e thirrjes; përzgjedhjen e përfituesve të granteve dhe nënshkrimin e kontratave të granteve. Detyrat e besuara përfshijnë gjithashtu aktivitetet që kanë lidhje me zbatimin dhe menaxhimin financiar të programeve të tilla si monitorimi, vlerësimi, pagesat, rikthimi, verifikimi i shpenzimeve, duke siguruar auditimin e brendshëm, raportimin e parregullsive dhe konfigurimin e masave të duhura kundër mashtrimit.

4. Elementet thelbësore të veprimit

Thirrje për propozime - grante: 1 190 000.00 EURO

a) Kriteret thelbësore të pranimit:

Lista e mëposhtme është një përmbledhje që tregon veprimet/operacionet kryesore të pranimit:

- Të inkurajojë sipërmarrjen dhe konkurrencën në sektorin e turizmit;
- Diversifikimi i ofertës turistike, përmirësimi dhe promovimi i pikave turistike që janë brenda fushës së programit dhe që nuk janë shumë të njohura;
- Rritja e kapaciteteve dhe futja e teknikave dhe qëndrimeve të reja promovuese, duke përfshirë planifikimin dhe përgatitjen e hartave, përdorimin e TIK, multi-median, studimet etj.;
- Iniciativa të përbashkëta për trajnime profesionale, duke synuar aftësitë që lidhen me një ofertë

konkurruese turistike dhe kërkesat e tregut;

- Punime të vogla në infrastrukturë dhe sigurimi i pajisjeve për përmirësimin e standardeve të ofertave turistike dhe për të restauruar ose për të ruajtur trashëgiminë historike;
- Fushatat ndërgjegjësuese dhe programet edukative, si dhe kurrikula që synojnë turizmin dhe shfrytëzimin më të mirë të potencialeve në zonë;
- Aktivitete për të promovuar potencialin kulturor dhe natyror turistik të zonës së programit;
- Aktivitete të përbashkëta për të nxitur, por edhe përtërirë vlerat kulturore dhe trashëgiminë natyrore përmes festivaleve, panaireve, konkurseve;
- Trajnime të nevojshme për të rritur cilësinë e shërbimeve në zonat kulturore dhe natyrore;
- Veprime për të rritur ndërgjegjësimin e njerëzve për rëndësinë e trashëgimisë kulturore dhe natyrore, veçanërisht në shkolla;
- Veprime të hartuara për të vepruar së bashku për mbrojtjen dhe promovimin e mjedisit në zonën e programit;
- Mbështetje për mbrojtjen dhe administrimin e integruar të ekosistemeve të ndjeshme, duke u dhënë përparësi zonave të mbrojtura dhe mbrojtjes së zonës së programit;
- Veprimet e projektuara për të inkurajuar aktivitetet ekonomike, të cilat janë të pranueshme për mjedisin në zonën e programit;
- Veprimet e projektuara për të parandaluar dhe për të menaxhuar fatkeqësitë natyrore dhe rreziqet mjedisore nga njeriu që ndikojnë në zonën e programit;
- Mbështetje për rritjen e ndërgjegjësimit të popullsisë për rëndësinë, mbrojtjen dhe promovimin e burimeve mjedisore të zonës programit;
- Mbështetje të bashkëpunimit ndërmjet institucioneve të arsimit (profesional) dhe sektorit privat për të përmirësuar përputhjen e kurrikulave të trajnimit për grupet e rrezikuara me kërkesën e tregut të punës, duke përfshirë programet e mësimit nëpërmjet internetit dhe përdorimin e TIK-ut;
- Përkrahja e iniciativave dhe fushatave për vetëpunësim, veçanërisht në zonat rurale, duke përfshirë mbështetjen për fillimin e biznesit për grupet e rrezikuara;
- Mbështetja e rritjes së kapaciteteve të institucioneve që promovojnë punën, shkëmbimin e përvojave dhe modelet më të mira për të rritur punësimin (veçanërisht të grupeve të rrezikuara) brenda dhe përtej kufijve;
- Veprimet që synojnë krijimin e mundësive për punë dhe aftësim për grupet e pafavorizuara të shoqërisë;
- Puna kërkimore për të nxitur punësimin, lëvizjen e fuqisë punëtore dhe përfshirjen sociale;
- Inkurajimi i partneritetit qeverisje lokale - OSHC për përfshirjen sociale (planeve lokale të veprimet për grupet e pafavorizuara, rritjen e kapaciteteve të pushtetit vendor për menaxhimin e programeve sociale dhe sigurimin e qëndrueshmërisë së veprimeve);
- Organizimi i programeve të shkëmbimit për të rinjtë, për shembull, nëpërmjet programeve shkollore të shkëmbimit ose iniciativave të tjera nga OJQ-të.

Në kuadër të zbatimit të programit mund t'i jepet prioritet veprimeve që kanë lidhje me strategjitë makrorajonale, në të cilat marrin pjesë të dyja vendet.

Përfituesit duhet të jenë persona juridikë dhe të jenë të vendosur në vend përfitues të IPA II që merr pjesë në programin BNK.

Përfituesit potencialë mund të jenë: autoritetet lokale, qeveritë lokale dhe institucionet e tyre, shoqatat e komunave, agjencitë e zhvillimit, organizatat mbështetëse të biznesit lokal, faktorët ekonomikë si SME-të, turizmi dhe organizatat kulturore, OJQ-të, organet publike dhe private në mbështetje të fuqisë punëtore, institucionet e trajnimit profesional dhe teknik, organet dhe organizatat për mbrojtjen e natyrës, organet publike përgjegjëse për menaxhimin e ujit, zjarrit/emergjencës, shkollat, kolegjet, universitetet dhe qendrat kërkimore, duke përfshirë institucionet e trajnimit profesional dhe teknik. Subjekte të tjera mund të shtohet nëse kanë lidhje me programin.

a) Kriteret kryesore të përzgjedhjes janë kapaciteti financiar dhe operacional i aplikantit.

b) Kriteret kryesore për të përfituar janë rëndësia, efektiviteti dhe fizibiliteti, qëndrueshmëria dhe efektiviteti i kostos së veprimit.

c) Shkalla maksimale e bashkëfinancimit nga BE-ja për grantet në bazë të thirrjeve është 85% e kostos së veprimit.

d) Shuma treguese e thirrjes/ve (et): të paktën 1 190 000.00 EURO. Strukturat përgjegjëse mund të vendosin të bashkojnë shumën e vitit 2014 me shumat që pasojnë.

e) Data treguese për nisjen e thirrjes/ve për propozime: paraprakisht në gjashtëmujorin e parë të vitit 2016.

3. Buxheti

(Tabelat në këtë seksion do të bazohen në tabelat financiare të përfshira në programin ndërkufitar në Aneksin 2)

2014			
	Kontributi i Bashkimit	Përfituesi/t bashkë financues *	**Totali i shpenzimeve**
Funksionimi i BNK-së	1 190 000.00	210 000,00	1 400 000.00
në %	85	15	100
TOTALI 2014	**1 190 000.00**	**210 000,00**	**1 400 000.00**

* Kontributi i Bashkimit është llogaritur në raport me shpenzimet e lejuara, që bazohen në totalin e shpenzimeve të pranueshme, duke përfshirë shpenzimet publike dhe private. Shkalla e bashkëfinancimit të Bashkimit për çdo tematikë prioritare nuk duhet të jetë më pak se 20% dhe jo më e lartë se 85% e shpenzimeve të lejueshme. Bashkëfinancimi i tematikave prioritare do të sigurohet nga përfituesit e granteve. Përfituesit e grantit duhet të kontribuojnë me një minimum prej 15% të kostos totale të ligjshme të projektit.

4. Zbatimi

4.1 Modalitetet e zbatimit dhe rregullat e përgjithshme për procedurat e prokurimit dhe dhënies së granteve

Menaxhimi jo i drejtpërdrejtë:

Ky program do të zbatohet me menaxhim jo të drejtpërdrejtë nga Mali i Zi, në përputhje me nenin 58 (1) (c) të Rregullores Financiare dhe dispozitave përkatëse të Rregullores së Zbatimit.

Rregullat e përgjithshme për procedurat e prokurimit dhe dhënies së grantit do të përcaktohen në Marrëveshjen e Financimit ndërmjet Komisionit dhe përfituesve të IPA II që marrin pjesë në programin e bashkëpunimit ndërkufitar.

5. Monitorimi i performancës

Si pjesë e kornizës së matjes së performancës së tij, Komisioni do të monitorojë dhe do të vlerësojë progresin drejt arritjes së objektivave specifikë të përcaktuar në Rregulloren e IPA II, në bazë të treguesve të matshëm të paracaktuar, transparentë dhe të qartë. Raportet e progresit të përmendura në nenin 4 të Rregullores së IPA II do të merren si pikë referimi në vlerësimin e rezultateve të asistencës së IPA II.

Komisioni do të mbledhë të dhëna mbi performancën (treguesve të procesit, produkteve dhe rezultateve) e të gjitha burimeve, të cilat do të mblidhen dhe të analizohen në aspektin e ndjekjes së progresit përkundrejt objektivave dhe synimeve të përcaktuar për secilin nga aktivitetet e këtij programi, si dhe në Dokumentin Strategjik të Vendit.

Koordinatorët Kombëtarë të IPA-s (KKIPA-t) do të mbledhin informacion mbi kryerjen e aktiviteteve dhe programeve (treguesit e proceseve, produkteve dhe rezultateve) dhe të koordinojë grumbullimin dhe prodhimin e treguesve që vijnë nga burimet kombëtare.

Progresi i përgjithshëm do të monitorohet nëpërmjet mënyrave të mëposhtme: a) sistemit të Monitorimit të Orientuar nga Rezultati (MOR); b) monitorimi i vetë përfituesve të IPA II ; c) vetëmonitorimi që kryhet nga delegacionet e BE-së; d) monitorimi i përbashkët nga Komisioni dhe përfituesit e IPA II, ku pajtueshmëria, koherenca, efektiviteti, efikasiteti dhe koordinimi për zbatimin e asistencës financiare do të monitorohen rregullisht nga një komitet monitorues i IPA II, mbështetur nga KPM-ja, i cili do të sigurojë një proces monitorimi në nivel programi.

INSTRUMENTI I NDIHMËS SË ANËTARËSIMIT
2014–2020
PROGRAMI IPA BNK
MALI I ZI – SHQIPËRI
miratuar, më 10.12.2014

Përmbledhje	
Titulli i programit	Programi BNK Mal i Zi - Shqipëri 2014–2020
Zona e programit	Mal i Zi: - Andrijevica, Beranë, Petnjica, Plavë, Gucia, Rozhajë, Podgoricë, Cetinjë, Danilovgrad, Budva, Tivar dhe Ulqin Shqipëri: - Rajoni i Shkodrës - Rajoni i Lezhës - * Rrethi i Tropojës
Objektivi i përgjithshëm i programit	Të promovojë/të forcojë marrëdhënie të mira fqinjësore dhe zhvillimin social-ekonomik të rajoneve kufitare, nëpërmjet vlerësimit të potencialeve të tyre turistike, zhvillimit ekonomik ekologjikisht të qëndrueshëm dhe gjithëpërfshirës, me respektin për trashëgiminë e përbashkët kulturore dhe natyrore.
Prioritetet tematike të programit	**PT1**: Nxitja e turizmit dhe e trashëgimisë kulturore dhe natyrore; **PT2**: Mbrojtja e mjedisit, nxitja e përshtatjes dhe lehtësimit ndaj ndryshimeve klimatike, parandalimi dhe menaxhimi i rrezikut; **PT3:** Nxitja e punësimit, lëvizjes gjeografike të punonjësve dhe përfshirjes sociale dhe kulturore përtej kufirit; **PT4:** Asistenca teknike.
Objektivat specifikë të Programit	- Konkurrenca e sektorit të turizmit rritet nga vlerësimi ekonomik i trashëgimisë kulturore dhe natyrore - Avancimi i mbrojtjes së burimeve mjedisore te liqeni dhe zonat alpine - Nxitja e punësimit dhe përfshirjes sociale - Garantimi i zbatimi efektiv, efikas, transparent dhe në kohë i programit, si dhe rritja e ndërgjegjësimit
Alokimi financiar 2014–2020	11,900,000.00 EURO
Metoda e zbatimit	Menaxhim indirekt (subjekt i besimit te detyrat e zbatimit të buxhetit)
Autoriteti Kontraktues	**Mal i Zi**: Ministria e Financave Njësia Qendrore e Financave dhe Kontraktimit (CFCU) Jola Piletica bb, 81 000 Podgoricë Tel: + 382 (0) 20 230 630 Faks: + 382 (0) 20 230 657
Autoritetet përkatëse nga pjesëmarrësit, përfitues të IPA II [Strukturat Operative]	**Mal i Zi**: Ministria e Punëve të Jashtme dhe Integrimit Evropian Stanka Dragojevića 2 81000 Podgoricë Tel: (+382 20) 224 439 Faks: (+382 20) - 224 449 **Shqipëri:** Ministria e Integrimit Evropian Rr. "Papa Gjon Pali II", Tiranë, Shqipëri Tel: +355 4 22 286 45 Faks: + 355 4 22 562 67
SPT/Antena	SPT do të jetë e vendosur në Podgoricë, Mali i Zi. Antena do të jetë e vendosur në Shkodër, Shqipëri.

* Kudo që është përmendur termi "Qarku i Tropojës" në tekst, ai i referohet ndarjes territoriale të mëparshme në Shqipëri, e cila përfshin Bashkinë Bajram Curri, Komunën Margegaj, Komunën Tropojë, Komunën Bujan, Komunën Bytyç, Komunën Fierzë, Komunën Lekbibaj dhe Komunën Lugajë.

Seksioni 1. Përmbledhje e Programit

Programi për bashkëpunim ndërkufitar mes Malit të Zi (MZ) dhe Shqipërisë (AL) do të zbatohet në kuadrin e Instrumentit të Asistencës së Paraanëtarësimit (IPA II). IPA II mbështet bashkëpunimin ndërkufitar me qëllim promovimin e marrëdhënieve të mira fqinjësore, nxitjen e integrimit në

Bashkimin Evropian dhe promovimin e zhvillimit social ekonomik. Dispozitat ligjore për zbatimin e tij janë të përcaktuara në pjesët e mëposhtme të legjislacionit:

- Rregullorja (BE) nr. 231/2014 e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit, e datës 11 mars 2014, për themelimin e Instrumentit për Asistencën e Paraanëtarësimit (IPA II);
- Rregullorja (BE) nr. 236/2014 e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit, e datës 11 mars 2014, që përcakton rregullat dhe procedurat e përbashkëta për zbatimin e instrumenteve të Bashkimit Evropian për financimin e veprimit të jashtëm;
- Rregullorja Zbatuese e Komisionit të BE-së nr. 447/2014, e datës 2 maj 2014, mbi rregullat specifike për zbatimin e rregullores IPA II.

1.1 Përmbledhje e Programit

Programi mbulon një territor prej 11,970 km^2 me një popullsi prej rreth 749.257 banorë. Territori në Mal të Zi që përbën 52.1% të sipërfaqes së programit, mbulon 12 komuna të shtrira në tri rajone gjeografike. Pjesa shqiptare është e përbërë nga tri njësi administrative, rajonet e Lezhës dhe Shkodrës dhe rrethi i Tropojës, duke zënë 47.9% të sipërfaqes së programit. Gjatësia e vijës kufitare është 244 km, nga të cilat 38 km janë kufi ujor. Gjithsej, zona e programit ka 23 komuna dhe një total prej 1,144 vendbanimeve - qytete dhe fshatra. Zona e programit karakterizohet nga një profil i ndryshëm gjeografik dhe klimatik. Ajo paraqet kontraste të mprehta, pasi në të alternohen malet, kodrat, lumenjtë, liqenet dhe bregu i detit shumë afër me njëri-tjetrin. Zona e programit ka disa parqe kombëtare, zona të mbrojtura dhe peizazhe që pasqyrojnë biodiversitetin e pasur dhe dallimet mjedisore. Popullsia që jeton në zonën e programit llogaritet të përbëjë rreth 61% të popullsisë së përgjithshme të Malit të Zi, dhe 13.5% të popullsisë së përgjithshme të Shqipërisë. Popullsia në zonën e programit është e balancuar, e përbërë nga popullsi e Malit të Zi rreth 50.63%, dhe popullsi shqiptare me rreth 49.37%. Përbërja e popullsisë në zonën e programit tregon se 50% e popullsisë i takon segmentit moshor 15–49 vjeç.

Gjetjet kryesore

Gjetjet kryesore të analizës, të pasqyruara në përgatitjen e dokumentit, janë përmbledhur më poshtë:

Zona e programit **përmban pabarazi rajonale** në aspektin e zhvillimeve social-ekonomike dhe struktura e ekonomisë është e ndryshme në të dyja anët e kufirit. Ndërkohë që rajonet shqiptare mbështeten në bujqësi, shërbime, tregje me shumicë dhe pakicë, rajonet malazeze shfaqin një industri më të zhvilluar, si dhe niveli i turizmit është shumë më i zhvilluar. Të dyja rajonet janë nën potencialin e tyre të zhvillimit, pasi ata ende duhet të gjejnë mënyra dhe mundësi për të përfituar nga avantazhet e tyre krahasuese.

Konkurrenca e biznesit është e ulët në të dyja anët e kufirit. Struktura e operatorëve ekonomikë në zonën e programit është e dominuar nga ndërmarrjet e vogla dhe të mesme. Produktiviteti më i lartë dhe investimet e mëtejshme në ekspertizën dhe përdorimin e teknologjive të inovacionit, janë një parakusht për t'u bërë më konkurrues në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar. Shumica e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme (NVM) në të dyja anët operojnë në sektorin e shërbimeve. Forcimi i mekanizmave mbështetëse të biznesit mbetet një sfidë.

Bujqësia është një potencial i madh ekonomik në të dyja vendet, por vazhdon të jetë e pashfrytëzuar, me **produktivitet dhe konkurrencë të ulët**. Në përgjithësi, ekonomia rurale është e fragmentuar, në një shkallë më të lartë në zonën shqiptare të programit. Por, pronarët e vegjël bujqësorë përballen me vështirësinë për të hyrë në tregjet e vendit dhe ato rajonale. Përmirësimi i aksesit në treg dhe forcimi i sistemit ushqimor dhe organeve përkatës të inspektimit do të jenë të rëndësishëm për rritjen e konkurrencës në sektorin e bujqësisë.

Turizmi është një potencial i madh për të dyja vendet, por është i zhvilluar në mënyrë të pabarabartë. Mali i Zi është tashmë një destinacion turistik i admiruar, ndërsa Shqipëria ka ende punë për t'u bërë i tillë, pasi sektori i turizmit në pjesën shqiptare të zonës së programit është zhvilluar pak, pavarësisht potencialit të madh që ekziston. Sinergji të dukshme, me mundësi që të mbështeten nga bashkëpunimi ndërkufitar (programi BNK), mund të ndërtohen midis rajoneve në Shqipëri dhe zonave bregdetare në Mal të Zi. Ekziston një trashëgimi e pasur historike-kulturore në zonën kufitare, e cila duhet të ruhet. Vleftësimi i mëtejshëm i trashëgimisë historike dhe kulturore mund të kontribuojë në forcimin e identitetit të zonës, por edhe si një pasuri për zhvillimin ekonomik të saj.

Papunësia është relativisht e lartë, si në Mal të Zi ashtu edhe Shqipëri, dhe vazhdon të jetë një problem i madh ekonomik. Papunësia mbetet një problem i mprehtë veçanërisht për grupet e ndjeshme sociale siç janë të rinjtë, gratë dhe popullsia rurale. Varfëria është bërë një shqetësim urban, duke treguar një ecuri të ngadaltë të ekonomisë gjatë viteve të fundit, ndërkohë që ripërtëritja e potencialit

urban tashmë të përdorur është bërë e domosdoshme për të udhëhequr rritjen ekonomike. Niveli i pabarabartë arsimor është i pranishëm në zonën e programit, me një rritje të analfabetizmit në zonat e thella. Të rinjtë me arsim të lartë kanë tendencë për t'u larguar drejt rajoneve që ofrojnë më shumë mundësi apo jashtë vendit. Sistemi i arsimit të mesëm është më pak tërheqës dhe i aksesueshëm, veçanërisht për popullsinë e re në zonat rurale të programit. Depërtimi **i kërkimit shkencor dhe i zhvillimit** dhe teknologjisë së informacionit dhe komunikimit (TIK) është në një nivel të ulët në Shqipëri, ndërsa në Mal të Zi ndjek trendin e rritjes së vazhdueshme dhe aktualisht është në nivel të mjaftueshëm. Në zonën e programit investimet janë të pamjaftueshme, si dhe mungojnë aktiviteteve mbështetëse në nivel qeveritar, rajonal ose lokal për kërkimin shkencor dhe zhvillimin. Në përgjithësi, shërbimet **shëndetësore** në zonën e programit janë duke u përmirësuar, por duhet të bëhet akoma më shumë për të siguruar akses universal në shërbime të tilla edhe nga familjet e varfra.

Mbrojtja e mjedisit ka nevojë për vëmendje serioze në planet e ardhshëm të zhvillimit të zonës së programit. Me zhvillimin e përgjithshëm të zonës së programit që mbështetet kryesisht në burimet natyrore, mbrojtja dhe ruajtja mjedisore e tyre është vendimtare për zhvillimin e qëndrueshëm të zonës. Përmirësimi i menaxhimit të mbeturinave, i kontrollit të ndotjes dhe përmirësimi i menaxhimit të tokave janë ndër prioritetet kryesore për t'u adresuar. Vleftësimi i mëtejshëm i burimeve natyrore në funksion të zhvillimit ekonomik është një çështje kyçe për zhvillimin e zonës.

Fushat kryesore të ndërhyrjeve

Objektivi i përgjithshëm i këtij programi ndërkufitar është të promovojë/ forcojë marrëdhënie të mira fqinjësore dhe zhvillimin social-ekonomik të rajoneve kufitare, nëpërmjet vlerësimit të potencialeve të tyre turistike, zhvillimit ekonomik ekologjikisht të qëndrueshëm dhe gjithëpërfshirës, me respektin për trashëgiminë e përbashkët kulturore dhe natyrore.

Bazuar në analizën e situatës, analizën e faktorëve politikë, ekonomikë, socialë, teknologjikë, ligjorë dhe Mjedisor (PESTLE) dhe analizën e pikave të forta, pikave të dobëta, mundësive dhe kërcënimeve (SWOT), prioritetet e mëposhtme tematike dhe objektivat specifikë janë cilësuar si të rëndësishëm për t'u mbështetur nëpërmjet iniciativave të bashkëpunimit ndërkufitar (BNK):

1. **Nxitja e turizmit dhe e trashëgimisë kulturore dhe natyrore:**

- Konkurrenca e sektorit të turizmit rritet nga vlerësimi ekonomik i trashëgimisë kulturore dhe natyrore

2. **Mbrojtja e mjedisit, nxitja e përshtatjes dhe lehtësimit ndaj ndryshimeve klimatike, parandalimi dhe menaxhimi i rrezikut:**

- Mbrojtja e burimeve mjedisore te liqeni dhe zonat alpine, çohet më tej

3. **Nxitja e punësimit, lëvizjes gjeografike të punonjësve dhe përfshirjes sociale dhe kulturore përtej kufirit:**

- Punësimi dhe përfshirja sociale nxitet

Përveç tri prioriteteve tematike të përmendura më lart, programet do të përfshijnë një prioritet specifik, **Asistencë Teknike**, i cili ndër të tjera, synon sigurimin e menaxhimit dhe administrimit efektiv të programit ndërkufitar.

1.2 Përgatitja e programit dhe përfshirja e partnerëve

Programi IPA BNK 2014–2020 midis Malit të Zi dhe Shqipërisë është rezultat i një pune të përbashkët programuese, e realizuar nga përfaqësuesit e vendeve pjesëmarrëse, duke përfshirë palët e interesuara nga institucionet qendrore, institucionet e nivelit lokal të zonës së programit, Dhomat e Tregtisë dhe Industrisë, sipërmarrësit dhe organizatat lokale. Një Task Forcë e Përbashkët është krijuar për të përgatitur dhe zbatuar dokumentin e programit nën udhëheqjen e Strukturave Operative (SO). Kështu, programi menaxhohet nga Strukturat Operative - për Malin e Zi në Ministrinë e Punëve të Jashtme dhe Integrimit Evropian, dhe për Shqipërinë, në Ministrinë e Integrimit Evropian.

Procesi i programimit ka filluar në fillim të muajit korrik të vitit 2013 dhe vazhdoi deri në fund të muajit maj 2014. Programi është hartuar nëpërmjet një procesi konsultimi, duke përfshirë palët e interesuara lokale dhe përfituesit potencialë nga të dyja anët e kufirit. Pyetësorë janë hartuar nga CBIB+ dhe shpërndarë nga SO me mbështetjen e SPT, tek institucionet në nivel qendror dhe lokal dhe Organizatat e Shoqërisë Civile (OSHC), për të mbështetur analizat PESTLE dhe SWOT për programin dhe për të siguruar një nga treguesit për identifikimin e prioriteteve të përbashkëta për zonën ndërkufitare. Nga 140 pyetësorë të dërguar (70 në Shqipëri dhe 70 në Mal të Zi), 91 u kthyen të plotësuar. Shkalla e përgjithshme e përgjigjeve në anketë ishte rreth 65%. Gjithashtu, janë zhvilluar edhe intervista - 34 në Shqipëri dhe 9 në Mal të Zi. Drafti i parë i Dokumentit të Programit u dorëzua te

Komisioni, më datë 15 nëntor 2013.

Gjatë muajit dhjetor 2013, janë mbajtur dy takime prezantuese me përfaqësuesit e pushtetit vendor në kuadër të procesit të konsultimit publik nga pala shqiptare, në Shkodër dhe Lezhë, me 15 pjesëmarrës. Nga ana tjetër, konsultimet publike janë mbajtur në tetor 2013, në Bijelo Polje, me rreth 15 pjesëmarrës të pranishëm.

Gjatë periudhës mars–prill 2014, një proces i dytë konsultimi publik me një rreth më të gjerë u organizua nga OS shqiptar në koordinim me Projektin e Ndërtimit të Institucioneve Ndërkufitare (CBIB +) për të prezantuar tek organizatat e shoqërisë civile, universitetet, aktivistët qytetarë, draft dokumentin e dytë të programit midis Shqipërisë dhe Malit të Zi në rajonet e pranueshme nga Shqipëria. Aktorët e shoqërisë civile dhe përfaqësues të pushtetit vendor mbështetën fuqimisht prioritetet tematike të përzgjedhura për këtë program dhe, gjithashtu, dhanë detaje për sa u përket nevojave që lidhen me rajonet e tyre përkatëse, të cilat janë pasqyruar në mënyrën e duhur në dokumentin e programit.

Përveç kësaj, për të koordinuar procesin në nivel kombëtar, një takim konsultativ u organizua edhe me përfaqësues nga ministritë e linjës në Shqipëri, mbi prioritetet tematike dhe aktivitetet e propozuara në program.

Tabela në vijim përmbledh procesin e përgatitjes së këtij programi.

Tabela 1. Takimet dhe konsultimet

Koha dhe vendi	Aktivitetet dhe qëllimi
20–21 qershor 2013, Becici, Budva, në Mal të Zi	Takim programues për 2014–20 për Ballkanin Perëndimor.
9 korrik 2013, Podgoricë	Hapat e programimit dhe kërkesat për analizat SWOT dhe PESTLE me SO të Malit të Zi.
gusht – mes shtatori 2013	Shpërndarja e pyetësorëve për mbledhjen e të dhënave.
16 shtator 2013, Tiranë	Takimi i parë me ekipin dhe Koordinimin e CBIB+ për përgatitjen e Programit IPA BNK 2014–2020.
25 shtator 2013, Podgoricë	Trajnim i CBIB+ mbi Zhvillimin dhe Formulimin e Strategjisë (SO, DEU, SPT/A).
27 shtator 2013, Tiranë	Trajnim i CBIB+ mbi Zhvillimin dhe Formulimin e Strategjisë (SO, DEU, SPT/A).
2 tetor 2013, Podgoricë	Takim me Strukturën Operative të Malit të Zi - Koordinimi për realizimin e programit IPA BNK 2014—2020, marrëveshja për kalendarin e programit.
8 tetor 2013, Podgoricë	Takim me autoritetet e ndryshme të Malit të Zi (ministritë e linjës) - diskutim mbi gjendjen dhe perspektivat zhvillimore strategjike.
14 tetor 2013, Tiranë	Takim me Strukturën Operative të Shqipërisë - Koordinimi për realizimin e programit IPA BNK 2014–2020, marrëveshja për kalendarin e programit, diskutim mbi gjendjen dhe perspektivat zhvillimore strategjike.
17 shtator – 24 tetor 2013, Tiranë, Podgoricë	Mbledhja dhe përpunimi i të dhënave, përgatitja e PESTLE, finalizimi i Analizës së Situatës dhe Analizës SWOT.
25 tetor 2013, Tiranë	Takimi i Task Forcës së Parë të Përbashkët, prezantimi i Analizës së Situatës dhe Analizës SWOT.
30 tetor 2013, Bijelo Polje, Mal i Zi	Takim konsultativ publik me më shumë se 15 pjesëmarrës nga zona e programit.
15 nëntor 2013	Dorëzimi i draftit të parë të Dokumentit të Programit te DG ELARG.
21–22 nëntor 2013, Beograd, Serbi	Forumi Rajonal Konsultativ BNK.
12 dhjetor 2013, Tiranë, Shqipëri	Takim teknik i procesit të programimit midis SO, Komisionit, Delegacionit të BE dhe CBIB +; U bë diskutimi mbi strategjitë programore për tri programet. U dhanë disa sugjerime nga KE-ja në lidhje me formulimin e objektivave, indikatorëve dhe zonave përfituese.
19 dhjetor 2013, konsultimi publik paraprak, Lezhë, Shkodër, Shqipëri	U prezantua dokumenti i programit, si dhe procesi i programimit dhe arsyetimi për zgjedhjen e strategjisë së ndërhyrjes, me 15 përfaqësues nga qeverisja lokale. Strategjia e ndërhyrjes dhe prioritetet tematike të përzgjedhura rezultuan të jenë në përputhje me pikëpamjen e tyre ndaj nevojave të BNK-së.
Janar 2014	Rishikimi i Dokumentit të Programit bazuar në rekomandimet e Komisionit.
7 shkurt 2014	Dorëzimi te Komisioni i draftit të dytë të dokumentit të programit.
27 mars 2014, rajoni Lezhë, AL Takim konsultues me publikun e gjerë, shoqërinë civile dhe aktorët lokal, me 27 pjesëmarrës	Procesi i programimit së bashku me prioritetet e programit u prezantuan te 27 organizata të shoqërisë civile dhe përfaqësues të qeverisjes vendore në qarkun e Lezhës, duke u ndjekur nga diskutime aktive me rekomandime dhe sugjerime nga pjesëmarrësit. Prioritetet rezultuan të jenë në përputhje me pikëpamjen e tyre ndaj nevojave të BNK-së.

28 mars 2014, rajoni Shkodër, AL, Takim Konsultues me Publikun e gjerë, shoqërinë civile dhe aktorët lokal	Procesi i programimit së bashku me prioritetet e programit u prezantuan te më shumë se 32 organizata të shoqërisë civile dhe përfaqësues të qeverisjes vendore në qarkun e Shkodrës, duke u ndjekur nga diskutime aktive me rekomandime dhe sugjerime nga pjesëmarrësit. Prioritetet rezultuan të jenë në përputhje me pikëpamjen e tyre ndaj nevojave të BNK-së.
30 mars 2014	Komisioni komenton mbi draftin e dytë të dokumentit.
16 prill 2014, Tiranë, AL, Takim Konsultues me ministritë e linjës	Procesi i programimit dhe prioritetet e programit për të 3 kufijtë, AL-KSV, MZ-AL, MK-AL u prezantuan në ministritë e linjës që mbulojnë prioritetet dhe aktivitetet në dokumente. Qëllimi ishte konsultimi me programet aktuale kombëtare në fushat përkatëse të veprimit dhe shmangia e mbivendosjeve, përfshirë sinergjitë e mundshme. Draftdokumentet rezultuan të jenë në përputhje edhe me strategjitë kombëtare dhe u konceptuan nga pjesëmarrësit si shumë të rëndësishme për zhvillimin e rajoneve.
17 prill – 1 maj 2014	Reflektimi mbi komentet e marra nga Komisioni dhe nga takimet e konsultimeve publike.
30 maj 2014	Dorëzimi i versionin përfundimtar të dokumentit të Programit te Komisioni.

Seksioni 2: Zona e Programit[2]

2.1 Analiza e situatës

Zona e programit për Programin Ndërkufitar midis Malit të Zi dhe Shqipërisë mbulon një territor prej 11,970 km^2 me një popullsi prej rreth 749.257 banorë. Territori në Mal të Zi përbën 52.1% kundrejt 47.9% në Shqipëri. Vija kufitare është 244 km, nga të cilat 38 km janë kufi ujor. Ka tri pika funksionale të kalimit kufitar ndërmjet Shqipërisë dhe Malit të Zi përgjatë kësaj vije kufitare. Zona e Programi në **Mal të Zi** mbulon komunat: Andrijevica, Berane, Plavë, Guci[3], Petnjica[4] dhe Rozaje; Podgorica, kryeqyteti i Malit të Zi dhe Cetinjë, Danilovgrad, Budva, Tivar dhe Ulqin**.** Zona e Programit në **Shqipëri** përfshin rajonet e Shkodrës dhe të Lezhës, dhe rrethin e Tropojës [5]. Në përgjithësi, zona e programit përfshin 23 komuna dhe një total prej 1,144 vendbanimeve - qytete dhe fshatra.

[2] Ky seksion jep një përmbledhje të të dhënave kryesore nga analiza e situatës, Analiza SWOT dhe PESTLE.
Versioni i plotë i analizës është shtojcë në dokumentin e programit.

[3] Gucia është një bashki e re, e paraqitur si një ndarje administrative e Komunës së Plavës; ajo është në fazat e hershme të organizimit.

[4] Petnjica është një bashki e re, e paraqitur si një ndarje administrative e Komunës së Berane-s; ajo është në fazat e hershme të organizimit;
Edhe Gucia është një komunë e themeluar rishtazi.

[5] Rrethi i Tropojës ka 1 nashki, atë të Bajram Currit dhe 7 komuna: Bujan, Bytyç, Fierzë, Lekbibaj, Llugaj, Margegaj dhe Tropoja.

Gjeografia

Zona e programit përmban disa parqe kombëtare, zona të mbrojtura dhe peizazhe që pasqyrojnë biodiversitet të pasur dhe dallimet mjedisore. Territori në **Mal të Zi** është i karakterizuar nga një profil gjeografik dhe klimatik i ndryshëm, i mbushur me vargje malore, fusha, lugina, lumenj, laguna dhe liqene. Pjesa kontinentale ose veriore e rajonit është një zonë malore. Majat malore arrijnë deri në 2.500m lartësi, dhe territori përshkohet nga lumenj, si: lumi Lim, Morava dhe Tara, duke formuar kanione dhe lugina mbresëlënëse. Territori në **Shqipëri** paraqet kontraste të mprehta, pasi alternon male, kodra, lumenj, liqene dhe bregdet, shumë afër me njëri-tjetrin. Në këtë zonë ka lumenj të shumtë që kalojnë nëpër territor, të cilët shpesh shkaktojnë përmbytje gjatë stinëve me reshje. Zona shtrihet nga malet e larta (Alpet Shqiptare) në pjesën veriore të saj në kufi me Malin e Zi, deri në bregdet (Velipojë dhe Shëngjin), në pjesën veri-perëndimore të Shqipërisë. Maja më e lartë është Jezerca me 2,694 m lartësi, në rajonin e Shkodrës, dhe ajo më e ulëta (- 6m) ndodhet në rajonin e Lezhës. Zona e Programit ka klimë mesdhetare në zonën e saj bregdetare, me verë dhe vjeshtë të nxehtë dhe të thatë, dhe klimë kontinentale në zonën veriore malore të Shkodrës dhe Tropojës, me dimër relativisht të ftohtë dhe me reshje dëbore të rënda në brendësi. Elemente të tilla gjeografike me kontrast të lartë pasurojë mjedisin, florën dhe faunën e zonës së programit. Burimet e saj natyrore janë stimuluese për zhvillimin e turizmit dhe agrobiznesit, si stimujt kryesorë ekonomikë për të rritur mundësitë për mirëqenien dhe prosperitetin e banorëve në zonën e programit.

Demografia

Popullsia që jeton në zonën e programit llogaritet të përbëjë rreth 61% të popullsisë së përgjithshme të Malit të Zi, dhe 13.2% të popullsisë së përgjithshme të Shqipërisë. Popullsia në zonën e programit është e balancuar, e përbërë nga popullsi e Malit të Zi prej rreth 379,366 banorësh, duke zënë 50.63% të popullsisë totale në zonën e programit, dhe popullsi shqiptare prej rreth 369,891 banorësh, duke zënë 49.37% të popullsisë totale në zonë. Në pjesën malazeze dendësia e popullsisë me 65.7 banorë/ km^2 është më e lartë se mesatarja kombëtare prej 45 banorë/ km^2, ndërsa në Shqipëri është 59 banorë/ km^2, më e ulët në krahasim me mesataren kombëtare prej 97 banorë/ km^2. Zona e programit ka një normë natyrore rritje prej 1.87%, që është nën mesataren kombëtare prej 2.2%; Shkalla e vdekshmërisë qëndron në 9.4% e barabartë me mesataren kombëtare. Zona e programit në **Mal të Zi** ka një popullsi kryesisht urbane, duke zënë rreth 52% të popullsisë së saj, e cila është më e ulët, në krahasim me 62%

që jetojnë në zonat urbane në nivel kombëtar. Rreth 49% e popullsisë në zonën e programit është e përqendruar në Podgoricë. Në **Shqipëri** numri i përgjithshëm i popullsisë që jeton në zonën e programit është 369,891[6] banorë, ose rreth 13.2% e popullsisë së përgjithshme të vendit. Rajoni i Shkodrës është rajoni i gjashtë më i madh i vendit me një popullsi prej 215,347 banorë, ose rreth 7.6% e popullsisë së përgjithshme, e ndjekur nga Lezha, e cila renditet e dhjeta mes rajoneve të vendit, që numëron një total prej 134,027 banorë apo 4.7% të popullsisë së përgjithshme të Shqipërisë. Rrethi i Tropojës regjistron një popullsi totale prej 20,517 banorë, e cila përbën 0.07% të popullsisë së përgjithshme të Shqipërisë. Popullsia është kryesisht rurale, me një mesatare prej 53.2%. Këtë mesatare e përcakton rajoni i Shkodrës, pasi popullsia rurale është 55.6% e 119,794 banorëve të tij. Në të kundërt, rajoni i Lezhës ka një dominim të popullsisë urbane, me rreth 53.8% të popullsisë. Rrethi i Tropojës ka një popullsi kryesisht rurale, e cila përbën rreth 74% të popullsisë së tij. Përbërja e popullsisë në zonën e programimit të të dyja vendeve tregon se 50% e popullsisë i takon segmentit moshor 15–49 vjeç.

Varfëria

Vulnerabiliteti i popullsisë së **Malit të Zi** është rritur kohët e fundit, pasi numri i personave nën vijën e varfërisë ka pësuar një rritje nga 6.6% e popullsisë, deri në rreth 9.3% të popullsisë së përgjithshme të Malit të Zi, në vitin 2011. Rritja e shkallës së varfërisë është shumë më e theksuar në zonat rurale, mesatarisht 18.4%, ndryshe nga zonat urbane ku arrinte mesatarisht 4.4% në vitin 2011. Pabarazia është rritur në Mal të Zi, pasi koeficienti Gini u rrit nga 24.3% në vitin 2010, në 25.9% në vitin 2011[7]. Vulnerabiliteti i popullsisë së **Shqipërisë** u rrit në vitin 2012; numri i regjistruar i personave nën vijën e varfërisë u rrit me 8.4%. Varfëria ekstreme ka arritur në 2.2% në vitin 2012, kundrejt 1.2% të regjistruar në vitin 2008. Rajonet në zonën e programit janë më të varfër në krahasim me mesataren kombëtare të shkallës së varfërisë prej 14.3%. Qarku i Lezhës regjistron një normë varfërie 17.5%, ndërsa qarku i Shkodrës është pak më mirë, me një normë varfërie 15.7%. Rrethi i Tropojës i përket rajonit më të varfër të Shqipërisë, Kukësit, me një normë varfërie 21.8%. Varfëria është bërë një shqetësim urban, duke treguar një ecuri të ngadaltë të ekonomisë gjatë viteve të fundit, ndërsa ripërtëritja e potencialit urban tashmë të ezauruar, është bërë e domosdoshme për të sjellë rritjen ekonomike.

Ekonomia

Zona e programit përmban të gjitha pabarazitë rajonale të hasura në **Mal të Zi**, në aspektin e zhvillimeve social-ekonomike. Ashtu si në nivel kombëtar, ajo është e dominuar nga Podgorica, e cila është motori ekonomik i vendit. Çdo bashki e zonës së programit është nën mesataren kombëtare, me bashkinë e Plavës në krye, e cila është më pak e zhvilluara në vend. Ndryshe nga Budva, e cila ka indeksin më të lartë të zhvillimit në Mal të Zi me 362.4, dy bashkitë e tjera bregdetare të zonës së programit Tivari dhe Ulqini, janë nën mesataren kombëtare.

Edhe në **Shqipëri**, pabarazitë rajonale janë shumë të dukshme. Zhvillimi social-ekonomik i vendit anon rëndë në favor të rajonit qendror. Shkodra është rajoni më i zhvilluar në zonën e programit të Shqipërisë. Kontributi i Qarkut të Shkodrës në GDP arriti në 555 milionë euro në vitin 2011[8], e barabartë me 6.1% të GDP-së totale të shtetit, duke u radhitur e shtata ndër 12 qarqet e Shqipërisë. Kontribuuesi kryesor në aktivitetin ekonomik të rajonit është bujqësia, e cila përbën rreth 26% të kontributit të GDP-së, e pasuar nga tregtia, hotelet, transporti dhe komunikacioni me 23%, sektori financiar dhe ai i pasurive të patundshme me 19%, industria me 11%, dhe ndërtimi me 8%. GDP-ja e rajonit të Lezhës për vitin 2011 arrin 3.7% të GDP-së së vendit[9]. Kontribuuesit kryesorë në GDP-në e rajonit të Lezhës janë tregtia, hotelet, transporti dhe komunikacioni me 26%, sektori i bujqësisë me 25%, sektorët financiarë dhe të pasurive të patundshme me 19%, ndërtimi me 10%, ndërkohë që industria është kontribuuesi më i vogël me 8%. Kontributi i rajonit të Kukësit në GDP-në e Shqipërisë, ku Tropoja përbën rreth 24% të popullsisë, është më i ulëti në vend, me vetëm 2.4%; sektorët më të rëndësishëm janë bujqësia, e cila është përgjegjëse për 34%, dhe tregtia, hotelet dhe turizmi me 20%.

Sektori privat

Struktura e operatorëve ekonomikë në zonën e programimit është e dominuar nga ndërmarrjet e

[6] INSTAT Census 2011

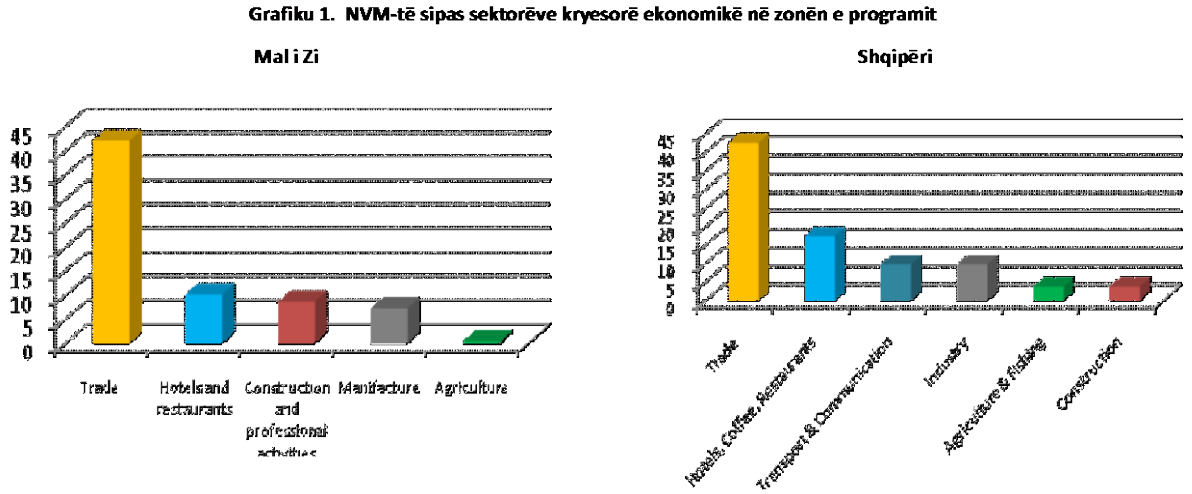
[7] Banka Botërore, fotografim i programit të shtetit

[8] INSTAT, llogaritë rajonale 2013.

[9] INSTAT, llogaritë rajonale 2013.

vogla dhe të mesme (NVM). NVM-të në Mal të Zi përbëjnë 98.6% të numrit të përgjithshëm të operatorëve ekonomikë, ndërsa në Shqipëri ato përbëjnë 95.4% të totalit. Shumica e NVM-ve në të dyja anët e kufirit operojnë në sektorin e shërbimeve. Shumica e operatorëve ekonomik të **Malit të Zi** janë të përqendruar në zonën e programit, duke përbërë 67.3% të numrit të përgjithshëm të ndërmarrjeve në nivel kombëtar. Rreth 49.2% e këtyre NVM-ve janë të vendosura në Podgoricë, duke treguar kështu pabarazitë e zhvillimit rajonal.

Grafiku 1. NVM-të sipas sektorëve kryesorë ekonomikë në zonën e programit

Në **Shqipëri**, zona e programit regjistron një total prej 10,174 ndërmarrjesh[10] në fund të vitit 2012, ose rreth 9.7% të numrit të përgjithshëm të ndërmarrjeve të vendit. Ajo ka një shkallë lindje[11] prej 13%, më e lartë në krahasim me mesataren kombëtare prej 12.2%, ndikuar kryesisht nga Shkodra, e cila me 14.4% tregon një zhvillim relativisht më të lartë të aktivitetit ekonomik, në të kundërt me rajonin e Lezhës dhe rrethin e Tropojës me 10.8%. Struktura e ndërmarrjeve është e dominuar nga ndërmarrjet shumë të vogla, me 1–4 persona të punësuar, të cilat përbëjnë 85.7% të totalit të ndërmarrjeve në fushën e programit. Përveç madhësisë së vogël të ndërmarrjeve, një faktor i rëndësishëm, i cili është një pengesë për zhvillimin ekonomik në zonën e programit në të dyja anët e kufirit, është mungesa e njohurive teknologjike dhe aftësive të punës. Kjo mbetet një sfidë kryesore, pasi kërkesave të tregut për shërbime dhe produkte të cilësisë së lartë, nuk mund t'iu përgjigjen aftësitë joadekuate të punës. Një tjetër sfidë kryesore është aksesi i ulët i NVM-ve në financim; politikat tepër të kujdesshme të kreditimit të miratuara nga institucionet financiare në të dyja vendet, janë një pengesë serioze në rritjen e ndërmarrjeve në fushën e programit.

Bujqësia dhe zhvillimi rural

Pjesa Malazeze e zonës së programit është më e pasur në burime bujqësore dhe ka më shumë potencial në këtë sektor në krahasim me pjesën e Shqipërisë. Megjithatë, sektori i bujqësisë dhe zhvillimi i tij është po aq i rëndësishëm për të gjithë zonën e programit, veçanërisht për shkak të pjesës së madhe të popullsisë që jeton në zonën rurale, ku bujqësia është aktiviteti kryesor ekonomik. Një tipar i përbashkët në zonën e programit është produktiviteti dhe konkurrenca e ulët në fushën e bujqësisë. Ai vjen si pasojë e: fermave të vogla, të cilat kanë prodhim dhe fitim të kufizuar; prodhimit kryesisht për të mbuluar nevojat e jetesës, sesa për shitje direkte në tregjet e gjelbra; nivelit të ulët të finalizimit të produkteve bujqësore dhe industrisë ushqimore të pazhvilluar.

Zona e programit mbulon rreth 38% të totalit të tokës bujqësore të **Malit të Zi**. Punësimi në bujqësi është raportuar të jetë rreth 2.5% e totalit të të punësuarve[12], Podgorica është rajoni kryesor fushor në Mal të Zi - vetëm ajo zë rreth 31.5% të tokës bujqësore në zonën e programit. Ajo ofron kushte optimale për prodhim të larmishëm: perime, prodhimin e drithërave, blegtori, fruta dhe verë. Vera, e cila është produkti kryesor Malazez i orientuar drejt eksportit, prodhohet në Podgoricë - rreth 80% e prodhimit të përgjithshëm të verës në vend.

Zona e programit në **Shqipëri** mbulon rreth 13.3% të totalit të tokës bujqësore të vendit[13]. Shumica

[10] INSTAT, Regjistri Statistikor i Biznesit të Ndërmarrjeve 2012.
[11] Numri i ndërmarrjeve të reja të regjistruara për një vit të caktuar e shprehur në % mbi numrin e përgjithshëm të ndërmarrjeve.
[12] Industria dhe okupacioni i popullsisë në Malin e Zi - Census i vitit 2011, publikimi 197 i MONSTAT-it.
[13] Libri statistikor, Ministria e Bujqësisë.

e territorit të saj është e dominuar nga pyjet, kullotat (85.2%), ndërsa pjesa e tokës në shfrytëzim për qëllime bujqësore është vetëm 14.8% ose 92,748 ha. Terreni është kryesisht malor dhe i thyer, i cili kufizon në mënyrë të konsiderueshme zonat ku potenciali bujqësor mund të mbajë disa domethënie krahasuese. Zona të tilla janë të vendosura kryesisht në rrethinat e liqenit të Shkodrës, ku terreni dhe kushtet klimatike janë të favorshme për bujqësinë e perimeve. Qarku i Lezhës ka një traditë për blegtorinë e derrave, pasi ajo ka 91.7% të inventarit total të shtetit, ndërsa bujqësia në rrethin e Tropojës është e orientuar kryesisht drejt prodhimit të thekrës. Bujqësia në zonën e programit është një aktivitet familjar, i orientuar drejt nevojave për jetesë, me toka shumë të fragmentuara - madhësia e fermës është 1.1 ha në Shkodër; 0.89 ha në Lezhë, dhe 0.60 ha në Tropojë, madhësi të cilat janë sa gjysma e mesatares shqiptare, prej 1.20 ha.

Turizmi

Rëndësia e turizmit është e ndryshme për ekonomitë e Malit të Zi dhe Shqipërisë. Mali i Zi është tashmë një destinacion i popullarizuar turistik, ndërsa Shqipëria ka ende shumë për të bërë, për t'u bërë një destinacion i tillë. Në **Mal të Zi**, turizmi është një sektor kryesor i ekonomisë, i cili përbën rreth 9.9% të GDP-së së vendit në vitin 2012, ose rreth 336 milionë euro, që është 20.7% më i lartë se në vitin 2011[14]. Rajoni bregdetar në zonën e programit përbën më shumë se 69% të totalit të qëndrimeve me fjetje në vend në vitin 2012[15], kryesisht në periudhën e pushimeve korrik-gusht. Bregdeti i zonës së programit tërhoqi rreth 67.5% të totalit prej 1,44 milionë turistë që hynë në Malin e Zi në vitin 2012. 160 objekte akomoduese bregdetare që gjenden në zonën e programit përbëjnë rreth 49% të totalit të mjediseve akomoduese në Mal të Zi, ndërsa në zonën e programit ndodhen edhe rreth 30% e objekteve akomoduese të zonave jobregdetare të vendit. Pavarësisht nivelit aktual të ulët të vizitave turistike, rajoni kontinental ka përparësi të shumta për zhvillimin e të gjitha llojeve të turizmit të lidhura me sportet malore (ski, ecje, çiklizëm, rafting etj.), duke përmendur natyrën e paprekur dhe biodiversitetin e pasur (dy parqe kombëtare, liqene, kanione etj.), jetën autentike rurale dhe prodhimin tradicional dhe cilësor të ushqimit.

Sektori i turizmit është më pak i rëndësishëm në pjesën shqiptare të zonës së programit (edhe pse ai ka një potencial të madh), në krahasim me anën malazeze. Specifikisht, rajonet e Shkodrës dhe Lezhës dhe rrethi i Tropojës kanë potencial të lartë individual për zhvillimin e një turizmi përgjatë gjithë vitit. Natyra atraktive dhe panoramat e natyrës malore dhe kodrinore, si dhe liqeni i Shkodrës, lugina e Valbonës në Tropojë dhe parqet e tjera kombëtare, dhe zonat e mbrojtura; vizitat turistike (peizazhet natyrore, speciet e rralla etj.); agroturizmi, vendet me interes historik dhe kulturor, të tilla si vendet parahistorike të banuara, qendrat arkeologjike, objektet e kultit, duhet të promovohen më mirë për një zhvillim më të shpejtë të turizmit në bregdetin e Shkodrës (Velipojë) dhe kryesisht në Lezhë (Shëngjin).

Infrastruktura

Mali i Zi dhe Shqipëria janë pjesë e SEETO[16] – rrjeti kryesor. Pozicioni i zonës së programit thekson rëndësinë e një infrastrukture të mirë transporti në zhvillimin e ardhshëm të turizmit, tregtisë, shkëmbimeve kulturore dhe në rritjen e konkurrencës. **Infrastruktura rrugore** që lidh Malin e Zi dhe Shqipërinë, në veçanti përmes akseve Sukobine - Muriqan dhe Bozaj - Hani i Hotit është përmirësuar në mënyrë të konsiderueshme. Edhe infrastruktura e shërbimeve nga këto pika të kalimit kufitar është përmirësuar, duke lejuar komunikimin më të shpejtë midis dy zonave, duke lehtësuar kështu transportin, tregtinë dhe turizmin. Pika e tretë kufitare në Gjercan - Plavë është më pak e zhvilluar. Një pikë e katërt e kalimit kufitar në Cijevna Zatrijebačka -Triesh, do të krijohet pas përfundimit të ndërtimit të rreth 23 km rrugë brenda territorit shqiptar, e cila është në ndërtim e sipër me financim të BERZH-it. Ajo do të shkurtojë ndjeshëm kohën e udhëtimit nga Plava në Podgoricë (koha e udhëtimit e pritur nëpër territorin shqiptar do të jetë rreth gjysmë ore). Mali i Zi dhe Shqipëria kanë rënë dakord për të integruar procedurat e organizimit të transportit hekurudhor midis dy vendeve. Një hekurudhë kalon përmes zonës së programit nga Podgorica në Shkodër, me një gjatësi prej rreth 63.5 km; ajo është përdorur vetëm për transportin e mallrave, pasi linja nuk është e elektrizuar. E njëjta hekurudhë lidh Tiranën me Shkodrën, nëpërmjet Lezhës. Planet e ardhshme përfshijnë elektrifikimin e saj, të paktën në anën e Malit të Zi, si dhe përdorimin e kësaj hekurudhe edhe për transportin e udhëtarëve, duke miratuar komunën urbane të Tuz-it, një nënndarje të Komunës së Podgoricës, si stacion të përbashkët kufitar.

---

[14] Këshilli i udhëtimeve nëpër botë dhe turizmit - mars 2013.

[15] MONSTAT – Mbërritjet turistike dhe qëndrimet me fjetje sipas qyteteve 2012.

[16] Observatori i Transportit Juglindor. Korridoret e rrugëve dhe lidhjet që përfshijnë: Shqipërinë, Bosnjën, Kroacinë, Kosovën, ish-Republikën Jugosllave të Maqedonisë, Serbinë, Malin e Zi.

Telekomunikacioni në zonën e programit përfiton si nga telefonia fikse, ashtu edhe nga ajo celulare. Telefonia fikse në Mal të Zi është plotësisht e dixhitalizuar. Numri i abonentëve korrespondon me një normë prej 27,55%. Tregu i telefonisë celulare ka tre operatorë telekomunikacioni. Në vitin 2012, tri kompanitë celulare raportuan një total prej 990,868 përdoruesish, që korrespondon me një normë prej 159%. Në Shqipëri, niveli i depërtimit të telefonisë fikse dhe celulare në zonën e programit qëndron në 88.15%[17], pak nën mesataren kombëtare prej 89.47%. Megjithatë, me përjashtim të qyteteve kryesore, depërtimi i telefonisë fikse në zonat rurale është i ulët; komunikimi është i bazuar kryesisht në telefonat celularë. Niveli i depërtimit të telefonisë celulare në Shqipëri është mbi 130%.

Njohuritë kompjuterike në Mal të Zi[18] i përkasin mesatarisht 35% të popullsisë nga 15 vjeç e lart. Rreth 16% e popullsisë ka njohuri të pjesshme mbi kompjuterin. Në Shqipëri, niveli i përdorimit të internetit (që do të thotë se ka një kompjuter që përdoret për të hyrë në internet) në familjet në zonën e programit qëndron në 9.97%, i cili është nën mesataren kombëtare prej 12.35%.

Energjia është e disponueshme për të gjitha komunat në zonën e programit. Shumica e nevojave energjetike në të dyja anët janë plotësuar nëpërmjet importeve. Përfundimi i linjës ndërlidhëse 400 kv midis Shqipërisë dhe Malit të Zi (Elbasan-Podgoricë), rrit kapacitetet e shkëmbimeve të energjisë midis dy vendeve, duke rritur sigurinë e furnizimit me energji elektrike në vend. Edhe pse ka burime të mëdha, por ende të pashfrytëzuara hidrocentrale (veçanërisht në Shqipëri), zona karakterizohet nga një efikasitet i ulët në përdorimin e energjisë elektrike. Përdorimi i energjisë për qëllime ngrohje është i përhapur në shkallë të gjerë.

Shumica e familjeve (247,354) në Mal të Zi përdorin **ujin** nga sistemi publik i ujit, edhe pse sistemi publik i ujit mund të jetë i pamjaftueshëm në zonat rurale dhe gjatë kohës së verës. Nga numri i përgjithshëm i banesave[19], 92% prej tyre kanë akses në sistemet e furnizimit me ujë brenda shtëpive të tyre, dhe po i njëjti numër banesash është i lidhur me sistemin e kanalizimit brenda shtëpisë. Në zonën e programit në Shqipëri, furnizimi me ujë dhe sistemet e kanalizimit dhe ujitjes mbeten problematike. Aksesi në ujë brenda banesave në zonën e programit është i siguruar për rreth 55% të tyre; rreth 40% e banesave kanë pjesërisht akses në sistemet e furnizimit me ujë, ndërsa 4.6% e familjeve në zonën e programit nuk kanë akses në sistemin e ujësjellësit.

Sociale

Tregu i punës

Si në Mal të Zi ashtu edhe në Shqipëri, papunësia është relativisht e lartë sipas standardeve ndërkombëtare. Ajo është ende një problem i madh ekonomik në të dyja anët e zonës së programit, dhe karakterizohet nga dallime të mëdha rajonale. Në **Mal të Zi**, tregu i punës ka pësuar krizë, duke regjistruar një rritje të papunësisë që arriti në 20.45% në vitin 2011[20], duke u ulur në 19.6% në vitin 2012. Zona e programit ka rreth 93.4% të forcës aktive të punës të vendit; rajoni bregdetar dhe rajoni qendror janë më mirë se rajonet më të varfra dhe më pak të zhvilluara pa dalje në det në zonën veriore. Shumica e fuqisë punëtore është e punësuar në sektorin e shërbimeve (76.2%), pasuar nga industria me 18.1%, dhe bujqësia me 5.6% të totalit të punësuar. Punëdhënësi më i madh në program është sektori i tregtisë me 20.5%, i ndjekur nga administrata publike me 12.5%. Femrat përbëjnë 44.1% të totalit të të punësuarve.

Fuqia e përgjithshme punëtore në **Shqipëri** arrin në 1,117,082 persona në fund të muajit dhjetor 2012[21]. Ajo nuk ka pasur ndryshime të mëdha, pavarësisht nga ngadalësimi ekonomik gjatë 2-3 viteve të fundit. Shkalla e përgjithshme e papunësisë[22] ka ngelur në 13.9%, njëlloj si në vitin 2011. Në ndryshim nga Tropoja, papunësia në rajonet e Shkodrës dhe Lezhës pasqyron të njëjtën normë mesatare të papunësisë si në nivel kombëtar, ndërsa që të tria rajonet ruajnë të njëjtën strukturë të punësimit. Në fund të vitit 2012, numri i të papunëve në Shkodër qëndron në 19,417 persona, duke përbërë 13.6% të totalit të të papunëve, kurse Lezha me 15,021 persona të papunë përbën 10.6% të totalit. Ndërsa Tropoja regjistron 2,368 të papunë, ose rreth 36% të forcave të përgjithshme të punës që i përkasin grup-moshës 15–64 vjeç në rrethin e Tropojës. Papunësia është më e pranishme në zonat urbane, pasi ata që jetojnë në zonat rurale janë konsideruar si të vetëpunësuar.

Arsimi

---

[17] Shqipëri, Census 2011.

[18] MONSTAT, popullsia sipas njohurive kompjuterike për bashkitë në Mal të Zi 2011, Publikimi nr. 156.

[19] MONSTAT. Banesat, lidhur me pajisjen me instalime, Publikimi nr. 280.

[20] Census Mal i Zi, 2011.

[21] INSTAT, Buletini Statistikor Tremujor, nr. 2, 2013.

[22] Norma e papunësisë përfaqëson përqindjen e personave të papunësuar në popullsinë e përgjithshme aktive.

Niveli i pabarabartë arsimor është i pranishëm në zonën e programit, me një rritje të analfabetizmit në zonat e thella. Të rinjtë me arsim të lartë kanë tendencë për t'u larguar drejt rajoneve që ofrojnë më shumë mundësi apo jashtë vendit. Sistemi i arsimit të mesëm është më pak tërheqës dhe i aksesueshëm, veçanërisht për popullsinë e re në zonat rurale të programit. Shkollat private dhe Formimi Profesional janë të pranishme, por nuk janë në gjendje që të përputhen me kërkesat e tregut të punës për punonjës të kualifikuar dhe të aftë, duke përbërë kështu një pengesë për zhvillimin ekonomik të zonës së programit. Dispozitat arsimore në të gjitha nivelet kërkojnë përmirësim, në mënyrë që të plotësojnë nevojat e tregut të punës. Sistemi arsimor në zonën e programit në të dyja vendet kërkon reforma, veçanërisht përvoja praktike mësimore dhe lidhje me sektorin e biznesit. Përmirësimi i infrastrukturës shkollore është një përparësi e madhe për të dyja qeveritë, në nivel qendror dhe lokal. Përmirësimi i sistemit arsimor dhe infrastrukturës shkollore është një prioritet i madh për zonën e programit. Programi BNK do të ketë një rol të kufizuar në adresimin e këtyre çështjeve, por mund të mbështesë shkëmbimet midis shkollave dhe qendrave të formimit profesional në zonat kufitare. Prezenca e universiteteve dhe qendrave kërkimore në të dyja anët e zonës së programit është një pasuri për programin BNK dhe një mundësi jo vetëm për rritjen e mëtejshme të bashkëpunimit akademik, por edhe për inicimin e programeve kërkimore në zonën kufitare në sektorë të ndryshëm, të tillë si bujqësia apo turizmi.

Kërkimi shkencor dhe zhvillimi është i pazhvilluar. Pavarësisht faktit se në zonën e programit janë të pranishëm 4 universitete, investimet dhe aktivitetet mbështetëse qeveritare, rajonale ose lokale për Kërkimin shkencor dhe Zhvillimin janë të pamjaftueshme. Nuk ka të dhëna specifike mbi kërkimin shkencor, zhvillimin dhe inovacionin. Megjithatë nuk ka pothuajse asnjë bashkëpunim midis institucioneve të arsimit në të dyja vendet, dhe fusha e kërkimit shkencor, zhvillimit dhe inovacionit nuk është eksploruar. Mali i Zi shpenzon rreth 0.41% të GDP-së në kërkim shkencor dhe zhvillim[23], ndërkohë që Shqipëria shpenzon rreth 0.02% të GDP-së së saj[24]. Shqipëria dhe Mali i Zi kanë nënshkruar një marrëveshje në lidhje me lëvizjen e studiuesve dhe ekspertëve teknik midis universiteteve partnere; ngritjen e qendrave të përbashkëta kërkimore për të studiuar burimet hidrike të lumit Buna dhe liqenit të Shkodrës; dhe një qendër të përbashkët për studimet e avancuara për rreziqet sizmike në Ballkanin Perëndimor.

Shëndetësia

Organizimi i sistemit shëndetësor në Mal të Zi dhe Shqipëri është i ngjashëm; ai është kryesisht publik me një prani modeste (por në rritje) private, dhe mbulimi territorial është i pajisur siç duhet me shërbimet e kujdesit shëndetësor parësor, dytësor dhe tretësor. Në përgjithësi, shërbimet shëndetësore në zonën e programit janë duke u përmirësuar, por duhet të bëhet akoma më shumë për të siguruar akses universal në shërbime të tilla edhe nga familjet e varfra. Sfida kryesore e radhës për të garantuar që të gjithë qytetarët janë të pajisur me shërbimet e duhura shëndetësore është heqja e pengesës ekonomike për të pasur akses në shërbimet cilësore, e cila është e rënduar nga mungesa totale e sigurimit shëndetësor.

Kultura

Në përgjithësi, në zonën e programit kultura karakterizohet nga elemente të ndryshme të traditave individuale dhe të përbashkëta. Qendrat turistike dhe qytetet e mëdha janë të pasura me trashëgimi kulturore që përfshijnë monumente dhe vende fetare (kisha, manastire dhe xhami), qytete të vjetra, vende arkeologjike dhe muzeume të ndryshme. Zona e programit është, gjithashtu, e pasur në traditën e kuzhinës dhe artizanatit, të cilat mund të luajnë një rol të rëndësishëm në promovimin dhe zhvillimin e mëtejshëm të turizmit. Bashkëpunimi ndërkufitar mund të luajë një rol të rëndësishëm në mbrojtjen dhe promovimin e kësaj trashëgimie, si dhe në forcimin e mëtejshëm të lidhjeve të bashkëpunimit rajonal midis dy vendeve. Investimet dhe subvencionet e kufizuara publike kanë mbajtur një nivel të ulët të aktiviteteve kulturore në zonën e programit, pavarësisht trashëgimisë së saj të pasur. Megjithatë, aktivitetet kulturore dhe kontaktet mund të intensifikohen, duke krijuar kështu një bazë për një bashkëpunim ndërkufitar më aktiv. Kjo krijon kushte të favorshme për zhvillimin e mëtejshëm të nismave të përbashkëta që synojnë shtimin e vlerës në trashëgiminë e përbashkët në të dyja anët e zonave kufitare.

Shoqëria civile

[23] S & Zh më 2011-n, Zyra Statistikore e Malit të Zi, Publikimi nr. 24.

[24] Shqipëri, buxheti i shtetit 2012.

Në **Mal të Zi** janë 5,843[25] organizata të shoqërisë civile (OSHC) të regjistruara. Pjesa më e madhe e tyre janë shoqata qytetare (5665) dhe 175 janë fondacione. OSHC-të me më shumë ndikim dhe përvojë janë të vendosura në Podgoricë, aktive në sektorë të ndryshëm (të drejtat e njeriut, politikat publike, mjedisi dhe zhvillimi rural, ngritja e kapaciteteve, aftësitë e kufizuara etj.). Shumica e tyre kanë një përvojë në përcaktimin e projekteve BNK. Kapacitetet njerëzore dhe kapacitetet e financimit janë përgjithësisht të pamjaftueshme; partneriteti me autoritetet lokale, si dhe krijimi i rrjeteve rajonale të OSHC-ve janë ende të dobëta. Megjithatë, rrjeti lokal i organizatave komunitare është i shumëllojshëm dhe i pasur. Disa prej tyre, të tilla si shoqatat e malësorëve, mund të luajnë një rol të rëndësishëm në zbatimin e nismave BNK.

Sektori i OSHC-ve në **Shqipëri** është i vogël dhe relativisht i pazhvilluar. Zyrtarisht ekzistojnë 2,231 shoqata, 311 fondacione dhe 552 qendra të regjistruara [26]. Shumica e OSHC-ve janë të përqendruara në kryeqytet (Tiranë), ose në rajonin qendror (i cili përfshin Tiranën dhe qytetet e mëdha, të tilla si: Shkodra, Durrësi, Elbasani, Korça). Shoqëria civile është e përfaqësuar dobët në të gjitha zonat rurale. Sektori i Shoqërisë Civile në Shqipëri, si një i tërë, është pak i integruar dhe përfaqësuar. Nuk ka asnjë forum të sektorëve të gjerë ose rrjet që i dedikohet koordinimit të përpjekjeve të OSHC-ve.

Mjedisi dhe natyra

Mbrojtja dhe ruajtja e mjedisit janë të rëndësishme për një zhvillim të qëndrueshëm të zonës së programit, e cila është mjaft e pasur në burime mjedisore dhe biodiversitet në të dyja anët e kufirit. Megjithatë ka disa faktorë që kërcënojnë burimet mjedisore në zonën e programit, të tillë si; shpyllëzimi për shkak të rënies së pakontrolluar të pemëve; menaxhimi i varfër i ujit dhe i ujërave të zeza; largimi i pakontrolluar i mbeturinave; urbanizimi i parregulluar; ndotja industriale në disa zona; vend-groposjet e paligjshme, të cilat rrezikojnë ndotjen e lumenjve dhe liqeneve; përdorimi intensiv i pesticideve, i cili po dëmton bujqësinë; peshkimi i tepruar dhe gjuetia e jashtëligjshme, të cilat kërcënojnë faunën në liqene dhe lumenj. Degradimi i tokës është i pranishëm në të dyja anët e kufirit. Bashkëpunimi midis dy vendeve në lidhje me mbrojtjen dhe rehabilitimin e liqenit të Shkodrës është rritur në dekadën e fundit.

Mali i Zi ka një diversitet të lartë biologjik, për shkak të sfondit të tij gjeologjik, klimës dhe pozicionit në afërsi të detit dhe maleve. Mali i Zi ka dy vende të trashëgimisë botërore, një rezervë të biosferës dhe pesë parqet kombëtare. Mbrojtja dhe ruajtja e mjedisit është një shtyllë e të gjitha strategjive të zhvillimit të vendit. Rrjeti kombëtar i zonave të mbrojtura të Malit të Zi mbulon 108,866 ha[27] ose 7.88% të territorit të përgjithshëm. Ajo përbëhet nga 5 parqe kombëtare - liqeni i Shkodrës, Durmitor, Lovćen, Biogradska Gora dhe Prokletije.

Në Shqipëri, zona e programit ofron një biodiversitet dhe klimë të pasur, pasi ajo përfshin malet, kodrat, fushat, liqenin, lumenjtë dhe bregdetin. Ajo ka 8 parqe kombëtare[28], rezerva natyrore dhe peizazhe të mbrojtura, të cilat mbulojnë mbi 13% të territorit të përgjithshëm. Parku më i rëndësishëm natyror në zonën e programit është liqeni i Shkodrës.

Ndryshimet sociale dhe ekonomike të viteve të fundit, si dhe ndryshimet demografike në Shqipëri dhe Mal të Zi, kanë ushtruar presion mbi mbrojtjen dhe ruajtjen e mjedisit dhe biodiversitetit në zonën e programit. Dëmet e dekadës së kaluar janë të dukshme në zonën e pyjeve, për shkak të ndërhyrjeve të popullsisë lokale. Shumica e dëmit ka ardhur për shkak të prerjeve abuzive dhe mbikullotjes. Mbrojtja e burimeve natyrore me fokus te pyjet, zonat e mbrojtura dhe shfrytëzimi i burimeve ujore përfaqësojnë vlerat ekonomike dhe mjedisore për këtë zonë. Megjithëse ndërgjegjësimi për mbrojtjen e mjedisit është rritur, një shkallë më e lartë e zbatimit të standardeve për mbrojtjen e mjedisit është e nevojshme për të siguruar zhvillimin e duhur urban dhe zgjerimin e turizmit. Reduktimi i ndotjes ekzistuese, menaxhimi i mbetjeve urbane dhe sigurimi i cilësisë së ujit të pijshëm për qëllime të mbrojtjes së shëndetit publik dhe garantimit të një mjedisi të pastër, i lidhur me masat për të mbrojtur tokën nga shkatërrimi natyror dhe artificial, si dhe zbatimi i një procesi strategjik të planifikimit urban, janë sfidat kryesore për t'u përballuar në zonën e programit.

2.2 Gjetjet kryesore

Zona e programit është e ndryshme, e megjithatë, disa tipare të përbashkëta në lidhje me natyrën, pozicionin gjeografik, tendencat demografike, ekonominë, kapitalin njerëzor etj., mund të gjenerojnë

[25] Raporti i Vlerësimit të Nevojave në Mal të Zi nga TACSO-ja. Nuk dihet se sa prej tyre janë aktive.

[26] Vlerësimet e fundit të shoqërisë civile dhe vëzhgimet intensive nga Zyra e Projektit TACSO në Shqipëri vlerësojnë se numri i përgjithshëm i OSHC-ve aktive nuk i kalon 450.

[27] MONSTAT, libri statistikor 2012.

[28] Shqipëria, Ministria e Mjedisit, rrjeti i zonave të mbrojtura në Shqipëri, shtator 2013.

sinergji dhe të jenë një mundësi e mirë për zhvillimin dhe zbatimin e iniciativave BNK.

- Karakteristikat ekonomike të të dyja vendeve tregojnë tendenca të ngjashme. Të dyja vendet janë klasifikuar si ekonomi me të ardhura mbi mesatare nga Banka Botërore. Struktura e ekonomisë është e ndryshme në të dyja anët e kufirit. Ndërsa rajonet shqiptare mbështeten në bujqësi, shërbime, tregje shumice dhe pakice, rajonet malazeze shfaqin industri më të zhvilluar, dhe një niveli shumë më të zhvilluar të turizmit. Përgjithësisht, bujqësia është e rëndësishme për të dyja palët. Sfidat kryesore përfshijnë: adresimin e pabarazive ekonomike rajonale; nivelin e ulët të prodhimtarisë si pasojë e mungesës së njohurive teknologjike dhe aftësive të punës, si dhe për shkak të mospërputhjes së kërkesës së tregut për shërbime dhe produkte të cilësisë së lartë me aftësitë joadekuate të punës.

- Konkurrenca është e ulët në të dyja anët e kufirit. Produktivitet më i lartë dhe investime të mëtejshme në njohuritë mbi përdorimin e teknologjive të inovacionit është një parakusht për t'u bërë më konkurrues si në nivel kombëtar, ashtu edhe në nivel ndërkombëtar. Zakonisht, bizneset në zonat kufitare shfrytëzojnë mundësitë për tregti përtej kufirit dhe në arenën ndërkombëtare, por tregtia ndërmjet dy vendeve dhe palëve të treta është ende e kufizuar nga barrierat e shumta administrative.

- Forcimi i rrjeteve të NVM-ve dhe lidhjet e shërbimeve ekzistuese në zonat kufitare janë një potencial që përdoret shumë pak. Mbi 97% e NVM-ve të regjistruara punësojnë më pak se 4 persona. Niveli i bashkëpunimit përtej kufirit është minimal. Një sfidë kryesore është aksesi i varfër i NVM-ve në burimet financiare. Politikat tepër të kujdesshme në kredi-dhënie të miratuara nga institucionet financiare në të dyja vendet, janë një pengesë serioze në rritjen e ndërmarrjeve të vogla në zonën e programit. Promovimi i *biznesit virtual* është një sfidë. Me pak fjalë, në aspektin e zhvillimit të sektorit privat ka sinergji të qarta për t'u zhvilluar brenda zonës së programit, të cilat duhen mbështetur nga programi BNK.

- Të dyja anët e zonës së programit janë duke u bërë gjithnjë e më tërheqëse për investitorët e huaj, por te të dyja anët ka nevojë për përmirësimin e kushteve, veçanërisht të infrastrukturës, për të bërë biznes. Investimet në turizëm, në energjinë e rinovueshme dhe në bujqësi mund t'i bëjnë këto të fundit sektorët potencialë për tërheqjen e më shumë IHD-ve (investime të huaja direkte). Industritë e përpunimit të dritës dhe ushqimit janë konsideruar, gjithashtu, si një potencial për rritjen e përshpejtuar ekonomike të zonës së programit.

- Bujqësia është një potencial i madh ekonomik në zonën e programit, por përdoret pak. Në përgjithësi, ekonomia rurale është e fragmentuar, në një shkallë më të lartë në zonën shqiptare të programit, dhe pronat e vogla bujqësore kanë vështirësi për të hyrë në treg. Prodhimi është mesatarisht i larmishëm dhe gama e prodhimeve kryesore bujqësore në të dyja anët e kufirit është më shumë plotësuese sesa konkurruese. Sfidat kryesore përfshijnë: përmirësimin e aksesit në treg; forcimin e sistemit të sigurisë ushqimore dhe organeve inspektues; dhe në përgjithësi rritjen e konkurrencës në sektorin e bujqësisë. Ndërhyrja e ardhshme duhet të synojë përmirësimin e efikasitetit në bujqësi dhe pylltari, si dhe të zhvillojë burime shtesë të të ardhurave nga ruajtja e pasurive natyrore dhe turizmit.

- Papunësia mbetet një problem i mprehtë për popullsinë e zonës së programit, veçanërisht për grupet e ndjeshme sociale siç janë të rinjtë, popullsia rurale dhe gratë. Pasiguria e punësimit konsiderohet si arsyeja kryesore për shkallën e lartë të migracionit, veçanërisht në zonat rurale ose më pak të zhvilluara, ku niveli i papunësisë është i lartë si rezultat i mjeteve të jetesës dhe prodhimeve bujqësore të një niveli të ulët që ofrojnë një formë të sigurimit shoqëror për pjesën më të madhe të popullsisë rurale dhe të punës, si një amortizator kundër normave të larta të papunësisë së regjistruar.

- Mbrojtja e mjedisit ka nevojë për vëmendje serioze në planet e ardhshëm të zhvillimit të zonës së programit. Me zhvillimin e përgjithshëm të zonës së programit mbështetur kryesisht në burimet natyrore, mbrojtja e mjedisit dhe ruajtja e këtyre burimeve është vendimtare për zhvillimin e qëndrueshëm të zonës. Sfidat në këtë fushë përfshijnë: nevojën për të rritur zbatimin e rregullave dhe standardeve për mjedisin, për të siguruar menaxhim më të mirë të pyjeve dhe zonave të mbrojtura, në mënyrë që të parandalohet degradimi i mjedisit; parandalimin e shfrytëzimit të pakontrolluar të burimeve natyrore në zonën e programit; rritjen e ndërgjegjësimit të aktorëve lokalë për përdorim më të mirë të burimeve natyrore. Përmirësimi i menaxhimit të mbeturinave, kontrolli i ndotjes, dhe përmirësimi i menaxhimit të tokave janë ndër prioritetet kryesore për t'u adresuar nga planet zhvillimore qeveritare dhe lokale. Vleftësimi i mëtejshëm i burimeve natyrore në funksion të zhvillimit ekonomik është një çështje kyçe për zhvillimin e zonës, veçanërisht në anën shqiptare të kufirit.

- Infrastruktura e varfër është një sfidë kryesore për zhvillimin ekonomik dhe social të zonës

së programit. Zhvillimi i qëndrueshëm dhe përmirësimi i transportit dhe infrastrukturës publike mund të kontribuojnë në zhvillimin e qëndrueshëm ekonomik dhe në një rritje të përgjithshme të pasurisë në zonën e programit. Zhvillimi i infrastrukturës që lehtëson biznesin dhe përhapjen e rrjeteve dhe shërbimeve për të mbështetur zhvillimin dhe inovacionin e biznesit, mund të kontribuojë në një rritje të përgjithshme të pasurisë dhe ekonomisë në zonë.

- Zona e programit ka potencial të lartë turistik, por këto mundësi janë përdorur kryesisht në anën e Malit të Zi, ndërsa turizmi në anën e Shqipërisë është zhvilluar pak, pavarësisht potencialit të madh që ka. Iniciativa BNK, me qëllim për të prodhuar një ofertë të përbashkët turistike, duhet të konsiderohet. Sfidat kryesore mbeten: zhvillimi i pabalancuar i turizmit, me mbizotërimin e turizmit bregdetar dhe nevojën për të zhvilluar lloje të ndryshme të turizmit (malor, kulinar dhe agroturizëm) në të gjithë zonën e programit; infrastruktura e dobët e turizmit (veçanërisht në anën shqiptare); vizibiliteti i ulët i trashëgimisë së pasur historike dhe kulturore dhe i veçorive tradicionale; nevoja për të rritur të ardhurat në zonën e programit, duke nxitur aktivitetet për të ruajtur traditën, dhe trashëgiminë kulturore dhe natyrore. Sinergji të dukshme, me mundësi që të mbështeten nga bashkëpunimi ndërkufitar (programi BNK), mund të ndërtohen midis rajoneve në Shqipëri dhe zonave bregdetare në Mal të Zi, por edhe me "zonat më pak turistike" në veri-lindje të Malit të Zi, të cilat kanë karakteristika të ngjashme me veriun e Shqipërisë, në aspektin e mjedisit, natyrës së egër dhe maleve.

- Ekziston një trashëgimi e pasur historike-kulturore-artistike në zonën në kufi, e cila duhet të ruhet. Vleftësimi i mëtejshëm i trashëgimisë historike dhe kulturore mund të kontribuojë në forcimin e identitetit të zonës. Trashëgimia kulturore është një pasuri për zhvillimin ekonomik të zonës së programit. Bashkëpunimi midis institucioneve kulturore është i pranishëm, por ai mund të intensifikohet akoma më tej.

- Përmirësimi i cilësisë së sistemit arsimor dhe infrastrukturës shkollore është një sfidë dhe prioritet për zonën e programit, veçanërisht në zonat rurale. Prezenca e universiteteve të rëndësishme private dhe publike, si dhe e qendrave kërkimore të biznesit në zonën e programit është një pasuri për programin BNK. Veprime të mëtejshme të përbashkëta do të mund të ndërmerren për të krijuar rrjetin e qendrave të formimit profesional, si dhe të institucioneve të larta, agjencive dhe organizatave kërkimore.

- Në përgjithësi, **sektori i shëndetësisë** është i dobët dhe i zhvilluar në mënyrë të pabarabartë. Mungesa e një kuadri të duhur ligjor për sigurimin shëndetësor në zonat rurale (në anën shqiptare të kufirit), vazhdon të pengojë zhvillimin e këtij sektori. Duke pasur parasysh se sektori i shëndetësisë menaxhohet në nivel qendror, ndoshta nuk mund të bëhet shumë në kuadrin e programeve BNK, por sigurisht që ka vend për aktivitete të mundshme të përbashkëta që lidhen me fushatat parandaluese dhe edukimin shëndetësor.

- Inkurajimi i rrjeteve rajonale të OShC-ve (duke përfshirë organizatat e sportit, rinisë dhe ato kulturore) mund të kontribuojë në ruajtjen dhe forcimin e lidhjeve ndërmjet komuniteteve në të dyja anët e kufirit në këtë zonë të programit shumë-etnik.

- Depërtimi i kërkimit shkencor dhe i zhvillimit dhe i teknologjisë së informacionit dhe komunikimit (TIK) është në disproporcion të dukshëm midis vendeve të programit, dhe mbetet në nivel të ulët. Investimet e pamjaftueshme, mungesa e aktiviteteve mbështetëse në nivel qendror, rajonal ose lokal për kërkimin shkencor dhe zhvillimin, janë të pranishme, pavarësisht faktit që në zonën e programit ka 4 universitete. Nuk ka të dhëna specifike mbi kërkimin shkencor, zhvillimin dhe inovacionin, por praktikisht mungon bashkëpunimi midis institucioneve edukuese në të dyja vendet, dhe kjo fushë është e paeksploruar.

- Në përgjithësi, qeveritë lokale dhe rajonale janë të dobëta financiarisht dhe nuk mund të nxisin zhvillimin lokal. Ndryshe nga Shqipëria, Mali i Zi nuk ka qeverisje lokale. Sfidat përfshijnë: mungesën e aftësive në menaxhim, kontroll financiar dhe buxhetim, si dhe qasjet demokratike në proceset vendim-marrëse. Absorbimi i fondeve të BE-së është i ulët. Bashkëpunimi midis qeverive lokale ndërmjet dy vendeve mund të përmirësohet. Procesi i decentralizimit është duke vazhduar në të dyja vendet.

Bazuar në analizën e situatës dhe në analizat PESTLE ose SWOT, ndërhyrjet e mëposhtme të mundshme konsiderohen si thelbësore për zhvillimin e rajonit kufitar:

1) Turizmi dhe trashëgimia kulturore;
2) Mbrojtja e mjedisit, ndryshimi klimatik dhe parandalimi i riskut;
3) Punësimi, lëvizja gjeografike e punonjësve dhe përfshirja sociale;
4) Asistenca teknike.

Seksioni 3. Strategjia e Programit

3.1 Arsyetim - arsyetimi për strategjinë e zgjedhur të ndërhyrjes

Programi BNK do të synojë të promovojë iniciativa të përbashkëta ndërkufitare dhe veprime që synojnë të përmirësojnë ekonominë e zonave kufitare në mënyrë të qëndrueshme sociale dhe mjedisore. Në kuadër të këtij programi janë zgjedhur tri prioritete tematike, të cilat përfshijnë:

PRIORITETI TEMATIK 1. Nxitja e turizmit dhe e trashëgimisë kulturore dhe natyrore

Prioriteti i parë do të promovojë iniciativa të përbashkëta ndërkufitare dhe veprime që synojnë të mbështesin zhvillimin ekonomik me fokus turizmin (por jo ekskluzivisht), pasi ai konsiderohet të ketë një potencial të madh për të gjithë zonën e programit si një e tërë. Përveç kësaj, do të mbështeten shkëmbime kulturore dhe sociale. Ky prioritet i programit do të kontribuojë në përmirësimin dhe rritjen e standardeve të jetesës, duke ofruar mundësi për partneritete më të gjera dhe shkëmbime të interesit të përbashkët përtej kufirit, për të zhvilluar turizmin dhe për të vlerësuar trashëgiminë kulturore të zonës. Aktivitetet që do të zbatohen, pritet të ndikojnë në përmirësimin e cilësisë së shërbimeve, krijimin e rrjeteve dhe partneriteteve ndërmjet pushtetit vendor dhe palëve të interesuara në nivel lokal për të promovuar vendet e përbashkëta turistike, ruajtjen e trashëgimisë kulturore, inkurajimin e sipërmarrjes dhe konkurrencës në sektorin e turizmit, promovimin e ofertave të përbashkëta turistike, zhvillimin dhe promovimin e markave të reja të produkteve vendase, promovimin e imazhit të zonës për investitorët dhe vizitorët potencial etj. Rezultatet e pritshme do të kenë një ndikim në promovimin e aktiviteteve sipërmarrëse turistike përtej kufirit dhe rritjen e shkëmbimeve të diversitetit kulturor, vlerave historike dhe kulturore, si një tipar unik i përbashkët i zonave në secilën anë të kufirit.

PRIORITETI TEMATIK 2: Mbrojtja e mjedisit, nxitja e përshtatjes dhe lehtësimit ndaj ndryshimeve klimatike, parandalimi dhe menaxhimi i rrezikut

Me zhvillimin e përgjithshëm të zonës së programit duke u mbështetur kryesisht te burimet natyrore, mbrojtja e mjedisit dhe ruajtja e burimeve natyrore janë vendimtare për zhvillimin e qëndrueshëm. Aktivitetet në kuadër të këtij prioriteti do të mbështesin bashkëpunimin për mbrojtjen e mjedisit, si për shembull Shkodra/liqeni i Shkodrës dhe rrethinat e saj, duke krijuar sinergji ndërkufitare për menaxhimin e zonave të mbrojtura që ndodhen në zonën kufitare, do të mbështesin reduktimin e ndotjes dhe mbrojtjen e integruar, menaxhimin e ekosistemeve të ndjeshme dhe përdorimin e mirë të ujërave sipërfaqësore, sistemet e integruara të monitorimit të mjedisit dhe bazat e të dhënave, veprime të përcaktuara për të inkurajuar aktivitetet ekonomike ekologjikisht-miqësore etj., me qëllim vlerësimin e mëtejshëm të burimeve natyrore në funksion të zhvillimit ekonomik.

PRIORITETI TEMATIK 3: Nxitja e punësimit, lëvizjes gjeografike të punonjësve, dhe përfshirjes sociale dhe kulturore përtej kufirit

Ky prioritet do të synojë të adresojë çështjet që lidhen me normat e larta të papunësisë, veçanërisht te të rinjtë dhe gratë, integrimin e ulët të tregjeve të punës ndërkufitare, dhe lëvizjen gjeografike të punonjësve. Aktivitetet në kuadër të këtij prioriteti do të synojnë të promovojnë lidhjen më të mirë të formimit profesional me kërkesat e tregut të punës, në mënyrë që të rriten aftësitë e fuqisë punëtore dhe mundësitë për punësim, iniciativat ekonomike të punës intensive me një shtrirje ndërkufitare, bashkëpunimin ndërmjet institucioneve të arsimit dhe sektorit privat për të përmirësuar përputhjen e kurrikulave të trajnimit me kërkesat e tregut të punës, zhvillimin e *mësimit virtual* të vazhdueshëm për të përmirësuar aftësitë e personave të punësuar, si dhe atyre të papunë, për të rritur mundësitë e tyre në tregun e punës, mbështetjen e shfrytëzimit të teknologjive TIK për krijimin e rrjeteve dhe lëvizjet ndërkufitare të fuqisë punëtore.

Tabela e mëposhtme paraqet një përmbledhje të kontekstit dhe arsyetimet që çojnë në zgjedhjen e këtyre prioriteteve.

Tabela 1. Pasqyrë sintetike e justifikimit për përzgjedhjen e prioriteteve tematike

Prioritetet tematike të zgjedhur	Justifikimi për përzgjedhjen
Nxitja e turizmit dhe e trashëgimisë kulturore dhe natyrore	▪ Turizmi është sektori ekonomik më premtues në Mal të Zi, ndërkohë që edhe në zonën e programit në Shqipëri ka një potencial të lartë për zhvillim; ▪ Nevoja për të nxitur zhvillimin e llojeve të ndryshme të turizmit (malor, kulinar dhe agroturizmi) në të gjithë zonën e programit, pasi ka një zhvillim të çekuilibruar të turizmit, me mbizotërimin e turizmit bregdetar; ▪ Nevoja për të rritur vizibilitetin e trashëgimisë së pasur historike dhe kulturore, si dhe të veçorive tradicionale, me qëllim rritjen e të ardhurave në zonën e programit, duke nxitur aktivitetet për të ruajtur traditën dhe

	trashëgiminë kulturore dhe natyrore; ▪ Nevoja për të rritur nivelin e bashkëpunimit ndërmjet aktorëve në fushën e zhvillimit të turizmit dhe ruajtjes së trashëgimisë kulturore dhe natyrore.
Mbrojtja e mjedisit, nxitja e përshtatjes dhe lehtësimit ndaj ndryshimeve klimatike, parandalimi dhe menaxhimi i rrezikut	▪ Biodiversiteti i pasur natyror dhe ekzistenca e disa zonave të mbrojtura dhe parqeve kombëtare në zonën e programit, si dhe cenueshmëria e lartë e rajonit nga përmbytjet; ▪ Nevoja për të promovuar dhe për të përmirësuar zbatimin e ligjit dhe standardeve mbi mjedisin, për të siguruar menaxhim më të mirë të pyjeve dhe zonave të mbrojtura, në mënyrë që të parandalohet degradimi i mjedisit; ▪ Nevoja për të nxitur përpjekjet e përbashkëta në menaxhimin dhe kontrollin për mbrojtjen e burimeve natyrore dhe parandalimin e shfrytëzimit të pakontrolluar të burimeve natyrore në zonën e programit; ▪ Nevoja për të nxitur rritjen e ndërgjegjësimit të aktorëve lokalë për një përdorimin më të mirë të burimeve natyrore, për potencialin e lartë ekzistues në pyje, si dhe për promovimin e ekoturizmit.
Nxitja e punësimit, lëvizjes gjeografike të punonjësve, dhe përfshirjes sociale	▪ Shkalla e lartë e papunësisë, veçanërisht te të rinjtë dhe gratë, reduktimi i popullsisë dhe largimi i personave të aftë dhe të arsimuar nga pjesa rurale e zonës së programit, integrimi shumë i ulët i tregjeve të punës ndërkufitare, dhe lëvizja e ulët ndërkufitare e punonjësve; ▪ Nevoja për të rritur aksesin në tregun e punës, veçanërisht të popullsisë rurale, duke nxitur zhvillimin e programeve të punësimit për integrimin social të grupeve të margjinalizuara, në mënyrë që të zbutet rreziku i normave të larta të migrimit; ▪ Nevoja për të nxitur lidhjen më të mirë të formimit profesional me kërkesat e tregut të punës, në mënyrë që të rriten aftësitë e fuqisë punëtore dhe si rrjedhojë të rriten mundësitë për punësim; ▪ Nevoja për të promovuar kthimin e multietnicitetit në zonën e programit si një avantazh për përfshirjen ekonomike, sociale dhe kulturore që rrit nivelin e integrimit të tregjeve të punës ndërkufitar, si dhe lëvizjen gjeografike të punonjësve; ▪ Nevoja për të promovuar aktivitetet e kërkimit shkencor dhe zhvillimit duke përdorur institucionet ekzistuese kërkimore dhe ato të arsimit të lartë në fushat me interes të përbashkët, të cilët rrisin përfitimet që rrjedhin nga të tilla bashkëpunime ndërkufitare.

3.2 Përshkrimi i prioriteteve të programit

Tabelat e mëposhtme paraqesin një përshkrim të çdo prioriteti, të mbështetur nga objektivat specifikë, rezultatet, aktivitetet dhe treguesit e suksesit:

PRIORITETI 1 – NXITJA E TURIZMIT DHE E TRASHËGIMISË KULTURORE DHE NATYRORE				
Objektivi specifik	**Rezultatet**	**Treguesit***	**Burimet e verifikimit**	**Llojet e aktiviteteve**
<u>Objektivi specifik 1</u> **Konkurrenca e sektorit të turizmit rritet nga vlerësimi ekonomik i trashëgimisë kulturore dhe natyrore**	**<u>Rezultati 1.1</u>** **Cilësia e shërbimeve dhe produkteve të turizmit është përmirësuar**	- 1.1.1 Kontributi i turizmit në GDP-të rajonale për çdo anë të programit, rritur me 20% *(standardi bazë 2013, Mali i Zi 9.9% të GDP-së, Shqipëria 6.4% të GDP-së)* - 1.1.2 Të paktën 5 oferta të reja turistike të përbashkëta, të zhvilluara për zonën	Statistikat zyrtare Raportet nga ministritë/autoritetet përkatëse kombëtare Raportet e organizatave kombëtare dhe lokale të turizmit	▪ Inkurajimi i sipërmarrjes dhe konkurrencës në sektorin e turizmit; ▪ Diversifikimi i ofertës turistike, përmirësimi i saj dhe promovimi i atraksioneve turistike më pak të njohura në zonën e programit; ▪ Rritja e kapaciteteve dhe futja e teknikave dhe

* Bazuar në aktivitetet mbështetëse të programit deri më 2022-n.

		e programit *(standardi bazë 2013 = 2)* - 1.1.3 Ofertat turistike të krijuara nga iniciativat BNK, të miratuara dhe pranuara nga të paktën 40% e operatorëve turistikë aktivë në zonë - 1.1.4 Dy harta turistike dhe oferta të integruara turistike të prezantuara për zonat malore (më pak të favorshme) në të dyja anët e kufirit	Raportet e monitorimit / projektit	qasjeve të reja për promovimin, duke përfshirë hartat, përdorimin e TIK, multimedian, hulumtimin etj.; ▪ Iniciativa të përbashkëta lidhur me trajnimin profesional, të cilat synojnë aftësitë që lidhen me një ofertë konkurruese turistike dhe kërkesat e tregut; ▪ Vepra të vogla infrastrukturore dhe sigurimi i pajisjeve për të përmirësuar standardet e ofertës turistike dhe restaurimi ose ruajtja e trashëgimisë historike.
	<u>Rezultati 1.2</u> **Bashkëpunimi në fushën e ruajtjes së trashëgimisë kulturore dhe natyrore është rritur (p.sh., rreth zonës së Shkodrës / liqenit të Shkodrës)**	- 1.2.1 nr. i turistëve (të ndarë sipas gjinisë dhe moshës) që vizitojnë zona të tilla si Shkodra / liqeni i Shkodrës, i rritur me 30% - 1.2.2 2000 pjesëmarrës (të ndarë sipas gjinisë dhe moshës) në eventet e reja kulturore - 1.2.3 nr. i vizitorëve (të ndarë sipas gjinisë dhe moshës) në vendet kulturore dhe natyrore ku janë bërë ndërhyrjet e vogla, i rritur me 20%	Statistikat zyrtare Raportet nga ministritë/autoritetet përkatëse kombëtare Raportet e organizatave kombëtare dhe lokale të turizmit Raportet e monitorimit / projektit	▪ Fushata ndërgjegjësimi dhe programe dhe kurrikula edukative lidhur me turizmin dhe shfrytëzimin më të mirë të potencialeve të tij në zonë; ▪ Aktivitete për të promovuar potencialin turistik kulturor dhe natyror të zonës së programit; ▪ Aktivitete të përbashkëta për të nxitur, por edhe për të përtërirë vlerat kulturore dhe trashëgiminë natyrore nëpërmjet festivaleve, panaireve, konkurseve; ▪ Trajnime për të rritur cilësinë e shërbimeve në vendet kulturore dhe natyrore; ▪ Aktivitete për të rritur ndërgjegjësimin e njerëzve mbi rëndësinë e trashëgimisë kulturore dhe natyrore, veçanërisht në shkolla.

* Shumica e treguesve kanë si bazë "0". Përkatësisht, disponueshmëria e kufizuar e informacionit statistikor dhe burimeve nuk lejon përcaktimin e saktë të treguesve në nivelin bazë. E njëjta qasje vlen për të tri prioritetet tematike. Ju lutem kini parasysh se kudo ka synime, ato janë thjesht tentativë, pasi shumat e alokimeve të programit janë ende të panjohura.

PRIORITETI 2 – MBROJTJA E MJEDISIT, NXITJA E PËRSHTATJES DHE LEHTËSIMIT NDAJ NDRYSHIMEVE KLIMATIKE, PARANDALIMI DHE MENAXHIMI I RREZIKUT				
Objektivi specifik	**Rezultatet**	**Treguesit***	**Burimet e verifikimit**	**Llojet e aktiviteteve**
<u>Objektivi specifik 2</u> **Mbrojtja e burimeve mjedisore te liqeni dhe zonat alpine,**	**<u>Rezultati 2.1</u>** Ndërgjegjësimi mbi përdorimin e qëndrueshëm të burimeve mjedisore në zonën e liqenit	- 2.1.1 Të paktën 40% e popullsisë (të ndarë sipas gjinisë dhe moshës) në zonën e programit ka qenë subjekt i aktiviteteve ndërgjegjësuese mbi mjedisin. - 2.1.2 Kontrolli i niveleve të ndotjes në zonën e Shkodrës / liqenin e Shkodrës është bërë më i saktë dhe më i	Statistikat zyrtare Raportet nga ministritë/autoritetet përkatëse kombëtare Raportet e bashkive/ institucioneve lokale Raportet e monitorimit	▪ Aktivitete të projektuara për të trajtuar së bashku mbrojtjen dhe promovimin e mjedisit në zonën e programit; ▪ Mbështetje për mbrojtjen dhe menaxhimin e integruar të ekosistemeve të ndjeshme duke i dhënë përparësi zonave të mbrojtura dhe mbrojtjes së zonës së programit; ▪ Aktivitete të

* Bazuar në aktivitetet mbështetëse të programit deri më 2022-n.

çohet më tej	dhe zonat alpine, ka avancuar	rregullt teknikisht - 2.1.3 Shkodra / Baseni i liqenit të Shkodrës plotëson kushtet për t'u bërë pjesë e zonave të mbrojtura në Listën e Rezervës së Biosferës të UNESCO-s - 2.1.4 Të paktën një kurrikul e harmonizuar mbi edukimin mjedisor dhe/ose një program ekstra-kurrikular, i futur në arsimin e mesëm në të dyja anët e kufirit.	/ projektit	projektuara për të inkurajuar aktivitetet ekonomike ekologjikisht miqësore në zonën e programit; ▪ Aktivitete të projektuara për të parandaluar dhe për të menaxhuar fatkeqësitë natyrore dhe rreziqet mjedisore të bëra nga njeriu, të cilat ndikojnë në zonën e programit; ▪ Mbështetje për ndërgjegjësimin e popullsisë lidhur me rëndësinë, mbrojtjen dhe promovimin e burimeve mjedisore të zonës së programit.

PRIORITETI 3 – NXITJA E PUNËSIMIT, LËVIZJES GJEOGRAFIKE TË PUNONJËSVE, DHE PËRFSHIRJES SOCIALE				
Objektivi specifik	**Rezultatet**	**Treguesit***	**Burimet e verifikimit**	**Llojet e aktiviteteve**
<u>Objektivi specifik 3</u> **Punësimi dhe përfshirja sociale nxitet**	**<u>Rezultati 3.1</u>** Aksesi në tregun e punës i përmirësuar, veçanërisht për grupet vulnerabël	- 3.1.1. Të paktën 5 iniciativa të reja të biznesit që nxisin lëvizjen e fuqisë punëtore përtej kufirit - 3.1.2. Të paktën 20% e të papunëve (të ndarë sipas gjinisë dhe moshës) pjesëmarrës në iniciativat BNK, ia dalin për të gjetur një punë - 3.1.3. Të paktën 300 të rinj (të ndarë sipas gjinisë) të trajnuar nëpërmjet shërbimeve të reja të të mësuarit gjatë gjithë jetës - 3.1.4. Të paktën 10% e NVM-ve të reja të krijuara në zonat ndërkufitare janë në pronësi të të rinjve dhe anëtarëve të grupeve të margjinalizuara (të ndarë sipas gjinisë dhe grupit vulnerabël)	Statistikat zyrtare Raportet nga ministritë/autoritetet përkatëse kombëtare Regjistrat e agjencive të punësimit Regjistrat e Dhomave të tregtisë Raportet e monitorimit / projektit	▪ Mbështetja e bashkëpunimit midis dhe ndërmjet institucioneve të arsimit (profesional) dhe sektorit privat për të përmirësuar përputhjen e kurrikulave të trajnimit për grupet në nevojë, me kërkesën e tregut të punës, duke përfshirë programet e mësimit virtual dhe përdorimin e TIK-ut; ▪ Iniciativa mbështetëse dhe fushata për vetëpunësim, veçanërisht në zonat rurale, duke përfshirë mbështetjen e grupeve vulnerabël për të nisur një biznes; ▪ Mbështetja e forcimit të kapaciteteve të institucioneve të promovimit të punës, shkëmbimi i eksperiencave dhe modeleve më të mira për të rritur punësimin (veçanërisht të grupet vulnerabël) brenda dhe përtej kufijve; ▪ Aktivitete që synojnë krijimin e mundësive dhe aftësive për punë për grupet në nevojë të shoqërisë; ▪ Punë kërkimore për të nxitur punësimin, lëvizjen e fuqisë punëtore dhe përfshirjen sociale; ▪ Inkurajimi i partneritet pushtet lokal - OSHC mbi përfshirjen sociale (plane veprimi në nivel lokal për grupet në nevojë, rritja e kapaciteteve të pushtetit vendor për të menaxhuar programet sociale dhe për të siguruar qëndrueshmërinë e aksioneve të

* Bazuar në aktivitetet mbështetëse të programit deri më 2022-n.

				ndërmarra); ▪ Organizimi i programeve të shkëmbimit të të rinjve, për shembull, nëpërmjet programeve të shkëmbimit shkollor ose iniciativave të tjera të OJQ-ve.

Në rastet kur është e mundur, zbatimi i prioriteteve tematike dhe objektivave specifikë të programit duhet të bëhet në përputhje me objektivat e vendosur nga Strategjia e BE-së për rajonin adriatik dhe jonian "COM (2014) 357".

PRIORITETI 4 – ASISTENCA TEKNIKE

Objektivi specifik

Objektivi specifik i asistencës teknike është të sigurojë zbatimin efektiv, efikas, transparent dhe në kohë të programit të bashkëpunimit ndërkufitar, si dhe të rrisë ndërgjegjësimin e komuniteteve në nivel kombëtar, rajonal dhe lokal, dhe në popullsinë e zonës së programit në përgjithësi. Gjithashtu, ai mbështet aktivitete ndërgjegjësimi në nivel kombëtar, me qëllim informimin e qytetarëve në të dyja vendet përfituese të IPA II. Për më tepër, siç ka treguar përvoja në ciklin e programit 2007-2013, ky prioritet do të forcojë kapacitetin administrativ të autoriteteve dhe përfituesve që do të zbatojnë programin, me qëllim për të përmirësuar pronësinë dhe përshtatshmërinë e programit me rezultatet e projekteve.

Alokimi për asistencën teknike do të përdoret për të mbështetur punën e Strukturave Kombëtare Operative (SO) dhe të Komitetit të Përbashkët të Monitorimit (KPM), në sigurimin e fillimit, zbatimit, monitorimit dhe vlerësimit efikas të programeve, si dhe për një përdorim optimal të burimeve. Kjo do të arrihet nëpërmjet krijimit dhe funksionimit të një Sekretariati të Përbashkët Teknik (SPT) me bazë në territorin e Malit të Zi dhe një Zyrë Antena në Shqipëri. SPT do të jetë në krye të menaxhimit të përditshëm të programit dhe do t'i raportojë mbi ecurinë e tij SO-ve dhe KPM-së.

Rezultatet e synuara:

1. Mbështetja administrative për Strukturat Operative (SO) dhe Komitetin e Përbashkët të Monitorimit (KPM) të programit është rritur

Ky prioritet do të sigurojë një zbatim normal të programit gjatë të gjitha fazave të tij. Ai përfshin disponueshmërinë e mjeteve financiare dhe vendosjen e personelit të kualifikuar përgjegjës për të ndihmuar Strukturat Operative dhe Komitetin e Përbashkët të Monitorimit, si dhe krijimin dhe, zbatimin e mekanizmave dhe procedurave të menaxhimit, monitorimit dhe kontrollit. Nëse kërkohet, ai gjithashtu, do të kontribuojë në përgatitjen e ciklit pasardhës financiar (2021–2027).

Treguesit e rezultatit:

Treguesi	Njësia	Baza	Synimi deri më 2022-n
Përqindja mesatare e përfituesve të kënaqur me mbështetjen nga programi i zbatuar[29]**	Përqindje	Nuk ka të dhëna	80%

2. Kapaciteti teknik dhe administrativ për menaxhimin dhe zbatimin e programit është rritur

Ky prioritet do të ofrojë mundësi për përmirësimin e kompetencave dhe aftësive të strukturave menaxhuese të programeve, si dhe të aplikantëve të mundshëm dhe përfituesve të granteve. Aktivitete specifike për ngritjen e kapaciteteve do të planifikohen dhe zbatohen në bazë të nevojave të: identifikuara gjatë zbatimit të programit. Si pjesë e mësimeve të nxjerra nga cikli i programit 2007–2013, i) do të pritet një pjesëmarrje në rritje e anëtarëve të KPM në detyrat e përcaktuara nën kuadrin ligjor të IPA II; ii) kapaciteti i aplikantëve të mundshëm për zhvillimin e partneriteteve të qëndrueshme ndërkufitare do të rritet; dhe iii) kapaciteti i përfituesve të granteve për të përmbushur detyrimet e kontratave të tyre në mënyrë të kënaqshme, të do të përforcohet.

Treguesit e rezultatit:

Treguesi	Njësia	Baza	Synimi deri më 2022-n
Rritja mesatare e numrit të propozimeve të marra në kuadër të çdo thirrje të njëpasnjëshme*	Përqindje	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna*
Rritja mesatare e numrit të koncept ideve që do të kualifikohen për vlerësim të mëtejshëm	Përqindje	0	10%

[29] Kërkon një studim të rregullt dhe të thjeshtë duke përdorur një pyetësor standard me pyetje të mbyllura.

[*] Ju lutemi të vini re se në perspektivën financiare 2014–2020, thirrjet e mundshme të përshtatura/ strategjike për propozime janë parashikuar me fokus të qartë dhe/ose kërkesa të caktuara në lidhje me përfituesit e mundshëm. Gjithashtu, Thirrjet për Projekt Propozime mund të përdorin parimin e rotacionit për përzgjedhjen e prioriteteve tematike (PT) dhe objektivave të tyre specifikë, dhe në këtë aspekt numri i propozimeve jo domosdoshmërish mund të rritet. Për këto arsye, rritja e pritshme e numrit të aplikimeve të marra mund të llogaritet për çdo thirrje të njëpasnjëshme në mënyrë individuale, dhe do të ndikohet nga një faktor që mund të llogaritet në bazë të: 1) Buxheti i përgjithshëm në dispozicion; 2) Prioritetet tematike, objektivat specifikë dhe rezultatet e përfshira në thirrjen për projektpropozime; 3) Shumat minimale dhe maksimale të lejuara të granteve; 4) Numri i aplikimeve dhe granteve të lejuara për aplikues / bashkaplikues / entet e lidhur; dhe 5) Çdo dispozitë tjetër e veçantë që ndikon në kritere të ndryshme të pranueshmërisë, të zbatueshme për një thirrje specifike për projekt propozime.

4.1.3 Vizibiliteti i programit dhe i rezultateve të tij, garantohet

Programet BNK kanë qenë shumë të famshme në zonat përfituese, përveç të tjerave, falë veprimeve të vizibilitetit të ndërmarra gjatë ciklit të programit 2007–2013. Duke parë numrin e aplikuesve në thirrjet pasuese, është vënë re se ka një interes në rritje për iniciativat e bashkëpunimit. Këto arritje duhet të ruhen dhe të përmirësohen edhe gjatë zbatimit të perspektivës financiare 2014–2020. Një shumëllojshmëri e kanaleve të komunikimit dhe mjeteve të publicitetit duhet të zhvillohet për të siguruar informacion të rregullt midis palëve të interesuara të programit dhe një audience më të gjerë, duke përfshirë edhe pjesëmarrjen në evente që lidhen me Strategjinë e BE-së për rajonin e Adriatikut dhe Jonit.

Treguesit e rezultatit:

Treguesi	Njësia	Baza	Synimi deri më 2022-n
Rritja e numrit të personave që marrin pjesë në eventet promocionale	Përqindje	1,682	20%
Vizita në faqen e internetit të programit	Numër	3,244	50,000

Lloji i aktiviteteve

Një listë joshteruese e aktiviteteve të mundshme të mbuluara nga alokimi i asistencës teknike do të përfshijë:

- Ngritja dhe funksionimi i Sekretariatit të Përbashkët Teknik dhe Antena-s së tij.
- Organizimi i eventeve, takimeve, trajnimeve, vizitave studimore apo vizitave të shkëmbimit, për të mësuar nga praktikat më të mira të nismave të tjera të zhvillimit territorial.
- Pjesëmarrja e stafit të strukturave të menaxhimit në forumet e Ballkanit Perëndimor apo të BE-së.
- Përgatitja e manualeve/doracakëve të brendshëm dhe/ose të jashtëm.
- Asistencë për aplikuesit e mundshëm në partneritet dhe për zhvillimin e projektit (forume për kërkimin e partnerëve etj.).
- Këshilla për përfituesit e granteve mbi çështje lidhur me zbatimin e projektit.
- Monitorimi i zbatimit të projektit dhe programit, duke përfshirë krijimin e një sistemi të monitorimit dhe raportimit përkatës.
- Organizimi i aktiviteteve të vlerësimit, analizave, sondazheve dhe/ose studimeve.
- Informim dhe publicitet, duke përfshirë përgatitjen, miratimin dhe rishikimin e rregullt të një plani vizibiliteti dhe komunikimi, shpërndarjen e informacionit (ditë informimi, mësimet e nxjerra, studimet e rasteve më të mira, artikuj dhe deklarata për shtyp), ngjarje promocionale dhe artikuj të shtypur, zhvillimi i mjeteve të komunikimit, mirëmbajtja, përditësimi dhe përmirësimi i faqes së internetit të programit etj.
- Mbështetje për punën e Task-Forcës së Përbashkët të ngarkuar me përgatitjen e ciklit të programit 2021–2026.
- Pjesëmarrja në forume vjetore dhe aktivitete të tjera që lidhen me Strategjinë e BE-së për rajonin e Adriatikut dhe Jonit.

Grupet e synuara dhe përfituesit përfundimtarë (listë joshteruese)

- Strukturat e menaxhimit të programit, duke përfshirë autoritetet kontraktuese;
- Aplikuesit e mundshëm;
- Përfituesit e granteve;
- Përfituesit përfundimtarë të projektit;
- Publiku i gjerë.

3.3 Çështjet horizontale dhe të ndërthurura

Çështjet e ndërthurura përcaktohen në një sërë konventash, deklaratash dhe traktatesh ndërkombëtare mbi zhvillimin, dhe janë të detyrueshme për vendet e BE-së dhe shumicën e vendeve përfituese. Ato duhet të merren në konsideratë në të gjitha fazat e ciklit të financimit.

Prandaj, në përputhje me objektivat dhe politikat e BE-së, programi do të përfshijë parimet horizontale të partneritetit ndërkufitar, pronësinë lokale dhe mundësitë e barabarta, dhe do të sigurojë që çështjet e ndërthurura, siç janë: mosdiskriminimi i minoriteteve dhe grupeve vulnerabël, pjesëmarrja e organizatave të shoqërisë civile, mbrojtja e mjedisit, të drejtat gjinore, dhe qeverisja e mirë, respektohen dhe nxiten në hartimin dhe zbatimin e projekteve. Të gjitha çështjet e mësipërme synohen nëpërmjet 3 prioriteteve kryesore të programit.

Kuadri aktual i Politikës së Kohezionit të BE-së e bën zhvillimin mjedisor dhe të qëndrueshëm një nga temat horizontale që duhet të integrohet në të gjitha prioritetet, masat dhe projektet. Programi synon në mënyrë të drejtpërdrejtë mbrojtjen e mjedisit si një nga çështjet kryesore me interes për zonat ndërkufitare të synuara nëpërmjet prioritetit 2: Mbrojtja e mjedisit, nxitja e përshtatjes dhe lehtësimit ndaj ndryshimeve klimatike, parandalimi dhe menaxhimi i rrezikut. Projektet që rrjedhin në kuadër të këtij prioriteti duhet të hartohen në mënyrë të tillë që të sigurojnë që mjedisi nuk dëmtohet, por shndërrohet në një mundësi për zhvillimin rajonal.

BE-ja ka pranuar në mënyrë të përsëritur se barazia gjinore është çelësi për arritjen e objektivave të zhvillimit. Për më tepër barazia gjinore është një prioritet për BE-në. Programi synon në mënyrë të drejtpërdrejtë promovimin e punësimit dhe mundësive në bazë të perspektivës gjinore nëpërmjet prioritet 3 "promovimi i punësimit, lëvizja e fuqisë punëtore dhe përfshirja sociale", por perspektiva dhe barazia gjinore duhet të trajtohen edhe nëpërmjet 2 prioriteteve të tjera të programit, në aspektin e pjesëmarrjes dhe kontributit të balancuar.

Projektet e përgatitur në bazë të qasjes së Zhvillimit të Bazuar në Zonë (ZHBZ) për të lehtësuar rritjen e qëndrueshme në zonat gjeografike të përcaktuara në rajonet ndërkufitare në Ballkanin Perëndimor, në zona të veçanta rurale që karakterizohen nga probleme të veçanta zhvillimore komplekse, mund të konsiderohen për financim sipas këtij programi të bashkëpunimit ndërkufitar. Puna përgatitore për qasjen ZHBZ tashmë e kryer në rajonin ndërkufitar që mbulon Malin e Zi dhe Shqipërinë, do të merret në konsideratë.

Financimi i dyfishtë duhet të shmanget dhe duhet të sigurohet plotësimi i aktiviteteve me programet e tjera.

Seksioni 4: Plani Financiar

Tabela 1 tregon sasinë indikative vjetore të kontributit të Bashkimit Evropian për programin e bashkëpunimit ndërkufitar për periudhën 2014–2020. Tabela 2 ofron një shpërndarje indikative për alokimet për secilin prioritet tematik, si dhe një indikacion mbi shumën maksimale të bashkëfinancimit të Bashkimit Evropian.

Tabela 1. Alokimet indikative financiare në vit për programin e bashkëpunimit ndërkufitar 2014–2020

Viti	**PROGRAMI I BASHKËPUNIMIT NDËRKUFITAR IPA II MALI I ZI - SHQIPËRI**							**Totali (EURO)**
	2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2014–2020**
Operacionet BNK *(të gjitha prioritetet tematike)*	1 190 000	1 700 000	1 700 000	1 190 000	1 700 000	1 700 000	1 530 000	10 710 000
Asistenca Teknike	510 000	0	0	510 000	0	0	170 000	1 190 000
Totali (EURO)	**1 700 000**	**1 700 000**	**1 700 000**	**1 700 000**	**1 700 000**	**1 700 000**	**1 700 000**	11 900 000

Tabela 2. Alokimet indikative financiare për prioritet gjatë periudhës 2014–2020 dhe shkalla e kontributit të BE-së

PRIORITETET	**PROGRAMI IPA BNK MAL I ZI - SHQIPËRI 2014–2020**			
	Kontributi i BE-së	**Bashkë-financimi i përfituesve**	**Financimi total**	**Shkalla e kontributit të BE-së**

	(a)	(b)	(c) = (a)+(b)	(d) = (a)/(c)
1. Nxitja e turizmit dhe e trashëgimisë kulturore dhe natyrore	4 165 000.00	735 000.00	4 900 000.00	85%
2. Mbrojtja e mjedisit, nxitja e përshtatjes dhe lehtësimit ndaj ndryshimeve klimatike, parandalimi dhe menaxhimi i rrezikut	3 570 000.00	630 000.00	4 200 000.00	85%
3. Nxitja e punësimit, lëvizjes gjeografike të punonjësve, dhe përfshirjes sociale dhe kulturore përtej kufirit	2 975 000.00	525 000.00	2 800 000.00	85%
4. Asistenca Teknike	1 190 000.00	0	1 190 000.00	100 %
GRANTI TOTAL (EURO)	**11 900 000.00**	**1 890 000.00**	**13 790 000.00**	

Kontributi i BE-së është llogaritur në raport me shpenzimet e pranueshme, të cilat bazohen në totalin e shpenzimeve të pranueshme, duke përfshirë shpenzimet publike dhe private. Shkalla e bashkëfinancimit të BE në nivel të çdo prioriteti tematik nuk duhet të jetë më pak se 20% dhe jo më e lartë se 85% e shpenzimeve të pranueshme.

Bashkëfinancimi i prioriteteve tematike do të sigurohet nga përfituesit e granteve. Përfituesit e grantit duhet të kontribuojnë me një minimum prej 15% të totalit të shpenzimeve të pranueshme.

Shuma e dedikuar për asistencën teknike do të kufizohet në 10% të shumës totale të caktuar për programin. Shkalla e bashkëfinancimit të BE-së do të jetë 100%.

Fondet për prioritetet tematike do të jepen nëpërmjet vendimeve të Komisionit Zbatues, duke mbuluar alokime një- deri në trevjeçare, sipas nevojës. Fondet për asistencën teknike do të jepen nëpërmjet një vendimi të veçantë të Komisionit Zbatues.

Seksioni 5. Dispozitat zbatuese

Thirrje për projektpropozime:

Si rregull i përgjithshëm, ky program do të zbatohet nëpërmjet nisjes së thirrjeve për propozime (THPP), të cilat mbulojnë një ose më shumë prioritete tematike apo objektiva specifikë të programit BNK. Komiteti i Përbashkët i Monitorimit do të jetë përgjegjës për identifikimin e prioriteteve tematike, objektivave specifikë, përfituesve të synuar dhe të fokusit të veçantë të secilës thirrje për propozime, e cila duhet të miratohen nga Komisioni Evropian.

Autoritetet përgjegjëse në vendet pjesëmarrëse janë duke planifikuar zbatimin e pjesës më të madhe të ndërhyrjeve nëpërmjet skemave të granteve të bazuara në thirrjet publike për propozime. Ato do të sigurojnë transparencë të plotë në procesin dhe aksesin në një gamë të gjerë të subjekteve publike dhe jopublike.

Dinamikat e publikimit të thirrjeve për propozime varen nga një numër faktorësh, duke përfshirë faktorët logjistikë, kohën e vlerësimit dhe nivelin e interesit nga aplikuesit e mundshëm. Pra, nuk mund të përcaktohet në këtë fazë se sa thirrje për propozime do të publikohen gjatë periudhës së programit. Gjithsesi, autoritetet përgjegjëse janë të angazhuara t'i publikojnë thirrjet për propozime në mënyrë të tillë që të shmangin mbivendosjen e prioriteteve tematike midis programeve të ndryshme BNK. Thirrjet për propozime do të realizohen duke përdorur parimin e rotacionit për zgjedhjen e prioriteteve tematike dhe objektivat e tyre specifikë.

Projektet strategjike:

Gjatë përgatitjes së programit, nuk është identifikuar asnjë projekt strategjik që do të financohet jashtë një thirrje për propozime. Megjithatë, gjatë periudhës së zbatimit të programit, autoritetet përgjegjëse mund të konsiderojnë të ndajnë një pjesë të alokimit financiar të programit për një ose më shumë projekte strategjike. Identifikimi i projekteve të tilla do të varet nga fakti nëse të dyja vendet kanë treguar interes specifik për adresimin e prioriteteve strategjike specifike.

Projektet strategjike mund të zgjidhen nëpërmjet thirrjeve për projekte strategjike ose thirrjeve të jashtme për propozime. Në rastin e dytë, partnerët e programit do të identifikojnë së bashku dhe të bien dakord për çdo projekt strategjik që do të miratohet nga KPM në momentin e duhur përgjatë zbatimit të programit. Në këtë rast, pas propozimit dhe aprovimit nga KPM dhe miratimit nga Komisioni, programi BNK duhet të ndryshohet për të përfshirë një projekt të tillë strategjik.

Projektet strategjike janë përcaktuar si ndërhyrje që kanë një ndikim të rëndësishëm ndërkufitar në të gjithë zonën e programit, i cili në mënyrë të pavarur ose në kombinim me projekte të tjera strategjike, kontribuon në një masë të madhe në arritjen e objektivave madhorë në nivel prioritar. Disa kritere të

përgjithshme për përzgjedhjen e projekteve strategjike do të jenë: ndikimi në të dyja anët e zonës së programit; lidhja me strategjitë rajonale për zhvillimin e zonave kufitare; niveli i kontributit dhe bashkëfinancimit nga autoritetet rajonale; numri i popullsisë që përfiton nga ndërhyrja; efektiviteti i kostove të ndërhyrjes; plotësimi i veprimeve paralele, dhe qëndrueshmëria. Për më tepër, këto projekte duhet të kenë një dokumentacion të plotë të tenderit, dhe në rast të investimeve në infrastrukturë, përveç vlerësimeve të nevojshme të ndikimit në mjedis, duhet të kenë edhe të gjitha lejet e nevojshme për vendin dhe ndërtimin.

Strategjitë makrorajonale:

Duke qenë se të dyja vendet po marrin pjesë në Strategjinë e BE-së për rajonin e Adriatikut dhe Jonit "COM (2014) 357", përkufizimi dhe zhvillimi i projekteve strategjike mund të bëhet në kuadër të fushave prioritare apo temave të identifikuara si në planin e komunikimit, ashtu edhe në planin e veprimit të këtyre strategjive. E njëjta gjë vlen edhe për thirrjen për propozime që mund të dalë në lidhje me fushat prioritare ose temat e strategjisë makrorajonale ku bën pjesë programi.

ANEKS 1
ANALIZA E SITUATËS
PROGRAMI IPA BNK
MALI I ZI – SHQIPËRI
2014–2020

DRAFT I VERSIONIT PËRFUNDIMTAR
20 maj 2014

1. HYRJE

Zona e programit për Programin Ndërkufitar midis Malit të Zi dhe Shqipërisë mbulon një territor prej 11,970 km^2 me një popullsi prej rreth 749.257 banorë. Territori i zonës së programit është disi më i madh në Shqipëri, duke zënë rreth 52.1% kundrejt 47.9 % në Mal të Zi. Gjatësia e vijës kufitare ndërmjet dy vendeve është 244 km, nga të cilat 38 km janë kufi ujor i përbërë nga liqeni i Shkodrës, deti Adriatik dhe lumenj. Ka tri pika funksionale të kalimit kufitar ndërmjet Shqipërisë dhe Malit të Zi përgjatë kësaj vije kufitare, të quajtura Murriqan -Sukobinë, Hani i Hotit - Božaj dhe Vermosh - Gjercan.

Zona e programit në **Mal të Zi** mbulon një territor prej 5,745 km^2. Ajo përbëhet nga 12 bashki dhe 615 vendbanime - qytete dhe fshatra - me një popullsi të përgjithshme prej 379,366 banorë. Ajo kufizohet me Shqipërinë në lindje, dhe Kosovën dhe Serbinë në veri-lindje. Mali i Zi ka vendosur ndarjen në rajone që i korrespondojnë klasifikimit NUTS, i cili është miratuar nga EUROSTAT-i dhe,

sipas ndarjes së lartpërmendur, Mali i Zi është një rajon në të tria nivelet e NUTS-it. Për qëllime të planifikimit strategjik, vendi është i ndarë në tri rajone gjeografike, veriore, qendrore dhe jugore. Bashkitë nga zona e programimit:

- Andrijevica, Berane, Plavë, Guci[30], Petnjica[31] dhe Rožaje;
- Podgorica, kryeqyteti i Malit të Zi, Cetinje dhe Danilovgrad; dhe
- Budva, Ulqin dhe Tivar.

Zona e programit në **Shqipëri** përfshin rajonet e Lezhës dhe Shkodrës dhe rrethin e Tropojës, me një territor të përgjithshëm prej 6,225 km^2 dhe një popullsi prej 369,891 banorë. Rajoni i Shkodrës ka popullsinë më të madh të përbërë prej 215,347 banorëve, të ndjekur nga Lezha me 134,027 banorë dhe rrethi i Tropojës me vetëm 20.517 banorë. Shqipëria ka një ndarje administrative ekuivalente me NUTS II [32], por akoma nuk është zbatuar.

Tabela 1. Zona e mbuluar nga zona e programit

Shteti	Zona në km^2	% e territorit të përgjithshëm
Mali i Zi	**13,812**	**100**
Rozaje	432	3.12
Berane*	544	3.94
Petnjica	173	1.25
Andrijevica	283	2.04
Plava	329	2.38
Gucia**	157	1.13
Danilovgrad	501	3.62
Podgorica	1,441	10.43
Tivar	598	4.32
Ulqin	255	1.84
Cetinja	910	6.58
Budva	122	0.88
Gjithsej Mali i Zi	**5,745**	**41.59**
Shqipëria	**28,748**	**100**
Shkodra	3,562	12.39
Lezha	1,620	5.63
Tropoja	1,043	3.62
Gjithsej Shqipëria	**6,225**	**21.6**
Zona e përgjithshme e programit	**11,970**	**MNE: 47.9 % AL: 52.1 %**

***Të dhëna nga http://www.trpezi.eu/BIHOR%20I%20STUDIJA.html
**Të dhëna nga http://www.plav.me/uploads/dokumenta/odluke/GUSINJE%20-%20studija.pdf

Në përgjithësi, zona e programit ka 23 komuna dhe një total prej 1.114 vendbanimeve - qytete dhe fshatra. Shtatë komuna ndodhen direkt në kufi: Plavë, Andrijevica, Podgoricë, Gucia dhe Ulqini në Mal të Zi, dhe Shkodër dhe Koplik në Shqipëri. Vija kufitare kalon nëpër vargjet malore të larta të Prokletije / Bjeshkët e Nemuna (Alpet Shqiptare) dhe liqenin e Shkodrës, për të përfunduar në detin Adriatik. Pikat e kalimit kufitar, veçanërisht ato të Sukobinë - Muriqan dhe Bozaj - Hani i Hotit, janë lehtësisht të arritshme gjatë gjithë vitit, ndërsa në pikën e kalimit kufitar Vermosh-Gercan janë duke u bërë përmirësime në infrastrukturën rrugore të saj, pasi ndodhet në lartësi të madhe, duke e bërë të vështirë kalimin e saj gjatë dimrit.

Zona e programit në **Mal të Zi** karakterizohet nga një profil gjeografik dhe klimatik i ndryshëm, i mbushur me vargje malore, fusha, lugina, lumenj, laguna dhe liqene. Zona e programit përmban disa parqe kombëtare, zona të mbrojtura dhe peizazhe që pasqyrojnë biodiversitet të pasur dhe dallimet mjedisore. Pjesa kontinentale ose veriore e rajonit është një zonë malore. Majat malore arrijnë deri në

[30] Gucia është një bashki e re, e paraqitur si një ndarje administrative e Komunës së Plavës; ajo është në fazat e hershme të organizimit.
[31] Petnjica është një bashki e re, e paraqitur si një ndarje administrative e Komunës së Berane-s; ajo është në fazat e hershme të organizimit.
Edhe Gucia është një komunë e themeluar rishtazi.
[32] Shqipëria ka 12 rajone të cilat përfshijnë 36 rrethe, 64 bashki dhe 309 komuna, të cilat përmbajnë një numër të përgjithshëm prej 74 qytetesh dhe 2980 fshatrash. Rajonet e kësaj zone të programit janë të ndarë në 7 rrethe të përbërë nga 11 bashki, 54 komuna, të cilat përmbajnë 16 qytete dhe 484 fshatra.

2.500 m lartësi, dhe territori përshkohet nga lumenj, si lumi Lim, Morava dhe Tara, duke formuar kanione dhe lugina mbresëlënëse. Në lindje rajoni është i dominuar nga malet Prokletije dhe Hajla, ngjitur me Shqipërinë. Prokletije është shënuar si një Park Kombëtar që nga viti 2009. Komunat bregdetare të Tivarit dhe Ulqinit ndjekin traditën e kultivimit të agrumeve dhe ullinjve, si dhe atë të prodhimit të vajit të ullirit.

Zona e programit në **Shqipëri** paraqet kontraste të mprehta, pasi alternon male, kodra, lumenj, liqene dhe bregdet, shumë afër me njëri-tjetrin. Në këtë zonë ka lumenj të shumtë që kalojnë nëpër territor, të cilët shpesh shkaktojnë përmbytje gjatë stinëve me reshje. Zona shtrihet nga malet e larta (Alpet Shqiptare) në pjesën veriore të saj në kufi me Malin e Zi, deri në bregdet (Velipojë dhe Shëngjin), në pjesën veri-perëndimore të Shqipërisë. Maja më e lartë është Jezerca me 2,694 m lartësi, në rajonin e Shkodrës, dhe ajo më e ulëta (- 6m) ndodhet në rajonin e Lezhës. Në territorin e rajonit të Shkodrës mbizotërojnë malet, duke zënë 80% të sipërfaqes; dhe pyjet përbëjnë rreth 30% të saj.

Rajoni i Shkodrës është, gjithashtu, i pasur me burime ujore. Drini, Buna, Shala, Cemi, Kiri janë lumenjtë kryesorë që rrjedhin në këtë zonë, me Drinin, i cili është lumi më i rëndësishëm i Shqipërisë - hidrocentralet e ndërtuar në të prodhojnë mbi 60% të prodhimit të përgjithshëm të energjisë elektrike në Shqipëri. Lezha ka pjesën e saj të maleve të larta dhe kodrave, të cilat mbulojnë rreth 65% të territorit të saj, ndërsa pjesa tjetër mbulohet nga fushat. Lumenjtë Mat dhe Ishëm, të cilët derdhen në detin Adriatik, së bashku me disa fusha lagunore, e bëjnë rajonin e Lezhës të pasur me burime ujore. Lezha ka një vijë bregdetare 38 km të gjatë, e cila fillon te Kepi i Rodonit në jug dhe kufizohet me Velipojën-Shkodër në veri. Rrethi i Tropojës dominohet nga malet, me pyje që zënë 62% të territorit të tij të përgjithshëm; duke qenë se përmban liqenin e Fierzës dhe përshkohet nga lumenjtë Drini dhe Valbona, kjo zonë është e pasur me burime ujore.

Zona e Programit ka klimë mesdhetare në zonën e saj bregdetare, me verë dhe vjeshtë të nxehtë dhe të thatë, dhe klimë kontinentale në zonën veriore malore, me dimër relativisht të ftohtë dhe me reshje dëbore të rënda në brendësi. Elemente të tilla gjeografike me kontrast të lartë pasurojë mjedisin, florën dhe faunën e zonës së programit. Burimet e saj natyrore janë stimuluese për zhvillimin e turizmit dhe agrobiznesit, si stimujt kryesorë ekonomikë për të rritur mundësitë për mirëqenien dhe prosperitetin e banorëve në zonën e programit.

Liqeni i Shkodrës

Tipari më dallues gjeografik dhe mjedisor i zonës së programit është liqeni i Shkodrës. Ai është liqeni më i madh në Ballkan, me një sipërfaqe prej 384 km^2, të shtrira në Mal të Zi (2/3) dhe Shqipëri (1/3); të dyja vendet e kanë listuar atë si një Park Kombëtar - liqeni është i shënuar edhe si një vend Ramsar. Liqeni është pjesërisht nën nivelin e detit, i cili mbushet nga lumi Moraça dhe derdhet në Adriatik nëpërmjet lumit 41 km të gjatë (Buna), e cila formon kufirin ndërkombëtar në gjysmën e poshtme të gjatësisë së saj. Liqeni përmban një nga rezervatet më të mëdhenj në Evropë, duke pasur 270 specie zogjsh, pjesë e të cilëve janë disa nga pelikanët e fundit në Evropë. Gjithashtu, liqeni përmban habitate të pulëbardhave dhe çafkave, si dhe është i bollshëm në peshk, veçanërisht në krap, gjuhëz dhe ngjala. Bashkëpunimi mes dy vendeve në lidhje me mbrojtjen dhe rehabilitimin e liqenit të Shkodrës është rritur në dekadën e fundit.

2. ANALIZA PESTLE

2.1 Reformat politike dhe procesi i integrimit në BE

Si Mali i Zi ashtu edhe Shqipëria janë të angazhuar për t'u bërë anëtarë të Bashkimit Evropian. Mali i Zi e ka marrë tashmë statusin e vendit kandidat, ndërsa Shqipëria pret ta marrë atë në qershor të vitit 2014.

Transformimi në demokraci funksionale dhe ekonomi tregu ka qenë baza logjike e proceseve të thella të reformave kombëtare institucionale dhe ristrukturuese në Mal të Zi dhe Shqipëri.

Mali i Zi ka bërë progres për sa i përket përmirësimit të legjislacionit në vend, kuadrit institucional dhe politik, forcimit të funksionimit të parlamentit, sistemit gjyqësor, politikave antikorrupsion, të drejtave të njeriut dhe mbrojtjes së minoriteteve[33]. Reformat e vazhdueshme në administratën kushtetuese dhe atë publike duhet të përparojnë akoma më tej. Stabiliteti makroekonomik është ruajtur gjerësisht. Përmirësime të mëtejshme janë bërë në procedurat për hyrjen në treg dhe rimëkëmbjen nga

[33] Strategjia e zgjerimit të BE-së dhe sfidat kryesore 2012–2013 (faqe 12)

falimentimi, së bashku me reformat e liberalizimit të tregut. Është bërë progres i mirë edhe në fushat e prokurimit publik, politikave të transportit, statistikave, dhe të shkencës dhe kërkimit.

Ristrukturimi i ekonomisë për të siguruar një alokim efikas të burimeve mbetet një sfidë kryesore, së bashku me luftimin e një sektor të madh informal, i cili vazhdon të pengojë mjedisin e biznesit; këto janë rreziqe të mëdha për aftësinë për të ndjekur politikat e duhura makroekonomike për të siguruar se stabiliteti makrofinanciar është ruajtur.

Marrëdhëniet me Bashkimin Evropian kanë parë përparim të konsiderueshëm që kur është nënshkruar Partneriteti Evropian për Malin e Zi nga Këshilli i Evropës, më 22 janar 2007. Një vit më pas, më 15 tetor 2007, Mali i Zi nënshkroi Marrëveshjen e Stabilizim-Asociimit (MSA) dhe një Marrëveshje të Përkohshme mbi tregtinë dhe çështjet e lidhura me të. Kjo e fundit hyri në fuqi më 1 janar 2008, ndërsa MSA-ja hyri në fuqi më 1 maj 2010. Të bindur në përparimin e reformave të tij, Mali i Zi aplikoi për anëtarësim në BE, më 15 dhjetor 2008. Pas një viti, më 19 dhjetor 2008, BE-ja hoqi kërkesën e vizave për malazezët që vizitonin shtetet anëtare të saj. Që nga data 17 dhjetor 2010, Mali i Zi ka marrë statusin e vendit kandidat për anëtarësim në BE. Bisedimet për negociatat mbi pranimin në BE kanë filluar më 29 qershor 2012, pasi Këshilli miratoi vlerësimin e Komisionit, i cili pranon se Mali i Zi është në përputhje me kriteret për anëtarësim në BE.

Në përgjithësi, Mali i Zi vazhdon të zbatojë detyrimet e tij sipas Marrëveshjes së Stabilizimit dhe Asocimit (MSA) me një ecuri të mirë.

Strategjia Kombëtare e Zhvillimit të Qëndrueshëm 2007 (SKZHQ) e Malit të Zi[34] është një nga dokumentet kryesore të zhvillimit të politikave të vendit. Ajo përcakton pesë qëllimet afatgjata për arritjen e zhvillimit të qëndrueshëm:

- Përshpejtimi i rritjes dhe i zhvillimit ekonomik dhe reduktimi i pabarazive të zhvillimit rajonal;
- Reduktimi i varfërisë; sigurimi i aksesit të barabartë në shërbime dhe burime;
- Sigurimi i kontrollit efikas të ndotjes dhe menaxhimi i qëndrueshëm i burimeve natyrore;
- Përmirësimi i sistemit të qeverisjes dhe pjesëmarrjes publike; mobilizimi i të gjitha palëve të interesuara dhe ngritja e kapaciteteve në të gjitha nivelet;
- Ruajtja e diversitetit dhe identiteteve kulturore.

Duke njohur progresin e **Shqipërisë** me reformat politike dhe ekonomike, Bashkimi Evropian nënshkroi Marrëveshjen e Stabilizim Asocimit me Shqipërinë, në qershor të vitit 2006, e cila hyri në fuqi në prill 2009. Shqipëria iu bashkua NATO-s, në prill 2009. Liberalizimi i vizave për qytetarët e Shqipërisë për të hyjnë në shtetet e Shengenit hyri në fuqi më 15 dhjetor 2010.

Hyrja në fuqi e Marrëveshjes së Stabilizim Asocimit shënoi një etapë cilësisht të re në marrëdhëniet dypalëshe, duke sjellë detyrime dhe angazhime të reja të rëndësishme për vendin në fushat e drejtësisë, lirisë dhe sigurisë, lëvizjes së lirë të punonjësve, të drejtës së vendosjes dhe lëvizjes së lirë të kapitalit dhe shërbimeve, si dhe për transportin, fushën audiovizuale dhe telekomunikacionit. Në përgjithësi, zbatimi i MSA-së ka vazhduar pa probleme, dhe Shqipëria ka vazhduar përafrimin e legjislacionit të saj me kërkesat e legjislacionit të BE-së në një sërë fushash dhe rritjen e aftësive të saj për të marrë përsipër detyrimet e anëtarësimit. Përmirësime thelbësore janë bërë në fusha të tilla si reformat e brendshme dhe ekonomike të tregut, rendi publik dhe menaxhimi i kufijve, reformat ligjore dhe administrata publike, prokurimi publik, statistikat, drejtësia, liria dhe siguria, dhe doganat.

Duke parë që Shqipëria arriti përparimin e nevojshëm, *Komisioni Evropian rekomandoi në tetor të vitit 2013 që Këshilli Evropian t'i japë Shqipërisë statusin e vendit kandidat për në BE*[35].

Megjithatë, sfidat kryesore mbesin në përfundimin e reformave në administratën publike dhe sistemin gjyqësor, në mënyrë që të forcohen institucionet e vendit. Zbatimi i reformës së pronës dhe reformës së administratës publike janë, gjithashtu, të rëndësishme, pasi njëra do t'i hapë rrugën krijimit të tregut të tokës dhe të tjera do të përmirësojë ofrimin e shërbimeve për qytetarët. Përfundimi i ristrukturimit ekonomik - privatizimi në shkallë të gjerë dhe ruajtja e stabilitetit makroekonomik, dhe përmirësimi i mëtejshëm i klimës së biznesit për të tërhequr investimet private të drejtpërdrejta, janë prioritete kyçe për të ardhmen, së bashku me luftën ndaj ekonomisë së madhe informale. Është thelbësore të ruhet vrulli i reformave, veçanërisht duke u përqendruar në zbatimin e legjislacionit të

[34] Strategjia Kombëtare e Zhvillimit të Qëndrueshëm të Malit të Zi 2007.

[35] Një vendim që pritej të merrej në qershor të vitit 2014.

miratuar dhe sigurimin e sundimit të ligjit.

Strategjia Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim të Shqipërisë 2014–2020 (SKZHI), konsiderohet si kuadri i politikave gjithëpërfshirëse për vendin në kontekstin e integrimit në BE. Ajo përcakton katër shtyllat e politikës strategjike që përcaktojnë themelet për ndërhyrjet sektoriale dhe të bazuara në vend[36]:

- *Forcimi i demokracisë dhe shtetit të së drejtës që adreson aspekte, si:* sistemi zgjedhor, drejtësia dhe punët e brendshme, të drejtat e njeriut dhe media, qeverisja efektive dhe politikat e jashtme dhe të mbrojtjes;

- *Krijimi i kushteve për zhvillim ekonomik konkurrues dhe të qëndrueshëm* nëpërmjet përdorimit efikas të burimeve që mbulojnë: stabilitetin dhe qëndrueshmërinë makroekonomike, ekonominë konkurruese të tregut, përdorimin efikas të burimeve, zhvillimin e integruar rajonal dhe zhvillimin e qëndrueshëm;

- *Nxitja e përfshirjes sociale, mirëqenies dhe zhvillimit të tregut të punës,* të cilat synojnë të promovojnë: politikat e punësimit dhe përfshirjes sociale, politikat sociale;

- *Zhvillimi i një shoqërie të bazuar në dituri, inovacion dhe teknologji dixhitale,* që përfshin ndërhyrjet në fushat në vijim: arsimin e lartë, kërkimin dhe inovacionin, teknologjinë e informacionit dhe komunikimit.

Strategjia Ndërsektoriale e Zhvillimit Rajonal të Shqipërisë dallon zonat kufitare si subjekt të planifikimit të politikave ndërsektoriale dhe i bën çështjet ndërkufitare pjesë të planifikimit të politikave të zhvillimit në nivel qarku.

Konteksti ekonomik i vendit

Mali i Zi po përpiqet të sigurojë forcimin ekonomik dhe stabilitetin financiar nëpërmjet konsolidimit fiskal dhe reformave strukturore. Reformat strukturore të Malit të Zi në sektorin publik, sektorin financiar, si dhe në klimën e investimeve, kanë bërë të mundur që vendi të bëjë progres në vitet e fundit në rritjen e të ardhurave për frymë dhe reduktimin e varfërisë, avancimin e reformave strukturore, dhe përgatitjen për anëtarësim në BE. GDP për frymë është 5.063 euro në vitin 2012[37], pak më e ulët në krahasim me 5.211 euro e regjistruar në vitin 2011, por më e lartë se në gjashtë vendet e tjerë të rajonit.

Ekonomia e Malit të Zi ka hyrë në recesion në vitin 2008, dhe ka filluar të ngrihet pjesërisht në vitin 2010 dhe 2011 me një mesatare prej 2.9%. Megjithatë, rritja ka ndaluar përsëri pasi GDP ka regjistruar një rritje negative prej 2.5%[38], ndërsa papunësia ka arritur në rreth 19.7% në vitin 2012 nga 16.5% që ishte në vitin 2010[39]. Shtyllat kryesore ekonomike të vendit mbeten turizmi, i ndjekur nga prodhimi, ndërsa sektorë të tjerë si ndërtimi dhe industria janë kontraktuar gjatë vitit 2012. Inflamacioni është rritur nga 0.5% në vitin 2010, në rreth 3.6% në vitin 2012 dhe borxhi publik është rritur nga nën 30% e GDP-së në vitin 2007 në mbi 54% të GDP-së në vitin 2012. Nga ana tjetër, kredia për ekonominë vazhdon të mbetet në nivele shumë të ulëta, ndërkohë që disa banka kanë ndaluar së dhëni hua për sektorin privat.

Sfida kryesore në të ardhmen mbetet fuqizimi i konkurrencës së ekonomisë së Malit të Zi, duke përmirësuar produktivitetin dhe duke tërhequr IHD të tjera në më shumë sektorë sesa vetëm turizmi dhe pasuritë e patundshme. Mjedisi i biznesit do të përmirësohet më tej duke vazhduar luftën ndaj korrupsionit dhe fuqizimin e shtetit ligjor. Hendeku midis ofertës dhe kërkesës së aftësive të punës duhet të tejkalohet duke lejuar vendosjen më të pavarur të pagave në nivel kompanie. Forcimi i financave publike së bashku me reduktimin e ekonomisë informale janë, gjithashtu, sfida të rëndësishme që duhet përballuar.

Mali i Zi u bë anëtar i plotë i Organizatës Botërore të Tregtisë në prill të vitit 2012. Si vend anëtar i Procesit të Bashkëpunimit të Evropës Juglindore (PBEJL) që nga data 11 maj 2007, Mali i Zi e ka nënshkruar anëtarësimin në Marrëveshjen e Tregtisë së Lirë të Evropës Qendrore (CEFTA), më 26 korrik 2007 dhe, gjithashtu, ka nënshkruar një marrëveshje të tregtisë së lirë me vendet pjesë të Shoqatës Evropiane të Tregtisë së Lirë (EFTA), e cila ka hyrë në fuqi në korrik të vitit 2012.

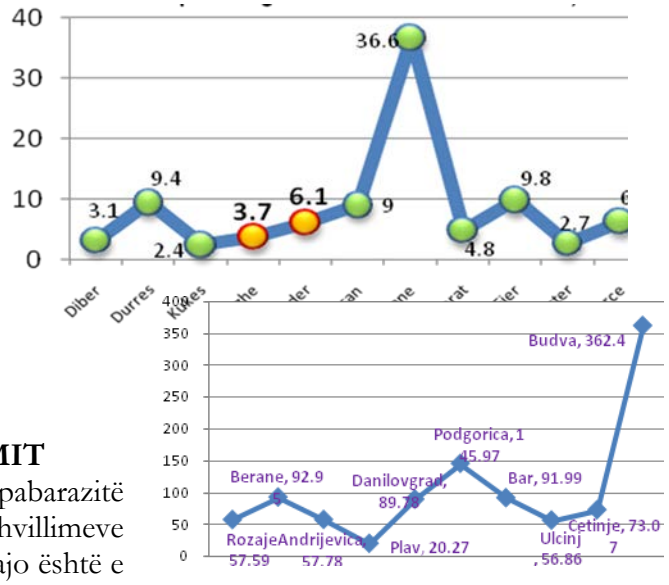
Shqipëria ka bërë ecje relativisht të mirë gjatë dekadës së fundit. Vendi ka qëndruar larg recesionit, duke ruajtur ritmet pozitive të rritjes, pavarësisht ekspozimit të saj ndaj krizës së vështirë ekonomike, e cila ka goditur Greqinë dhe Italinë, si dhe rrethimit nga ekonomitë rajonale kontraktuese. Rritja e GDP-së së saj është ngadalësuar nga një kulm i normës së rritjes prej 7.5% në vitin 2008, në një normë më të ulët të rritjes prej 1.6% në vitin 2012[40]. Sektori i shërbimeve është kontribuuesi kryesor në GDP, duke

[36] Draftstrategjia Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim 2014–2020 (SKZHI).
[37] MONSTAT, GDP-ja e Malit të Zi, Publikimi nr. 246, shtator 2013.
[38] MONSTAT, GDP-ja e Malit të Zi, Publikimi nr. 246, shtator 2013.
[39] MONSTAT, Sondazhi i Fuqisë Punëtore 2012.
[40] INSTAT, GDP-ja tremujore 2012.

përbërë më shumë se gjysmën e GDP-së së vendit. Shqipëria cilësohet si një vend me të ardhura të ulëta deri në mesatare me një GDP për frymë, e cila në vitin 2012 qëndron në 3.415 euro[41]. Shkalla e papunësisë me një mesatare prej 13% është ndër më të ulëtat në rajon. Borxhi publik i përgjithshëm i Shqipërisë ka arritur në 60.6% të GDP-së deri në fund të vitit 2012[42]. Ekonomia mbetet e brishtë për shkak të dobësive të brendshme strukturore dhe paqëndrueshmërisë ekonomike globale.

Sfida kryesore në të ardhmen mbetet sigurimi i rritjes së qëndrueshme afatgjatë, duke ndjekur politika të matura fiskale dhe monetare dhe reformat strukturore. Shqipëria duhet të punojë për reduktimin e niveleve të larta të deficitit buxhetor dhe të borxhit publik. Ajo duhet të përmirësojë parashikimin fiskal duke hequr dorë nga mbivlerësimi i të ardhurave dhe duke përmirësuar në mënyrë të konsiderueshme përputhjen e taksave. Përmirësimi i mëtejshëm i mjedisit të biznesit dhe investimeve është thelbësor për diversifikimin e ekonomisë dhe nxitjen e potencialit të saj të rritjes afatgjatë. Përforcimi i shtetit ligjor, lufta kundër korrupsionit dhe adresimi i detyrimeve të pashlyera, si dhe zhvillimi i infrastrukturës dhe përmirësimi i kapitalit njerëzor, janë fushat kryesore ku duhet të përqendrohen shumë përpjekje. Reduktimi i ekonomisë gri mbetet një sfidë e rëndësishme.

Shqipëria ka marrëveshje për tregti të lirë me të gjitha vendet e rajonit, duke përfshirë Malin e Zi, dhe është anëtare e CEFTA-s që nga viti 2006.

Grafiku 1. Indeksi i Zhvillimit Rajonal, Mal i Zi

2.2 KARAKTERISTIKAT EKONOMIKE TË ZONËS SË PROGRAMIT

Zona e programit përmban të gjitha pabarazitë rajonale të hasura në **Mal të Zi** në drejtim të zhvillimeve social-ekonomike. Ashtu si në nivel kombëtar, ajo është e dominuar nga Podgorica, e cila është motori ekonomik i vendit. Strategjia e Zhvillimit Rajonal të Malit të Zi 2010–2014 ofron një pasqyrë të qartë të situatës social-ekonomike në zonën e programit nëpërmjet indeksit të saj të zhvillimit, e cila veçon vetëm bashkitë e Budvës dhe Podgoricës me një nivel zhvillimi mbi mesataren kombëtare. Çdo bashki e zonës së programit është nën mesataren kombëtare, me bashkinë e Plavës në krye që është më pak e zhvilluara në vend. Ndryshe nga Budva, e cila ka indeksin më të lartë të zhvillimit në Mal të Zi, përkatësisht 362.4, dy bashkitë e tjera bregdetare të zonës së programit, Tivari dhe Ulqini, janë nën mesataren kombëtare.

Rajoni verior, relativisht i industrializuar në kohën e Jugosllavisë, është përballur me një rënie të madhe ekonomike. I gjithë rajoni verior kontribuon në GDP-në kombëtare me vetëm 18%[43], ndërsa papunësia mesatare dhe niveli i varfërisë janë dukshëm më të larta sesa në rajonet qendrore dhe bregdetare. Kjo situatë mund të çojë në një rrallim të vazhdueshëm të popullsisë së këtij rajoni, i cili mund të pengojë planet e mëtejshme të zhvillimit. Megjithatë, rajon i ka burime të vlefshme, të cilat janë të lidhura kryesisht me mjedisin e tij unik.

Veçanërisht, ky është rasti për sektorët e bujqësisë dhe pyjeve, për prodhimin e energjisë së rinovueshme, dhe për zhvillimin e të gjitha llojeve të turizmit malor dhe ekoturizmit. Veprimtaritë e vogla prodhuese, kryesisht të lidhura me përpunimin e ushqimit (mish, fruta dhe perime) dhe përpunimin e drurit po rimarrin zhvillim, dhe shumë përpjekje i janë kushtuar zhvillimit të produkteve të reja të turizmit.

Duke pasur një pozitë qendrore, bashkia e Podgoricës është e përqendruar në ofrimin e shërbimeve dhe industritë. Gjithashtu, ajo përfiton edhe nga toka dhe kushtet e favorshme klimatike për zhvillimin e bujqësisë intensive. Pavarësisht nga aktivitetet që lidhen me portin e Tivarit, rajoni bregdetar është shumë i varur nga turizmi dhe aktivitetet përkatëse. Në aspektin e infrastrukturës së turizmit, Ulqini dhe

[41] Banka Botërore, të dhënat e shtetit 2008–2012

[42] Ministria e Financave, 2012

[43] Strategjia Kombëtare e Zhvillimit të Qëndrueshëm të Malit t

Grafiku 2. Kontributi rajonal në GDP në % Shqipëria

Tivari janë ende larg nga të qenit në nivel të bashkive të tjera të bregdetit Adriatik të Malit të Zi.

Në **Shqipëri** pabarazitë rajonale janë, gjithashtu, të dukshme. Zhvillimi social-ekonomik i vendit anon shumë në favor të rajonit qendror. Rajoni i Tiranës kontribuon me më shumë se një të tretën e GDP-së së vendit, dhe është deri tani rajoni më i zhvilluar në krahasim me të gjitha rajonet e tjera të Shqipërisë. Kjo tregon qartë se të gjitha rajonet e tjera janë nën potencialin e tyre të zhvillimit, pasi i duhet të gjejnë rrugë dhe mundësi për të përfituar nga avantazhet e tyre krahasuese. Rajonet Shkodër dhe Lezhë pasqyrojnë gjerësisht këto pengesa për sa i përket zhvillimit social-ekonomik.

Shkodra është rajoni më i zhvilluar në zonën e programit të Shqipërisë. Kontributi i Qarkut të Shkodrës NË GDP-në e vitit 2011[44] arriti në 555 milionë euro, pra 6.1% të GDP-së së përgjithshme të vendit, duke u renditur e shtata ndër 12 qarqet e Shqipërisë. Kontribuuesi kryesor në aktivitetin ekonomik në rajonin e Shkodrës është sektori i bujqësisë, kontributi i të cilit llogaritet të jetë rreth 26% në GDP-në e rajonit, pasuar nga tregtia, hotelet, transporti dhe komunikacioni, kontributi i përbashkët i të cilave në vitin 2011 është 23% në GDP-në e rajonit. Kontributi i sektorit financiar dhe i pasurive, të patundshme arrin në 19%, pasuar nga shërbimet e tjera që llogaritet të kontribuojnë me 13% të GDP-së rajonale. Kontributi i industrisë në ekonominë e rajonit është 11%, e ngjashme me mesataren kombëtare, e cila vlerësohet të jetë 11.2%. Sektori me nivelin më të ulët të kontributit në ekonominë e rajonit të Shkodrës është ndërtimi, i cili përbën 8% të GDP-së së rajonit.

GDP-ja e qarkut të Lezhës për vitin 2011 llogaritet me 334 milionë euro ose rreth 3.7% të GDP-së së vendit[45]. Kontribuuesit kryesorë në GDP-në e qarkut të Lezhës janë tregtia, hotelet, transporti dhe komunikimi, që kontribuojnë me 26%, dhe sektori i bujqësisë që kontribuon me 25%. Kontributi i sektorit financiar dhe i pasurive të patundshme arrin në 19%, pasuar nga shërbimet e tjera që kontribuojnë me 13% të GDP-së rajonit. Kontributi i sektorit të ndërtimit është vlerësuar me 10%, nën mesataren kombëtare të vlerësuar me 12.8%, ndërkohë që industria është kontribuuesi më i vogël për ekonominë e qarkut të Lezhës, duke zënë 8% të GDP-së në vitin 2011.

Kontributi i qarkut të Kukësit në GDP-në e Shqipërisë, ku Tropoja përbën 24% të popullsisë, është më i ulëti në vend me vetëm 2.4%; sektorët më të rëndësishëm janë bujqësia, e cila është përgjegjëse për 34%, dhe tregtia, hotelet dhe turizmi me 20%.

Përveç sektorit të shërbimeve, i cili është kontribuuesi kryesor në GDP-në e vendit, sektori i bujqësisë ka një rëndësi të madhe për zhvillimin ekonomik dhe punësimin në zonën e programit, pasi pavarësisht lëvizjeve të mëdha drejt zonave urbane të regjistruara nga Censusi i fundit në vitit 2011, një pjesë e madhe e popullsisë ende jeton në zonat rurale.

2.2.1 Sektori privat

Struktura e operatorëve ekonomikë në zonën e programit mbizotërohet nga ndërmarrjet e vogla dhe të mesme. NVM-të në Mal të Zi përbëjnë 98.6% të numrit të përgjithshëm të operatorëve ekonomikë, ndërsa në Shqipëri ato përbëjnë 95.4% të totalit. Shumica e NVM-ve në të dyja anët e kufirit punojnë në sektorin e shërbimeve.

Pjesa më e madhe e operatorëve ekonomikë të **Malit të Zi** janë të përqendruar në zonën e programit, e cila ka një total prej 14,215 ndërmarrjesh[46], që përbëjnë 67.3% të numrit të përgjithshëm të ndërmarrjeve në nivel kombëtar. Rreth 49.2% e këtyre NVM-ve janë të vendosura në Podgoricë, duke treguar pabarazitë e zhvillimit rajonal. Komuna të tjera të rëndësishme në zonën e programit janë Budva me 16% dhe Tivari me 14.5% të NVM-ve të zonës së programit. Andrijevica dhe Plava janë dy komunat me numrin më të vogël të ndërmarrjeve me më pak se 1% të numrit të përgjithshëm. Rreth 83% e totalit të 34 ndërmarrjeve që kanë më shumë se 250 punonjës janë të vendosura në Podgoricë. Niveli i femrave që zotërojnë një biznes në zonën e programit është mjaft modest, më i ulët se 9.5%; ai është pak më i ulët se 9.6% që është mesatarja kombëtare.

Forcimi i mekanizmave mbështetëse të biznesit mbetet një sfidë. Dhomat e Tregtisë së Malit të Zi kanë ende një aktivitet të kufizuar në ofrimin e mbështetjes dhe këshillave për sipërmarrësit. Ekzistojnë 2 inkubatorë biznesi në zonën e programit, një në Podgoricë nën mbikëqyrjen e Drejtorisë për Zhvillimin e NVM-ve (SMEDA) që mbulon Podgoricën dhe Tivarin dhe një tjetër në Berane.

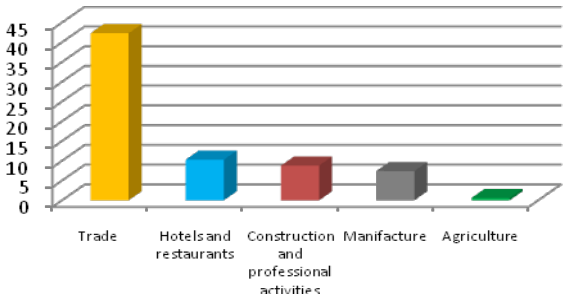
Grafiku 3. NVM-të sipas sektorëve kryesorë ekonomikë në zonën e programit

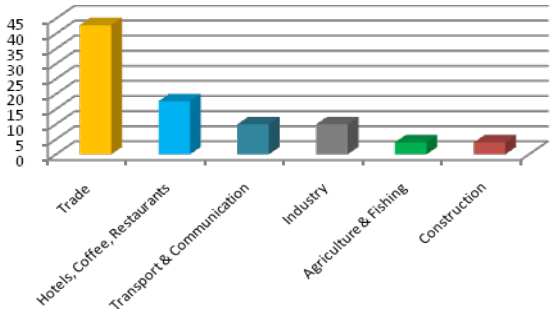
[44] INSTAT, Llogaritë Rajonale 2013.

[45] INSTAT, Llogaritë Rajonale 2013.

[46] MONSTAT, Regjistri i Bizneseve, Numri dhe struktura e subjekteve të biznesit 2011.

Mal i Zi **Shqipëri**

Në **Shqipëri** zona e programit regjistron një total prej 10,174 ndërmarrjesh[47] në fund të vitit 2012, ose rreth 9.7% të numrit të përgjithshëm të ndërmarrjeve të vendit. Ajo ka një shkallë lindje prej 13%[48], më e lartë në krahasim me mesataren kombëtare prej 12.2%, e ndikuar kryesisht nga Shkodra, e cila me 14.1% tregon një zhvillim relativisht më të lartë të aktivitetit ekonomik, në të kundërt me rajonin e Lezhës dhe rrethin e Tropojës, të cilat kanë një përqindje më të ulët krahasuar me mesataren në nivel kombëtar, vetëm 10.8%.

Operatorët ekonomikë në rajonet e Shkodrës, Lezhës, si dhe në rrethin e Tropojës, janë jashtëzakonisht shumë të fragmentuar dhe të vegjël në madhësi, duke pasqyruar strukturën e ndërmarrjeve në nivel kombëtar, dhe duke treguar se biznesi është kryesisht familjar dhe mbizotëron vetëpunësimi. Struktura e ndërmarrjeve është e dominuar nga ndërmarrje shumë të vogla, me 1–4 persona të punësuar, të cilat përbëjnë 85.7% të numrit të përgjithshëm të ndërmarrjeve në zonën e programit. Megjithatë, kjo vlerë është nën mesataren kombëtare, e cila i përllogarit NVM-të me 1–4 persona të punësuar në rreth 90.2% në vitin 2012. Aktiviteti ekonomik menaxhohet kryesisht nga meshkujt, dhe numri i femrave menaxhuese në zonat përfituese është nën mesataren kombëtare prej 27.4% - më e larta në Shkodër në vlerën 25.1%, e ndjekur nga Lezha me 24.7% dhe, më pas, nga Tropoja, që regjistron nivelin më të ulët në Shqipëri me 14.2%.

Përveç përmasave të vogla të ndërmarrjeve, një faktor i rëndësishëm që përbën pengesë për zhvillimin ekonomik në zonën e programit në të dyja anët e kufirit është mungesa e njohurive teknologjike dhe aftësive të punës. Kjo mbetet një sfidë themelore, sepse kërkesa e tregut për shërbime dhe produkte të cilësisë së lartë nuk përputhet me aftësitë e papërshtatshme të punonjësve. Ekonomitë më pak të zhvilluara të zonave rurale dhe të largëta nuk janë në gjendje të shfrytëzojnë mundësitë e ofruara nga qytetet më të zhvilluara bregdetare dhe qendrat e mëdha urbane të zonës së programit. Një tjetër sfidë kryesore është aksesi i dobët i NVM-ve në financim; politikat tepër të kujdesshme të kredi-dhënies të miratuara nga institucionet financiare në të dyja vendet janë një pengesë serioze në rritjen e ndërmarrjeve në zonën e programit. Dhomat e Tregtisë, organizatat e biznesit dhe agjencitë për zhvillim rajonal, të pranishme në zonën e programit, duhet të marrin një rol më proaktiv në promovimin e zhvillimit të bizneseve dhe të bashkëpunimit.

2.2.2 Tregu i punës

Si në Mal të Zi ashtu edhe në Shqipëri, papunësia është relativisht e lartë sipas standardeve ndërkombëtare. Ajo është ende një problem i madh ekonomik në të dyja anët e zonës së programit, dhe karakterizohet nga dallime të mëdha rajonale.

Në **Mal të Zi** tregu i punës ka pësuar krizë, duke regjistruar një rritje të papunësisë që arriti në 20.45% në vitin 2011[49] duke u ulur në 19.6% në vitin 2012. Zona e programit ka rreth 93.4% të forcës aktive të punës në vend. Të dhënat e censusit tregojnë pabarazitë e zhvillimit rajonal në Mal të Zi me rajonin bregdetar dhe atë qendror duke përparuar më shumë se rajonet më të varfra dhe më pak të zhvilluara pa dalje në det, të cilat ndodhen në veri të vendit. Budva ka nivelin më të ulët të papunësisë me 13.2%, e ndjekur nga të gjitha bashkitë bregdetare dhe ato të rajonit qendror. Nga ana tjetër, bashkitë pa dalje në det të Rozhajës dhe Plavës janë bashkitë më pak të zhvilluara në zonën e programit me një shkallë të lartë papunësie deri në 58.5% dhe 50.4% respektivisht.

---

[47] INSTAT, Regjistri Statistikor i Biznesit të Ndërmarrjeve 2012.

[48] Numri i ndërmarrjeve të reja të regjistruara për një vit të caktuar e shprehur në % mbi numrin e përgjithshëm të ndërmarrjeve.

[49] Census i Malit të Zi 2011.

Pjesa më e madhe e fuqisë punëtore është e punësuar në sektorin e shërbimeve (76.2%), pasuar nga industria me 18.1%, dhe bujqësia me 5.6% të numrit të përgjithshëm të të punësuarve në nivel kombëtar. Pjesa veriore e Malit të Zi regjistron një shkallë më të lartë të punësimit në bujqësi, me rreth 14.9%, dhe në industri me rreth 21.7%, ndërkohë që punësimi në shërbime llogaritet në 63.3%. Punësimi në shërbime në rajonin bregdetar është rreth 83%, i ndjekur nga industria me 15.1% dhe bujqësia me vetëm 1.9%. Rajoni qendror është më i balancuar dhe më afër normave kombëtare. Deri tani, Podgorica përbën motorin kryesor ekonomik dhe të punësimit të rajonit qendror. Punëdhënësi më i madh në program është sektori i tregtisë me 20.5%, i ndjekur nga administrata publike me 12.5%. Rreth 55.9% e numrit të përgjithshëm të të punësuarve janë meshkuj, ndërkohë që femrat përbëjnë pjesën e mbetur prej 44.1 %.

Fuqia e përgjithshme punëtore në Shqipëri arrin në 1,117,082 persona në fund të muajit dhjetor 2012[50]. Ajo nuk ka pasur ndryshime të mëdha, pavarësisht nga ngadalësimi ekonomik gjatë 2-3 viteve të fundit. Shkalla e përgjithshme e punësimit[51] në Shqipëri gjatë vitit 2012 arriti në 56.4 %, ndërkohë që shkalla e përgjithshme e papunësisë[52] ka mbetur në 13.9%, njëlloj si në vitin 2011. Papunësia në rajonet e Shkodrës dhe Lezhës pasqyron të njëjtën normë mesatare të papunësisë si në nivel kombëtar dhe, gjithashtu, të njëjtën strukturë punësimi. Rrethi i Tropojës ruan të njëjtën strukturë të punësimit duke regjistruar nivele të larta të papunësisë. Në fund të vitit 2012, numri i të papunëve në Shkodër qëndron në 19,417 persona, duke përbërë 13.6% të totalit të të papunëve; Lezha me 15,021 persona të papunë përbën 10.6% të totalit; ndërsa Tropoja regjistron 2,368 të papunë, ose rreth 36% të forcave të përgjithshme të punës që i përkasin grup-moshës 15–64 vjeç në rrethin e Tropojës. Papunësia është më e pranishme në zonat urbane, pasi ata që jetojnë në zonat rurale janë konsideruar si të vetëpunësuar.

Fuqia punëtore në Shqipëri dhe në zonën e programit është e dominuar nga grup-mosha 25–54 vjeç, e cila përbën 66.5% të fuqisë së përgjithshme punëtore. Më shumë se 54% e punësimit të përgjithshëm është në sektorin e bujqësisë, ndërsa punësimi në sektorin privat jobujqësor qëndron në 28.7%. Punësimi në sektorin privat jobujqësor dominohet nga sektori i shërbimeve (tregti, hotele, transport), e cila përbën 55.6% të numrit të përgjithshëm të të punësuarve në sektorin privat, e ndjekur nga punësimi në sektorin e ndërtimit, i cili përbën 22.2%. Punësimi në prodhim qëndron në 17.2%, ndërsa në sektorin e energjisë shkon deri në 5% të numrit të përgjithshëm të të punësuarve në sektorin privat.

Duhet të theksohet se në të dyja vendet, një numër i konsiderueshëm personash punojnë jashtë vendit dhe janë shumë aktivë në ofrimin e ndihmës për familjet e tyre. Pra, dërgesat e emigrantëve luajnë një rol të rëndësishëm në subvencionimin e të ardhurave dhe konsumin vendor.

2.2.3 Bujqësia dhe zhvillimi rural

Pjesa malazeze e zonës së programit është më e pasur në burime bujqësore dhe ka më shumë potencial në këtë sektor në krahasim me pjesën e Shqipërisë. Megjithatë, sektori i bujqësisë dhe zhvillimi i tij është po aq i rëndësishëm për të gjithë zonën e programit, veçanërisht për shkak të pjesës së madhe të popullsisë që jeton në zonën rurale, ku bujqësia është aktiviteti kryesor ekonomik. Një tipar i përbashkët në zonën e programit është produktiviteti dhe konkurrenca e ulët në fushën e bujqësisë. Ai vjen si pasojë e: fermave të vogla të cilat kanë prodhim dhe fitim të kufizuar; prodhimit kryesisht për të mbuluar nevojat e jetesës, sesa për shitje direkte në tregjet e gjelbra; dhe nivelit të ulët të finalizimit të produkteve bujqësore dhe industrisë ushqimore të pazhvilluar.

Zona e programit mbulon rreth 38% të totalit të tokës bujqësore të **Malit të Zi**. Punësimi në bujqësi është raportuar të jetë rreth 2.5% e totalit të të punësuarve[53], Podgorica është rajoni kryesor fushor në Mal të Zi - vetëm ajo zë rreth 31.5% të tokës bujqësore në zonën e programit. Ajo ofron kushte optimale për prodhim të larmishëm: perime, prodhimin e drithërave, blegtori, fruta dhe verë. Vera, e cila është produkti kryesor malazez i orientuar drejt eksportit, prodhohet në Podgoricë - rreth 80% e prodhimit të përgjithshëm të verës në vend. Bashkitë e tjera të ndodhura në zonën qendrore, si Berane dhe Danilovgrad, janë prodhuesit kryesorë të mollëve, kumbullave dhe dardhave. Bashkitë në zonën bregdetare, të cilat kanë aktivitet të veçantë bujqësor janë Ulqini dhe Tivari. Rajoni bregdetar është veçanërisht i përshtatshëm për frutat subtropikale dhe prodhimin e ullirit. Më shumë se 80% e pemëve agrume në Mal të Zi janë në Ulqin (65%) dhe në Tivar. Këto dy bashki (Tivar dhe Ulqin) janë edhe

[50] INSTAT, Buletini Tremujor i Statistikave, nr. 2, 2013

[51] Shkalla e punësimit përfaqëson përqindjen e personave të punësuar në raport me popullsinë e përgjithshme aktive të moshës 15 vjeç e lart.

[52] Norma e papunësisë përfaqëson përqindjen e personave të papunësuar në raport me popullsinë e përgjithshme aktive.

[53] Industria dhe punësimi i popullsisë në Mal të Zi - Census 2011 MONSTAT, Publikimi nr. 197.

prodhuesit më të mëdhenj të vajit të ullirit - me 47% të prodhimit të përgjithshëm të vajit të ullirit në Mal të Zi. Ndërkohë që prodhimi i vajit të ullirit mban një potencial të madh për zhvillim, relievi kodrinor i zonës bregdetare dhe rajonit përreth liqenit të Shkodrës është, gjithashtu, i pasur me bimë mjalti dhe bimë mjekësore, dhe është i përshtatshëm për blegtori.

Zona e programit në **Shqipëri** mbulon rreth 3.2% të sipërfaqes së përgjithshme të tokës së vendit[54]. Pjesa më e madhe e territorit të saj është e dominuar nga pyjet, kullotat (80%), ndërsa pjesa e tokës në shfrytëzim për qëllime bujqësore është vetëm 14.8% ose 92,748 ha. Terreni është kryesisht malor dhe i thyer, i cili kufizon në mënyrë të konsiderueshme zonat ku potenciali bujqësor mund të mbajë disa domethënie krahasuese. Zona të tilla janë të vendosura kryesisht në rrethinat e liqenit të Shkodrës, ku terreni dhe kushtet klimatike janë të favorshme për bujqësinë e perimeve. Qarku i Lezhës ka një traditë për blegtorinë e derrave, pasi ajo ka 91.7% të inventarit total të shtetit. Prodhimi bujqësor në rrethin e Tropojës është i orientuar kryesisht drejt prodhimit të thekrës, dhe zona është e famshme për pyjet me gështenja.

Pavarësisht se zona e programit është e pasur me burime ujore, vetëm 32% e tokës bujqësore në zonë ujitet, duke treguar nivelin e ulët të zhvillimit në sektorin e bujqësisë. Bujqësia në zonën e programit është një aktivitet familjar, i orientuar drejt nevojave për jetesë, me toka shumë të fragmentuara - madhësia e fermës është 1.1 ha në Shkodër; 0.89 ha në Lezhë, dhe 0.60 ha në Tropojë, madhësi të cilat janë sa gjysma e mesatares Shqiptare, prej 1.20 ha.

Përmirësimi i mëtejshëm i aksesit në treg, infrastruktura rurale, dhe menaxhimi më i mirë i burimeve ujore mund të jenë prioritetet e ardhshme në zonën e programit. Modernizimi i bujqësisë, përmirësimi i proceseve të prodhimit dhe vendosja e standardeve të sigurisë ushqimore në përputhje me standardet e BE-së, si dhe rritja e prodhimit tradicional bujqësor, janë sfida për t'u përballuar në zonën e programit. Iniciativat ndërkufitare mund të mbështesin dhe promovojnë: i) diversifikimin e aktiviteteve rurale (p.sh., akomodimi i turistëve në ferma); ii) aksesin në tregje dhe zhvillimin e prodhimit dhe marketingut të produkteve ushqimore organike; iii) mbrojtjen (p.sh. mbrojtja e emërtimit të origjinës) dhe tregtimin e produkteve tradicionale bujqësore dhe agroushqimore; dhe iv) bashkëpunimin midis prodhuesve. Mund të konsiderohet përkrahja e përpjekjeve që janë duke u bërë në të dyja vendet për të ndjekur një qasje të integruar që synon promovimin dhe lidhjen e bujqësisë me aktivitete të tjera turistike dhe ekonomike në një paketë, si forma më e përshtatshme e zhvillimit të bujqësisë në zonën e programit.

2.2.4 Turizmi

Rëndësia e turizmit është e ndryshme për ekonomitë e Malit të Zi dhe Shqipërisë. Mali i Zi është tashmë një destinacion i popullarizuar turistik, ndërsa Shqipëria ka ende shumë për të bërë, për t'u bërë një destinacion i tillë.

Në **Mal të Zi**, turizmi është një sektor kryesor i ekonomisë, i cili përbën rreth 9.9% të GDP-së së vendit në vitin 2012, ose rreth 336 milionë euro, që është 20.7% më i lartë se në vitin 2011[55]. Turizmi punëson rreth 12.000 persona, ose 6.9% të punësimit të përgjithshëm në vitin 2012. Ai është sektori më premtues ekonomik në Mal të Zi, dhe pritet që të përbëjë rreth 14.8% të GDP-së së vendit në vitin 2021, veçanërisht në qoftë se përpjekjet për "integrimin e të gjitha rajoneve në një destinacion të vetëm me cilësi të lartë" nën markën "Mali i Zi-Bukuria e Egër"[56] dalin me sukses. Një objektivi i tillë politik synon të sigurojë një zhvillim të përgjithshëm më të ekuilibruar të rajoneve të Malit të Zi, në veçanti në sektorin e turizmit, i cili mbështetet kryesisht në turizmin bregdetar gjatë kohës së verës.

Zona e programit në kufi me Shqipërinë, ofron një shumëllojshmëri të destinacioneve turistike, duke ofruar aktivitete të turizmit bregdetar dhe malor të tilla si noti, ecja në natyrë, çiklizmi, si dhe shijimi i pijes së verës. Rajoni bregdetar në zonën e programit përbën më shumë se 69% të totalit të qëndrimeve me fjetje në vend në vitin 2012[57], kryesisht në periudhën e pushimeve korrik–gusht. Bregdeti i zonës së programit tërhoqi rreth 67.5% të totalit prej 1,44 milionë turistë që hynë në Malin e Zi, në vitin 2012. 160 objekte akomoduese bregdetare që gjenden në zonën e programit përbëjnë rreth 49% të totalit të mjediseve akomoduese në Mal të Zi, ndërsa në zonën e programit ndodhen edhe rreth 30% e objekteve akomoduese të zonave jobregdetare të vendit. Ture të verës organizohen në Podgoricë dhe vreshtat e bashkive jugore. Pavarësisht nivelit të ulët aktual të vizitave turistike, rajoni kontinental ka përparësi të shumta për zhvillimin e të gjitha llojeve të turizmit të lidhura me sportet malore (ski, ecje, çiklizëm, rafting etj.), duke përmendur natyrën e paprekur dhe biodiversitetin e pasur (dy parqe kombëtare,

[54] Libri statistikor, Ministria e Bujqësisë.

[55] Këshilli i Udhëtimeve nëpër Botë dhe Turizmit - mars 2013.

[56] Mali i Zi, Strategjia për Zhvillimin e Turizmit deri më 2020-n.

[57] MONSTAT – Mbërritjet Turistike dhe Qëndrimet me fjetje sipas qyteteve 2012.

liqene, kanione etj.), jetën autentike rurale, dhe prodhimin tradicional dhe cilësor të ushqimit.

Bashkitë bregdetare në zonën e programit janë, gjithashtu, të pasura me monumente arkitekturore dhe kulturore nga kohët antike, të cilat i bëjnë këto zona shumë tërheqëse për turistët. Tivari është një qytet-port i njohur edhe për shumë monumente të rëndësishme historike dhe kulturore.

Sektori i turizmit është më pak i rëndësishëm në pjesën **shqiptare** të zonës së programit, në krahasim me anën malazeze. Zona e programit ka një natyrë të gjerë, me potencial për turizëm kulturor dhe historik, për mbetet e pashfrytëzuar në një masë të madhe. Ajo ka një vijë bregdetare 50 km të gjatë (12 km Velipojë-Shkodër dhe 38 km Lezha), e përshtatshme për zhvillimin e mëtejshëm të turizmit bregdetar. Përmirësimet e kohëve të fundit në infrastrukturën rrugore e kanë bërë këtë bregdet lehtësisht të arritshëm, veçanërisht nga turistët nga Kosova dhe Maqedonia. Strukturat ekzistuese pritëse, kryesisht në pronësi private, kanë vështirësi për të përballuar numrin në rritje të turistëve, veçanërisht në Shëngjin-Lezhë. Rrethi i Tropojës, edhe pse ka potencial të konsiderueshëm për turizmin malor dhe sportet (ski, ecje, çiklizëm etj.), natyrë të paprekur dhe biodiversitet të pasur (të parkut kombëtar të luginës së Valbonës, "Bjeshkët e Nemuna" dhe "Bjeshkët e Doberdolit", të cilat kanë liqene akullnajore"), dhe jetë autentike rurale, ofron shumë pak në drejtim të strukturave pritëse. Pavarësisht përmirësimeve gjatë viteve të fundit, infrastruktura e turizmit mbetet e pazhvilluar sa duhet, dhe potenciali ekzistues i pasur me burime natyrore dhe kulturore ende duhet të shpaloset.

Rajonet e Shkodrës dhe Lezhës, si dhe rrethi i Tropojës kanë potencial të lartë individual për zhvillimin e një turizmi përgjatë gjithë vitit. Natyra atraktive dhe panoramat e natyrës malore dhe kodrinore, si dhe liqeni i Shkodrës, lugina e Valbonës në Tropojë dhe parqet e tjera kombëtare, dhe zonat e mbrojtura; vizitat turistike (peizazhet natyrore, speciet e rralla etj.); agroturizmi, vendet me interes historik dhe kulturor, të tilla si vendbanimet parahistorike, qendrat arkeologjike, objektet e kultit, duhet të promovohen më mirë për një zhvillim më të shpejtë të turizmit në bregdetin e Shkodrës (Velipojë) dhe kryesisht në Lezhë (Shëngjin).

2.3 SOCIALE

2.3.1 Demografia

Si në Shqipëri, ashtu edhe në Malin e Zi, gjatë vitit 2011 u realizua një census. Ndërkohë që popullsia e regjistruar në Malin e Zi tregoi ndryshime të papërfillshme, popullsia e regjistruar në Shqipëri ka rënë me 8.8% në vitin 2011 krahasuar me Censusin e vitit 2001.

Tabela 2. Popullsia dhe dendësia në zonën e programit

	Banorë	Dendësia banorë/km^2
Mali i Zi	**620,029**	**44.89**
Zona e përgjithshme e programit	**379,366**	**65.69**
Rozaje, Berane, Andrijevica, Plavë, Danilovgrad, Podgoricë, Bar, Ulqin, Cetinje, Budva, Petnjica, Guci	**379,366**	**65.69**
Shqipëria	**2,800,138**	**97.40**
Zona e përgjithshme e programit	**369,891**	**59.4**
Rajoni Shkodër	215,347	60.46
Rajoni Lezhë	134,027	82.70
Qarku Tropojë	20,517	19

Popullsia që jeton në zonën e programit llogaritet të përbëjë rreth 61% të popullsisë së përgjithshme të Malit të Zi dhe 13.2% të popullsisë së përgjithshme të Shqipërisë. Popullsia në zonën e programit është e balancuar, e përbërë nga popullsi e Malit të Zi prej rreth 379,366 banorësh, duke zënë 50.63% të popullsisë totale në zonën e programit, dhe popullsi shqiptare prej rreth 369,891 banorësh, duke zënë 49.37% të popullsisë totale në zonë. Në pjesën malazeze dendësia e popullsisë me 65.7 banorë/ km^2 është më e lartë se mesatarja kombëtare prej 45 banorë/ km^2, ndërsa në Shqipëri është 59 banorë/ km^2, më e ulët në krahasim me mesataren kombëtare prej 97 banorë/ km^2. Podgorica, Berane, Petnjica Tivari dhe Rozaja janë qytetet kryesore në Mal të Zi, ndërsa Shkodra dhe Lezha janë qendrat më të rëndësishme urbane në zonën e programit në Shqipëri.

Popullsia e përgjithshme në zonën e programit në **Mal të Zi** është 379,366[58] banorë. Zona e programit ka një normë rritje natyrore prej 1.87%, që është nën mesataren kombëtare prej 2.2%; shkalla e vdekshmërisë qëndron në 9.4% e barabartë me mesataren kombëtare. Në **Shqipëri**, numri i përgjithshëm i popullsisë që jeton në zonën e programit është 369,891[59] banorë, ose rreth 13.2% e

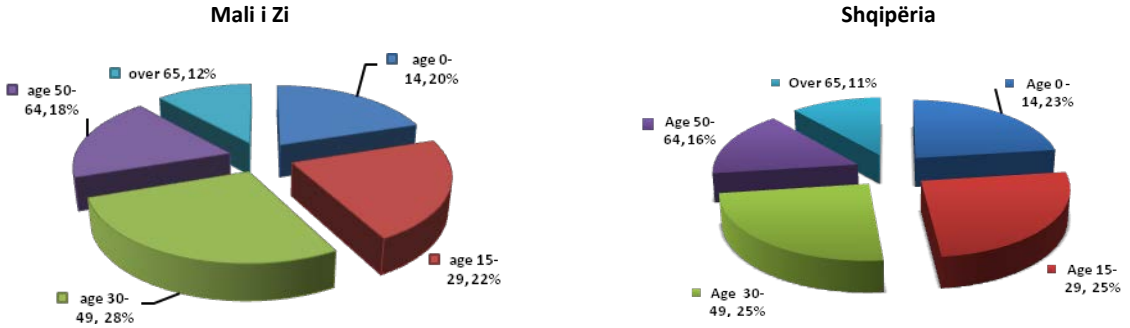
[58]Monstat Census 2011
[59]INSTAT Census 2011

popullsisë së përgjithshme të vendit. Rajoni i Shkodrës është rajoni i gjashtë më i madh i vendit me një popullsi prej 215,347 banorë, ose rreth 7.6% e popullsisë së përgjithshme, e ndjekur nga Lezha, e cila renditet e dhjeta mes rajoneve të vendit, që numëron një total prej 134,027 banorë apo 4.7% të popullsisë së përgjithshme të Shqipërisë. Rrethi i Tropojës regjistron një popullsi totale prej 20,517 banorë, e cila përbën 0.07% të popullsisë së përgjithshme të Shqipërisë.

Zona e programit në Mal të Zi ka një popullsi kryesisht urbane, duke zënë rreth 52% të popullsisë së saj, e cila është më e ulët, në krahasim me 62% që jetojnë në zonat urbane në nivel kombëtar. Rreth 49% e popullsisë në zonën e programit është e përqendruar në Podgoricë. Nga ana tjetër, Andrijevica ka përqendrimin më të madh të popullsisë rurale, e cila përbëhet nga 79.3%, e pasuar nga Berane dhe Danilovgrad me përkatësisht 67.4% dhe 62%. Gjithashtu, bashkitë Plav dhe Tivar dominohen nga popullsia rurale me 59%, ndërsa të gjitha bashkitë e tjera në zonën e programit janë të dominuara nga popullsi urbane, e cila varion nga 53.7% në Ulqin deri në 84.6% në Cetinjë, e cila shënon përqendrimin më të lartë të popullsisë urbane. Në **Shqipëri** situata është ndryshe, pasi popullsia është kryesisht rurale, me një mesatare prej 53.2%. Këtë mesatare e përcakton rajoni i Shkodrës, pasi popullsia rurale është 55.6% e 119,794 banorëve të tij. Në të kundërt, rajoni i Lezhës ka një dominim të popullsisë urbane, me rreth 53.8% të popullsisë. Ndërsa rrethi i Tropojës ka një popullsi kryesisht rurale, e cila përbën rreth 74% të popullsisë së tij.

Përbërja e popullsisë në zonën e programimit të të dyja vendeve tregon se 50% e popullsisë i takon segmentit moshor 15–49 vjeç.

Grafiku 4. Përbërja e popullsisë sipas grup-moshave në zonën e programit Census i vitit 2011

Zona e programit në të dyja vendet ka përjetuar flukse të **migrimit të brendshëm**. Lëvizja e popullsisë drejt rajoneve qendrore dhe bregdetare, të cilat janë gjerësisht më të zhvilluara dhe ofrojnë më shumë mundësi, është e pranishme në zonën e programit. Në **Mal të Zi**, këto modele të migrimit të brendshëm, por edhe të jashtëm, kanë ndikuar në disa prej bashkive në zonën e programit, të cilat regjistrojnë një rritje negative të popullsisë, si Andrijevica me -5.5%, e ndjekur nga Danilovgrad me -1.4% dhe Cetinje me -1.2%[60]. Në zonën e programit në **Shqipëri**, edhe pse pjesa më e madhe e popullsisë banon në zonat rurale, përsëri ka ndryshime të dallueshme të popullsisë. Popullsia rurale në Shkodër dhe Lezhë ka rënë respektivisht me 25.3% dhe 42.67%. Nga ana tjetër, popullsia urbane në Shkodër është tkurrur me 0.28% në vitin 2011, ndërkohë që popullsia urbane në Lezhë është rritur me një normë mbresëlënëse prej 49.4%[61], ndërsa në rrethin e Tropojës ka ruajtur një profil të thellë rural.

Dendësia

Dendësia e popullsisë e regjistruar në zonën e programit në **Mal të Zi**, gjithashtu, tregon flukset e migrimit të brendshëm dhe të jashtëm nga zonat më pak të zhvilluara apo zonat rurale, drejt zonave urbane dhe më tërheqëse ekonomikisht. Dendësia e popullsisë së Andrijevicës dhe Cetinjës është shumë e ulët, me 18 banorë për km^2, e ndjekur nga Plava me 27 dhe Danilovgrad me 37 banorë për km^2. Nga ana tjetër, bashkia turistike e Budvës ka dendësinë më të lartë të popullsisë me 157 banorë, e ndjekur nga Podgorica me 129 banorë për km^2. Qytetet bregdetare të Ulqinit dhe të Tivarit kanë gjithashtu, një dendësi të lartë të popullsisë, me përkatësisht 78 dhe 70 banorë për km^2, duke qenë mbi mesataren prej 45 banorë për km^2 në Mal të Zi. Në zonën **Shqiptare** të programit, dendësia mesatare e popullsisë është 71 banorë për km^2. Dendësia më e lartë e popullsisë vërehet në rajonin e Lezhës, i cili me 83 banorë për km^2 është më afër me mesataren kombëtare prej 97 banorë për km^2, e ndjekur nga

[60] Mal i Zi, Census 2011.
[61] Shqipëri, Census 2011.

Shkodra me një dendësi të popullsisë prej 60 banorë për km^2, ndërsa rrethi i Tropojës regjistron një dendësi shumë të ulët me 19 banorë për km^2. Është njëlloj e rëndësishme si për Malin e Zi, ashtu edhe për Shqipërinë, që të ndryshojnë ose të frenojnë disi tendencat e migrimit, pasi ato përfaqësojnë një shqetësim dhe një sfidë, veçanërisht kur politikat e zhvillimit mbështeten në turizëm dhe agrobiznes.

Minoritetet

Struktura etnike e zonës së programit ndryshon shumë. Në **Mal të Zi** ka diversitet të madh në popullsi, pasi shumica e saj është e përbërë nga malazezët dhe serbët, e ndjekur nga boshnjakët dhe shqiptarët. Grupet më të mëdha etnike në zonën e programit në Mal të Zi[62] janë Serbët, të cilët përbëjnë 24.8% të popullsisë. Grupi i dytë më i madh minoritar përbëhet nga boshnjakët me 16.3%, dhe grupi i tretë me përqindje më të lartë i përket shqiptarëve me 10.7 %. Në bashkitë bregdetare dhe në bashkinë e Plavës, shqiptarët përbëjnë një minoritet të fortë, ndërsa në bashkinë e Ulqinit ata përbëjnë një shumicë prej 70%. Në **Shqipëri**, prania e grupeve etnike në zonën e programit është e papërfillshme. Shqiptarët etnikë përbëjnë shumicën absolute të popullsisë. Ka vetëm një komunitet shumë të vogël të malazezëve etnikë në Shkodër, duke zënë rreth 0.13%[63] të popullsisë së përgjithshme të rajonit të Shkodrës.

Varfëria

Kufiri absolut i varfërisë në **Mal të Zi** në vitin 2011 ishte 175,25 euro për të rritur, duke regjistruar një rritje prej 5 euro në krahasim me vitin e kaluar 2010[64]. Vulnerabiliteti i popullsisë së Malit të Zi është rritur kohët e fundit, pasi numri i personave nën vijën e varfërisë ka pësuar një rritje nga 6.6% e popullsisë, deri në rreth 9.3% të popullsisë së përgjithshme të Malit të Zi, në vitin 2011. Rritja e shkallës së varfërisë është shumë më e theksuar në zonat rurale, mesatarisht 18.4%, ndryshe nga zonat urbane ku arrinte mesatarisht 4.4% në vitin 2011. Pabarazia është rritur në Mal të Zi, pasi koeficienti Gini u rrit nga 24.3% në vitin 2010, në 25.9% në vitin 2011[65].

Pabarazitë rajonale janë të dukshme - varfëria është e përhapur në rajonet veriore (mbi 50% e njerëzve të varfër të vendit jetojnë atje) dhe zvogëlohet ndjeshëm në jug, në rajonet qendrore dhe bregdetare.

Kufiri absolut i varfërisë në **Shqipëri** në vitin 2012 ishte 35.2 euro për të rritur[66]. Varfëria është rritur në Shqipëri, pasi norma e varfërisë në vitin 2012 arriti në 14.3% kundrejt 12.4% të regjistruar në vitin 2008. Vulnerabiliteti i popullsisë së Shqipërisë u rrit në vitin 2012; numri i regjistruar i personave nën vijën e varfërisë u rrit me 8.4%. Varfëria ekstreme ka arritur në 2.2% në vitin 2012, kundrejt 1.2% të regjistruar në vitin 2008.

Gjatë vitit 2012, rritjet në normat e varfërisë në zonat urbane kanë qenë më të shpejta në krahasim me normën e varfërisë në zonat rurale. Numri i personave të varfër në zonat rurale ka rënë me 11.8%, ndërsa numri i personave të varfër në zonat urbane është rritur ndjeshëm me 36.8% në vitin 2012 krahasuar me vitin 2008. Kjo tregon se popullsia e zonave rurale dhe rajoneve veriore të Shqipërisë ka lëvizur drejt zonave urbane, kryesisht kryeqytetit - Tiranës, dhe në zonat bregdetare - këto të fundit regjistrojnë normën më të lartë të varfërisë në vitin 2012, me një mesatare prej 17.6%.

Rajonet në zonën e programit janë më të varfër në krahasim me mesataren kombëtare të shkallës së varfërisë prej 14.3%. Rajoni i Lezhës regjistron një normë varfërie 17.5%, ndërsa rajoni i Shkodrës është pak më mirë, me një normë varfërie 15.7%. Qarku i Tropojës i përket rajonit më të varfër të Shqipërisë, Kukësit, me një normë varfërie 21.8%. Varfëria është bërë një shqetësim urban, duke treguar një ecuri të ngadaltë të ekonomisë gjatë viteve të fundit, ndërsa ripërtëritja e potencialit urban tashmë të përdorur, është bërë e domosdoshme për të sjellë rritjen ekonomike.

2.3.2 Arsimi

Sistemi arsimor në Mal të Zi ka menaxhim të centralizuar, ndërsa në Shqipëri është i decentralizuar me përgjegjësi të përbashkët ndërmjet pushtetit qendror dhe lokal.

Niveli i pabarabartë arsimor është i pranishëm në zonën e programit, me një rritje të analfabetizmit në zonat e thella. Të rinjtë me arsim të lartë kanë tendencë për t'u larguar drejt rajoneve që ofrojnë më shumë mundësi apo jashtë vendit. Sistemi i arsimit të mesëm është më pak tërheqës dhe i aksesueshëm, veçanërisht për popullsinë e re në zonat rurale të programit. Shkollat private dhe Formimi Profesional

---

[62] MONSTAT, Census 2011.

[63] INSTAT, Census 2011.

[64] MONSTAT, Analiza e varfërisë në Mal të Zi, në vitin 2011, Publikimi nr. 329.

[65] Banka Botërore, fotografim i programit të vendit.

[66] Shqipëria, trended e varfërisë, shtator 2013, INSTAT-Banka Botërore.

janë të pranishme, por nuk janë në gjendje që të përputhen me kërkesat e tregut të punës për punonjës të kualifikuar dhe të aftë, duke përbërë kështu një pengesë për zhvillimin ekonomik të zonës së programit. Dispozitat arsimore në të gjitha nivelet kërkojnë përmirësim, në mënyrë që të plotësojnë nevojat e tregut të punës. Sistemi arsimor në zonën e programit në të dyja vendet kërkon reforma, veçanërisht përvoja praktike mësimore dhe lidhje me sektorin e biznesit. Përmirësimi i infrastrukturës shkollore është një përparësi e madhe për të dyja qeveritë, në nivel qendror dhe lokal.

Nevojat për arsimin 9-vjeçar dhe të mesëm janë gjerësisht të mbuluara në zonën e programit të **Malit të Zi**. Mali i Zi ka një mbulim të mirë të territorit me shkollat 9-vjeçare dhe të mesme, duke përfshirë zonat rurale. Zona e programit ka 213 shkolla 9-vjeçare[67] për rreth 44,047 nxënës, dhe 29 shkolla të mesme, të cilat ofrojnë arsimim për rreth 19,881 nxënës. Arsimimi ofrohet në gjuhën malazeze dhe, gjithashtu, në gjuhën shqipe (në komunat e populluara me shqiptarë etnikë). Numri mesatar i nxënësve për klasë në shkollat 9-vjeçare qëndron në 22.4, ndërsa mesatarja e nxënësve për klasë në shkollat e mesme është 27.7, duke treguar një raport të mirë mësues / nxënës, duke lejuar kështu një proces cilësor të mësimdhënies.

Ekzistojnë 3 universitete në zonën e programit[68]: Universiteti publik i Malit të Zi me bazë në Podgoricë, i cili ka 20 fakultete dhe 3 institute kërkimore - me degë në Budva dhe Cetinjë; Universiteti Mesdhetar me bazë në Podgoricë; dhe Universiteti Donja Gorica (në periferi të Podgoricës). Të tria universitetet kanë pasur një numër të përgjithshëm prej 21,134 studentësh gjatë vitit akademik 2012–2013, ku 86.4% i përkasin universitetit publik të Malit të Zi.

Problemet kryesore të sektorit të arsimit në Mal të Zi përfshijnë: nevojën për të përmirësuar infrastrukturën e shkollave; integrimin e pamjaftueshëm të Romëve dhe grupeve të tjera të margjinalizuara në sistemin arsimor; përfshirjen e pamjaftueshme të fëmijëve me nevoja të veçanta; nevojën për të përputhur më mirë kurrikulat me kërkesat e tregut të punës dhe sipërmarrjes; mungesën e burimeve financiare për kërkime shkencore dhe zhvillim.

Mali i Zi shpenzon rreth 0.41% të GDP-së në **kërkim shkencor dhe zhvillim**[69]; 58% i përkasin sektorit publik; 27% burojnë nga bizneset private dhe rreth 15% financohen nga projektet e BE-së dhe organizatave të tjera ndërkombëtare. 59.4% e studiuesve është e punësuar në arsimin e lartë - pasuar nga sektori i qeverisë me 32% dhe bizneset me 8%. Kërkimi shkencor dhe zhvillimi në sektorin jofitimprurës llogaritet për vetëm 0.6%.

Zona e programit në **Shqipëri** ka një mbulim të mirë me institucione të arsimit 9-vjeçar dhe të mesëm. Ajo ka një total prej 300 shkolla 9-vjeçare, nga të cilat 222 ndodhen në zonat rurale, duke i shërbyer 54,274 nxënësve ose 62% të numrit të përgjithshëm të nxënësve. Gjithashtu, ka 72 shkolla të mesme për 16,974 nxënës, nga të cilat rreth 33% ndodhen në zonat rurale.

Ekzistojnë 3 shkolla profesionale në Lezhë dhe 9 në Shkodër, të cilat i shërbejnë një numri të përgjithshëm prej 3,330 nxënës; vetëm 10.5% e këtyre nxënësve vijnë nga zonat rurale. Ekziston një universitet në Shkodër, i cili përfaqëson ndoshta qendrën më të rëndësishme të zhvillimit intelektual, social dhe kulturor në zonën e programit - Universiteti "Luigj Gurakuqi", i cili ka 6 fakultete. Janë 14,538 studentë[70] të regjistruar në Universitetin e Shkodrës për vitin akademik 2011–2012. Ai ka një marrëveshje bashkëpunimi me Universitetin e Podgoricës që nga viti 2004. Universiteti ka një Qendër Kërkimore të Ujit [71].

Shqipëria shpenzon rreth 0.02% të GDP-së së saj[72] për **kërkimin shkencor dhe Zhvillimin**, një shifër tepër modeste, e cila është përdorur tërësisht në sistemin publik. Shqipëria dhe Mali i Zi kanë nënshkruar një marrëveshje në lidhje me lëvizjen e studiuesve dhe ekspertëve teknik midis universiteteve partnere; ngritjen e qendrave të përbashkëta kërkimore për të studiuar burimet hidrike të lumit Buna dhe liqenit të Shkodrës; dhe ngritjen e një qendre të përbashkët për studimet e avancuara për rreziqet sizmike në Ballkanin Perëndimor.

Si përfundim, përmirësimi i sistemit arsimor dhe infrastrukturës shkollore është një prioritet i madh për zonën e programit. Programi BNK do të ketë një rol të kufizuar në adresimin e këtyre çështjeve, por mund të mbështesë shkëmbimet midis shkollave dhe qendrave të formimit profesional në zonat

---

[67] MONSTAT, libri statistikor 2012.
[68] MONSTAT, deklaratat e arsimit të lartë 2012.
[69] K&Zh më 2011-n, Zyra Statistikore e Malit të Zi, Publikimi nr. 24.
[70] INSTAT, studentët e regjistruar për secilin universitet 2012.
[71] Ajo ka një lidhje direkte me Universitetin e Podgoricës.
[72] Shqipëri, buxheti i shtetit 2012.

kufitare. Prezenca e universiteteve dhe qendrave kërkimore në të dyja anët e zonës së programit është një pasuri për programin BNK dhe një mundësi jo vetëm për rritjen e mëtejshme të bashkëpunimit akademik, por edhe për inicimin e programeve kërkimore në zonën kufitare në sektorë të ndryshëm, të tillë si bujqësia apo turizmi.

2.3.3 Shëndetësia

Organizimi i sistemit shëndetësor në Mal të Zi dhe Shqipëri është i ngjashëm; ai është kryesisht publik me një prani modeste (por në rritje) private, dhe mbulimi territorial është i pajisur siç duhet me shërbimet e kujdesit shëndetësor parësor, dytësor dhe tretësor.

Strategjia Kombëtare e Zhvillimit të Qëndrueshëm të **Malit të Zi** shpreh keqardhjen për faktin se "sistemi i kujdesit shëndetësor është përshtatur në një masë të madhe vetëm për ofrimin e shërbimeve kurative" dhe përcakton si prioritet forcimin dhe sistemimin e programeve të parandalimit dhe promovimit të shëndetit. Disa tregues të shëndetit (p.sh., norma e vdekshmërisë foshnjore, shkalla e vdekshmërisë së nënave), tregojnë një përmirësim të rregullt në shëndetin publik në Mal të Zi.

Kujdesi shëndetësor parësor në Mal të Zi ofrohet në nivel bashkie dhe të gjitha bashkitë kanë nga një qendër shëndetësore për kujdesin primar. Që nga miratimi i "modelit të mjekut të zgjedhur" numri i personave të siguruar të regjistruar arrin në 83%. Kujdesi shëndetësor dytësor është, gjithashtu, mjaft i pranishëm në territorin e zonës së programit. Qendra Klinike në Podgoricë shërben si spital i përgjithshëm për Podgoricën, Danilovgradin dhe Kolashinin, duke ofruar edhe kujdesin shëndetësor terciar për të gjithë Malin e Zi. Përveç kësaj, zona e programit ka edhe 3 spitale të tjerë të përgjithshëm (në Tivar, Beranë dhe Cetinjë), si dhe 2 qendra shëndetësore në Plavë dhe në Rozhajë.

Numri i përgjithshëm i të punësuarve në sektorin e shëndetësisë në zonën e programit arrin në 3,331 persona[73], ose rreth 61.9% të fuqisë punëtore të përgjithshme të punësuar në sektorin e shëndetësisë në Mal të Zi.

Ngjashëm me Malin e Zi, kujdesi shëndetësor parësor në **Shqipëri** ofrohet në nivel komune dhe bashkie, ndërsa kujdesi shëndetësor dytësor është i vendosur kryesisht në qendrat më të mëdha urbane. Zona e programit ka një rrjet prej 421 institucionesh shëndetësore[74] në sektorin e kujdesit shëndetësor parësor – 46% prej të cilave ofrojnë shërbime në rajonin e Shkodrës, 37% në rajonin e Lezhës dhe 17% në qarkun e Tropojës. Në zonë gjenden 10 spitale; 6 në Shkodër, 3 në rajonin e Lezhës dhe 1 në qarkun e Tropojës.

Kujdesi shëndetësor dytësor është mjaft i pranishëm në rajonin e zonës së programit me një total prej 10 spitalesh. Rajoni i Shkodrës ka 6 spitale: 1 në Bashkinë Pukë me 11 mjekë, dhe 5 spitale në Shkodër – duke përfshirë spitalin rajonal të Shkodrës – me 85 mjekë dhe 262 infermierë, ndërsa shërbimet shëndetësore në Malësi të Madhe ofrohen nga 19 mjekë dhe 92 infermierë.

Rajoni i Lezhës ka 3 spitale: 1 në Bashkinë Lezhë, 1 në Bashkinë Rrëshen dhe 1 në Bashkinë Laç. Numri i përgjithshëm i mjekëve në rajonin e Lezhës shkon në 83, të mbështetur nga 341 infermierë.

Qarku i Tropojës ka 1 spital në Bashkinë Bajram Curri; spitali ka 13 mjekë të mbështetur nga 134 infermierë.

Në përgjithësi, shërbimet shëndetësore në Shqipëri janë duke u përmirësuar, por duhet të bëhet akoma më shumë për të siguruar akses universal në shërbime të tilla edhe nga familjet e varfra. Sfida kryesore e radhës për të garantuar që të gjithë qytetarët janë të pajisur me shërbimet e duhura shëndetësore është heqja e pengesës ekonomike për të pasur akses në shërbimet cilësore, e cila është e rënduar nga mungesa totale e sigurimit shëndetësor.

2.3.4 Kultura

Në përgjithësi, në zonën e programit kultura karakterizohet nga elemente të ndryshme të traditave individuale dhe të përbashkëta. Qendrat turistike dhe qytetet e mëdha janë të pasura me trashëgimi kulturore që përfshijnë monumente dhe vende fetare (kisha, manastire dhe xhami), qytete të vjetra, vende arkeologjike dhe muzeume të ndryshme. Zona e programit është, gjithashtu, e pasur në traditën e kuzhinës dhe artizanatit, të cilat mund të luajnë një rol të rëndësishëm në promovimin dhe zhvillimin e mëtejshëm të turizmit. Bashkëpunimi ndërkufitar mund të luajë rol të rëndësishëm në mbrojtjen dhe promovimin e kësaj trashëgimie, si dhe në forcimin e mëtejshëm të lidhjeve të bashkëpunimit rajonal midis dy vendeve. Investimet dhe subvencionet e kufizuara publike kanë mbajtur një nivel të ulët të aktiviteteve kulturore në zonën e programit, pavarësisht trashëgimisë së saj të pasur. Megjithatë,

[73] Instituti i Shëndetit Publik i Malit të Zi 2011.

[74] Rajonet Shkodër dhe Lezhë, Buletini Statistikor 2012.

aktivitetet kulturore dhe kontaktet mund të intensifikohen, duke krijuar kështu një bazë për një bashkëpunim ndërkufitar më aktiv. Kjo krijon kushte të favorshme për zhvillimin e mëtejshëm të nismave të përbashkëta që synojnë shtimin e vlerës në trashëgiminë e përbashkët në të dyja anët e zonave kufitare.

Zona e programit në **Mal të Zi** përmban një shumëllojshmëri të besimeve fetare, traditave, dhe kulturave. Zona përmban popullsi me kombësi të përzier (malazezët, serbët, shqiptarët, boshnjakët), me një histori të gjatë të të qenit të lidhur ngushtë me njëri-tjetrin. Një histori dhe traditë e tillë krijon një terren të mirë për iniciativat ndërkufitare, pasi marrëdhëniet ndërkufitare dhe lidhjet kulturore janë të rrënjosura thellë në mendësinë e popullsisë në zonën e programit.

Në Shqipëri, zona e programit është e pasur në trashëgimi kulturore. Përveç kalasë së famshme të Rozafës, në Shkodër ka disa muzeume, një numër të konsiderueshëm të vendeve arkeologjike dhe atraksione turistike të lidhura me trashëgiminë kulturore të rajonit dhe qytetit. Lezha, një park arkeologjik që prej vitit 2005, ka, gjithashtu, rrënojat e kalasë së saj, të cilat dominojnë qytetin, së bashku me atraksione të tjera si muzetë dhe kishat, të cilat mund të gjenden në rajon. Monumenti më i rëndësishëm në rajonin e Lezhës është memoriali i heroit kombëtar shqiptar, Gjergj Kastriot Skënderbeu, i vendosur mbi rrënojat e kishës së lashtë ku u themelua Lidhja shqiptare për të luftuar otomanët në vitin 1444 në qytetin e Lezhës.

2.3.5 Shoqëria civile

Në **Mal të Zi** janë 5,843[75] organizata të shoqërisë civile (OSHC) të regjistruara. Pjesa më e madhe e tyre janë shoqata qytetare (5665), dhe 175 janë fondacione. OSHC-të me më shumë ndikim dhe përvojë janë të vendosura në Podgoricë, aktive në sektorë të ndryshëm (të drejtat e njeriut, politikat publike, mjedisi dhe zhvillimi rural, ngritja e kapaciteteve, aftësitë e kufizuara etj.). Shumica e tyre kanë një përvojë në përcaktimin e projekteve BNK. Në rajone të tjera dhe veçanërisht në rajonin verior, situata e OSHC-ve është më e pasigurt. Kapacitetet njerëzore dhe kapacitetet e financimit janë përgjithësisht të pamjaftueshme; partneriteti me autoritetet lokale, si dhe krijimi i rrjeteve rajonale të OSHC-ve janë ende të dobëta. Megjithatë, rrjeti lokal i organizatave komunitare është i shumëllojshëm dhe i pasur. Disa prej tyre, të tilla si shoqatat e malësorëve, mund të luajnë një rol të rëndësishëm në zbatimin e nismave BNK.

Sektori i OSHC-ve në **Shqipëri** është i vogël dhe relativisht i pazhvilluar. Zyrtarisht ekzistojnë 2,231 shoqata, 311 fondacione dhe 552 qendra të regjistruara[76]. Pjesa më e madhe e OSHC-ve janë të përqendruara në kryeqytet (Tiranë) ose në rajonin qendror (i cili përfshin Tiranën dhe qytetet e mëdha, të tilla si: Shkodra, Durrësi, Elbasani, Korça). Shoqëria civile është e përfaqësuar dobët në të gjitha zonat rurale. Aktivitetet kryesore të OSHC-ve bazohen tek advokimi dhe kërkimi në fushat e promovimit të të drejtave të njeriut, mbrojtjes dhe të drejtave të fëmijëve, demokracisë dhe qeverisjes së mirë, si dhe kërkimeve dhe advokimit mbi politikat, dhe zhvillimit ekonomik. Aksesi në financimet qeveritare dhe private është i kufizuar. Sektori i Shoqërisë Civile në Shqipëri, si një i tërë, është pak i integruar dhe përfaqësuar. Nuk ka asnjë forum të sektorëve të gjerë ose rrjet që i dedikohet koordinimit të përpjekjeve të OSHC-ve.

2.4 INFRASTRUKTURA

Mali i Zi dhe Shqipëria janë pjesë e SEETO[77] – rrjeti kryesor. Linja më e rëndësishme në këtë zonë është rruga që lidh Podgoricën me Shkodrën nëpërmjet Bozaj - Hani Hotit, e cila është pjesë e rrjetit evropian të rrugëve thelbësore.

Pozicioni i zonës së programit thekson rëndësinë e një infrastrukture të mirë transporti në zhvillimin e ardhshëm të turizmit, tregtisë, shkëmbimeve kulturore dhe në rritjen e konkurrencës. Infrastruktura rrugore që lidh Malin e Zi dhe Shqipërinë, në veçanti përmes akseve Sukobinë - Muriqan dhe Bozaj - Hani i Hotit është përmirësuar në mënyrë të konsiderueshme. Edhe infrastruktura e shërbimeve nga këto pika të kalimit kufitar është përmirësuar, duke lejuar komunikimin më të shpejtë midis dy zonave, duke lehtësuar kështu transportin, tregtinë dhe turizmin. Pika e tretë kufitare në Gjercan - Plavë është më pak e zhvilluar. Një pikë e katërt e kalimit kufitar në Cijevna Zatrijebačka -Triesh, do të krijohet pas përfundimit të ndërtimit të rreth 23 km rrugë brenda territorit shqiptar, e cila është në ndërtim e sipër

---

[75] Raporti i vlerësimit të nevojave për Malin e Zi nga TACSO. Nuk dihet se sa prej tyre janë aktive

[76] Vlerësimet e fundit të shoqërisë civile dhe vëzhgimet intensive nga Zyra e Projektit TACSO në Shqipëri vlerësojnë se numri i përgjithshëm i OSHC-ve aktive nuk i kalon 450.

[77] Observatori i Transportit Juglindor. Korridoret e rrugëve dhe lidhjet përfshijnë: Shqipërinë, Bosnjën, Kroacinë, Kosovën, Ish-Republikën Jugosllave të Maqedonisë, Serbinë, Malin e Zi.

me financim të BERZH-it. Ajo do të shkurtojë ndjeshëm kohën e udhëtimit nga Plava në Podgoricë (koha e udhëtimit e pritur nëpër territorin shqiptar do të jetë rreth gjysmë ore).

Rrugët

Në **Mal të Zi** nuk ka autostrada; rrugët kryesore të vendit janë rrugë të tipit me një karrexhatë. Lidhjet midis Podgoricës dhe qyteteve bregdetare janë përmirësuar ndjeshëm, kohët e udhëtimit janë bërë më të shkurtra dhe rrugët janë bërë më të sigurta me përfundimin e tunelit Sozina (koha e udhëtimit nga Podgorica në Tivar, gjysmë ore) dhe përmirësimet e shumta të rrugëve në drejtim të Cetinjës dhe Tivarit. Megjithatë, rrjeti i rrugëve sekondare dhe rurale, i menaxhuar nga bashkitë, kërkon përmirësime pasi shpesh është në gjendje të keqe.

Në zonën **shqiptare** të programit, infrastruktura e rrugëve është përmirësuar ndjeshëm në 5 vitet e fundit, edhe pse Tropoja ka ende nevojë për përmirësime në rrjetin e saj rrugor. Transporti i mallrave dhe i njerëzve tani është më i lehtë dhe më i shpejtë. Të udhëtosh nga Tirana për në Lezhë dhe Shkodër nuk merr më shumë se 120 minuta; një pjesë e kësaj rruge i përket autostradës Durrës-Kukës - "Rruga e Kombit", e cila lidh Shqipërinë me Kosovën.

Transporti hekurudhor

Mali i Zi dhe Shqipëria kanë rënë dakord për të integruar procedurat e organizimit të **transportit hekurudhor** midis dy vendeve. Një hekurudhë kalon përmes zonës së programit nga Podgorica në Shkodër, me një gjatësi prej rreth 63.5 km; ajo është përdorur vetëm për transportin e mallrave, pasi linja nuk është e elektrizuar. E njëjta hekurudhë lidh Tiranën me Shkodrën, nëpërmjet Lezhës. Duke qenë se zhvillimi i infrastrukturës është fokusuar kryesisht në rrjetin rrugor, rrjeti hekurudhor ka marrë pak vëmendje nga qeveritë përkatëse, duke çuar në përkeqësimin e kushteve fizike të kësaj hekurudhe ndër vite. Planet e ardhshme përfshijnë elektrifikimin e saj, të paktën në anën e Malit të Zi, si dhe përdorimin e kësaj hekurudhe edhe për transportin e udhëtarëve, duke miratuar komunën urbane të Tuz-it, një nënndarje të Komunës së Podgoricës, si stacion të përbashkët kufitar.

Transporti ajror dhe detar

Aeroporti i Podgoricës në Mal të Zi është i vetmi aeroport në zonën e programit. Në zonën e programit në **Mal të Zi** gjendet **porti** i Tivarit, më i madhi në Mal të Zi, si dhe molet në Budva dhe porti i vogël i Ulqinit.

Në zonën e programit në **Shqipëri** është porti i Shëngjinit (qarku i Lezhës), i cili i shërben nevojave të pjesës veriore të Shqipërisë për transportin detar.

Telekomunikacioni

Telekomunikacioni në zonën e programit përfiton si nga telefonia fikse, ashtu edhe nga ajo celulare. Telefonia fikse në **Mal të Zi** është plotësisht e dixhitalizuar. Numri i abonentëve është rreth 1.700.856[78] duke korresponduar me një normë prej 27,55%. Tregu i telefonisë celulare ka tre operatorë telekomunikacioni. Në vitin 2012, tri kompanitë celulare raportuan një total prej 990,868 përdoruesish, që korrespondon me një normë prej 159%.

Në **Shqipëri**, niveli i depërtimit të telefonisë fikse dhe celulare në zonën e programit qëndron në 88.15%[79], pak nën mesataren kombëtare prej 89.47%. Megjithatë, me përjashtim të qyteteve kryesore, depërtimi i telefonisë fikse në zonat rurale është i ulët; komunikimi është i bazuar kryesisht në telefonat celularë. Ekziston një ofrues kombëtar i telefonisë fikse, ndërkohë që ka 4 operatorë celularë. Niveli i depërtimit të telefonisë celulare në Shqipëri është mbi 130%.

Teknologjitë e informacionit

Njohuritë kompjuterike në **Mal të Zi**[80] i përkasin mesatarisht 35% të popullsisë nga 15 vjeç e lart. Rreth 16% e popullsisë ka njohuri të pjesshme mbi kompjuterin. Përqindja më e madhe e njohjes së kompjuterit në zonën e programit është hasur në Budva me 46%, në Podgoricë 41%, ndërsa më e ulëta është në Andrijevica me rreth 18%. Njohuritë kompjuterike janë më të larta midis popullsisë më të re, dhe ato bien me rritjen e moshës.

Në **Shqipëri**, niveli i përdorimit të internetit (që do të thotë se ka një kompjuter që përdoret për të hyrë në internet) në familjet në zonën e programit qëndron në 9.97%, i cili është nën mesataren kombëtare prej 12.35%.

Energjia

---

[78] Agjencia për Komunikimet Elektronike dhe Shërbimet Postare, Raporti Vjetor 2011.

[79] Shqipëria, Census 2011.

[80] MONSTAT, popullsia sipas njohjes kompjuterike për bashkitë në Mal të Zi në vitin 2011, Publikimi nr. 156.

Energjia është e disponueshme në të gjitha bashkitë në zonën e programit në **Mal të Zi**. Shumica e nevojave energjetike plotësohen nëpërmjet importeve – e gjithë nafta dhe derivatet importohen, ashtu si dhe një e treta e konsumimit të elektricitetit. Madhësia e tregut të energjisë elektrike është rreth 3.720G Wh/ vit, nga të cilat 28.2% janë të importuara, duke treguar një nivel të moderuar të shfrytëzimit të potencialit të vet hidroenergjetik.

Kapaciteti aktual i instaluar në **Shqipëri** është 1,726 MW[81], një normë shfrytëzimi e vetëm 35% të potencialit të saj hidroenergjetik. Pjesa më e madhe e energjisë hidrike të vendit, rreth 52.3%, gjenerohet në zonën e programit, i cili ka tri hidrocentralet më të mëdha të Shqipërisë: Fierzës, Komanit dhe Vaut të Dejës me kapacitet prej 1,350 MW në total. Impianti i hidrocentralit të Ashtës, me kapacitet të instaluar prej 53 MW, u vu në punë në shtator të 2012-s. Prodhimi i përgjithshëm i energjisë elektrike në vitin 2012 në Shqipëri arriti në 4,288GWh, duke mbuluar vetëm 57% të konsumit të saj vjetor, dhe duke e bërë kështu Shqipërinë një rrjet importues të energjisë. Përfundimi i linjës ndërlidhëse 400 kv midis Shqipërisë dhe Malit të Zi (Elbasan-Podgoricë), rrit kapacitetet e shkëmbimeve të energjisë midis dy vendeve dhe lidh Shqipërinë me rrjetet rajonale dhe evropiane, duke rritur sigurinë e furnizimit me energji elektrike në vend. Edhe pse ka burime të mëdha, por ende të pashfrytëzuara hidrocentrale, Shqipëria karakterizohet nga një efikasitet i ulët në përdorimin e energjisë elektrike. Përdorimi i energjisë për qëllime ngrohje është i përhapur në shkallë të gjerë.

Furnizimi me ujë dhe kanalizimet

Shumica e familjeve (247,354) në **Mal të Zi** përdorin ujin nga sistemi publik i ujit, edhe pse sistemi publik i ujit mund të jetë i pamjaftueshëm në zonat rurale dhe gjatë kohës së verës. Nga numri i përgjithshëm i banesave[82], 92% prej tyre kanë akses në sistemet e furnizimit me ujë brenda shtëpive të tyre, dhe po i njëjti numër banesash është i lidhur me sistemin e kanalizimit brenda shtëpisë. Në zonën e programit, Budva ka shkallën më të lartë të aksesit në sistemet e furnizimit me ujë dhe të kanalizimeve, me një mesatare prej 99%, ndërsa Andrijevica ka normën më të ulët të aksesit në këto dy shërbime, mesatarisht 76%.

Në zonën e programit në **Shqipëri**, furnizimi me ujë dhe sistemet e kanalizimit dhe ujitjes mbeten problematike. Aksesi në ujë brenda banesave për rreth 106,094 familje[83] në zonën e programit është i siguruar për vetëm rreth 55.4% të tyre; rreth 39.5% e banesave kanë akses të pjesshëm në sistemet e furnizimit me ujë, ndërsa 5.1% e familjeve në zonën e programit nuk kanë akses në sistemin e ujësjellësit. Numri i familjeve pa akses në sistemet e ujësjellësit dhe të kanalizimeve është më i lartë në Shkodër me 1.13%, e pasuar nga Lezha me vetëm 0.98%, ndërsa rrethi i Tropojës regjistron 0.75% - duke qenë më mirë se mesatarja kombëtare me 1.12%. Përmirësime të mëtejshme në infrastrukturë janë të nevojshme për të ruajtur dhe për të nxitur nivele të qëndrueshme të turizmit, si dhe për të zvogëluar pabarazitë rajonale.

2.5 MJEDISI

Mbrojtja dhe ruajtja e mjedisit janë të rëndësishme për një zhvillim të qëndrueshëm të zonës së programit, e cila është mjaft e pasur në burime mjedisore dhe biodiversitet në të dyja anët e kufirit. Zona e programit është shumë e pasur në burime natyrore dhe biodiversitet. Megjithatë ka disa faktorë që kërcënojnë burimet mjedisore në zonën e programit, të tillë si; shpyllëzimi për shkak të rënies së pakontrolluar të pemëve; menaxhimi i varfër i ujit dhe i ujërave të zeza; largimi i pakontrolluar i mbeturinave; urbanizimi i parregulluar; ndotja industriale në disa zona; vend-groposjet e paligjshme, të cilat rrezikojnë ndotjen e lumenjve dhe liqeneve; përdorimi intensiv i pesticideve, i cili po dëmton bujqësinë; peshkimi i tepruar dhe gjuetia e jashtëligjshme, të cilat kërcënojnë faunën në liqene dhe lumenj. Degradimi i tokës është i pranishëm në të dyja anët e kufirit.

Mali i Zi ka një diversitet të lartë biologjik, për shkak të sfondit të tij gjeologjik, klimës dhe pozicionit në afërsi të detit dhe maleve. Mali i Zi ka dy vende të trashëgimisë botërore, një rezervë të biosferës dhe pesë parqet kombëtare. Mbrojtja dhe ruajtja e mjedisit është një shtyllë e të gjitha strategjive të zhvillimit të vendit. Rrjeti kombëtar i zonave të mbrojtura të Malit të Zi mbulon 108,866 ha[84] ose 7.88% të territorit të përgjithshëm. Ajo përbëhet nga 5 parqe kombëtare - liqeni i Shkodrës, Durmitor, Lovćen, Biogradska Gora dhe Prokletije. Zona e programit është e pasur në burime natyrore dhe përmban katër parqe kombëtare në zonën e programit të Malit të Zi:

---

[81] ERE – Raporti vjetor 2012.

[82] MONSTAT. Banesat sipas pajisjes me instalime, Publikimi nr. 280.

[83] Census 2011, INSTAT, Treguesit e ndërtesave dhe banesave sipas prefekturave.

[84] MONSTAT, Libri statistikor 2012.

- *Liqeni i Shkodrës* ndodhet në bashkitë e Podgoricës dhe Tivarit. Një e treta e liqenit i përket Shqipërisë. Pjesa e Malit të Zi (rreth 40.000 hektarë) është renditur si një Park Kombëtar në vitin 1983. Si liqeni më i madh në Ballkan, ai është jashtëzakonisht i pasur me zogj dhe peshq, si dhe me bimësi kënete. Liqeni i Shkodrës është në listën e zonave lagunore të rëndësishme në nivel ndërkombëtar, si habitat ujor dhe i zogjve migratorë (Konventa e Ramsarit).
- *Biogradska Gora* është i rrethuar nga bashkitë Andrijevice, Berane, Kolashin dhe Mojkovac. Parku Kombëtar u shpall në vitin 1952 dhe mbulon 54 km^2. Ai është i njohur për pyjet e tij të paprekur (midis pyjeve të fundit primarë në Evropë), diversitetin e madh të florës dhe faunës dhe për gjashtë liqenet e tij akullnajore, duke përfshirë liqenin e famshëm Biogradsko.
- *Lovćen* është një park kombëtar në zonë malore që gjendet në bashkitë Budva dhe Cetinje, dhe mbulon një sipërfaqe prej 6220 hektarësh.
- *Prokletije* është një varg malor që shtrihet nga Shqipëria Veriore, në Kosovën Jugperëndimore dhe në zonën lindore të Malit të Zi. Si një vend natyror i paprekur dhe i jashtëzakonshëm, ai u shpall një Park Kombëtar në Mal të Zi në vitin 2009 (Parku mbulon rreth 210 km^2, kryesisht në bashkitë Plavë dhe Guci). Ai është Parku i fundit Kombëtar i listuar në Mal të Zi. Për këtë arsye, njësia e menaxhimit të parkut nuk është themeluar ende.

Industria dhe bujqësia nuk janë ndotës të mëdhenj në zonën e programit, edhe pse nivelet e fluorit në Podgoricë tejkalojnë kufijtë e lejuar 3–6 herë gjatë vitit. Ndërkohë ekziston një nevojë e përgjithshme për rinovimin teknologjik. Kërcënimet kryesore për mjedisin janë të lidhura me mungesën e sistemeve të trajtimit të ujërave të ndotura (Podgorica është pjesërisht e pajisur me impiante të trajtimit të ujërave të zeza) dhe vend-groposjeve të përshtatshme për mbetjet e ngurta. Disa projekte investimi të bashkëfinancuar nga BE-ja ose të mbështetur nga bankat evropiane janë planifikuar dhe duhet të përmirësojnë këtë situatë.

Në **Shqipëri**, zona e programit ofron një biodiversitet dhe klimë të pasur, pasi ajo përfshin malet, kodrat, fushat, liqenin, lumenjtë dhe bregdetin. Ajo ka 8 parqe kombëtare[85], rezerva natyrore dhe peizazhe të mbrojtura, të cilat mbulojnë mbi 13% të territorit të përgjithshëm. Agjencitë Rajonale të Mjedisit janë të pranishme në të dyja rajonet e zonës shqiptare të programimit. Qarku Tropojë mbulohet nga Agjencia Rajonale e Mjedisit e Rajonit të Kukësit.

Në qarkun e Shkodrës ndodhen tri parqe kombëtare - Parku Kombëtar i Thethit, i cili ndodhet në zonën malore në kufi me Malin e Zi; liqeni i Shkodrës dhe lumi Buna, të cilat janë cilësuar si vende Ramsar. Parku më i rëndësishëm natyror në zonën e programit është liqeni i Shkodrës. Bashkëpunimi midis dy vendeve në lidhje me mbrojtjen dhe rehabilitimin e liqenit të Shkodrës është rritur në dekadën e fundit.

Zonat e mbrojtura në qarkun e Lezhës përfshijnë Berzanën, Kune-Vain-Tale dhe Patok-Fushëkuqe-Ishëm, të cilat janë të gjitha burime natyrore të menaxhuara. Qarku i Lezhës, gjithashtu, përfshin 4.745 ha peizazhe të mbrojtura. Zona e mbrojtur më e rëndësishme në qarkun e Lezhës është Kune-Vain-Tale, një kompleks lagunash me ishullin e rërës së Kunes prej 125 ha në të djathtë të deltës së lumit Drin. Kjo zonë ka një florë të pasur dhe përmban rreth 70 lloje shpendësh, 22 lloje zvarranikësh (nga 33 që janë në nivel kombëtar) dhe, gjithashtu, 6 lloje amfibësh nga një total prej 15 në nivel kombëtar.

Qarkut i Tropojës ka një park kombëtar që nga viti 1996, dhe 29 zona të mbrojtura që nga viti 2002. Parku Natyror i Luginës së Valbonës është zona më e rëndësishme e qarkut, pasi ajo përfshin një sipërfaqe prej 8000 ha.

Ndryshimet sociale dhe ekonomike të viteve të fundit, si dhe ndryshimet demografike në Shqipëri dhe Mal të Zi, kanë ushtruar presion mbi mbrojtjen dhe ruajtjen e mjedisit dhe biodiversitetit në zonën e programit. Dëmet e dekadës së kaluar janë të dukshme në zonën e pyjeve, për shkak të ndërhyrjeve të popullsisë lokale. Shumica e dëmit ka ardhur për shkak të prerjeve abuzive dhe mbikullotjes. Mbrojtja e burimeve natyrore me fokus te pyjet, zonat e mbrojtura dhe shfrytëzimi i burimeve ujore përfaqësojnë vlerat ekonomike dhe mjedisore për këtë zonë. Megjithëse ndërgjegjësimi për mbrojtjen e mjedisit është rritur, një shkallë më e lartë e zbatimit të standardeve për mbrojtjen e mjedisit është e nevojshme për të siguruar zhvillimin e duhur urban dhe zgjerimin e turizmit. Reduktimi i ndotjes ekzistuese, menaxhimi i mbetjeve urbane dhe sigurimi i cilësisë së ujit të pijshëm për qëllime të mbrojtjes së shëndetit publik dhe garantimit të një mjedisi të pastër, i lidhur me masat për të mbrojtur tokën nga shkatërrimi natyror dhe artificial, si dhe zbatimi i një procesi strategjik të planifikimit urban, janë sfidat kryesore për t'u

[85] Shqipëria, Ministria e Mjedisit, rrjeti i zonave të mbrojtura në Shqipëri, shtator 2013.

përballuar në zonën e programit.

2.6 MARRËVESHJET LIGJORE DHE INSTITUCIONALE

Mali i Zi është i ndarë në 23 bashki, si njësi bazë të qeverisjes vendore.

Objektivat e vendit përfshihen në një numër të strategjive, të cilat vënë në dukje prioritetet zhvillimore që mund të shërbejnë si fushat e ndërhyrjes për Programin e Bashkëpunimit Ndërkufitar. Strategjitë më të lidhura me qëllimet e Programit të Bashkëpunimit Ndërkufitar janë:

- Drejtimet e zhvillimit të Malit të Zi 2013–2016;
- Strategjia Kombëtare e Zhvillimit të Qëndrueshëm të Malit të Zi (2007);
- Strategjia e Zhvillimit Rajonal 2010–2014;
- Strategjia për Zhvillimin e Ndërmarrjeve të Vogla dhe të Mesme 2011–2015;
- Strategjia për Bujqësinë (2014–2020);
- Strategjia Kombëtare për Punësimin dhe Zhvillimin e Burimeve Njerëzore 2012–2015;
- Strategjia për Zhvillimin e Arsimit Profesional në Mal të Zi 2010–2014.

Pushteti lokal në **Shqipëri** përbëhet nga dy nivele: niveli i parë përbëhet nga 374 njësi të qeverisjes vendore (NJQV) të ndara në 65 bashki në zonat urbane dhe 309 komuna në zonat rurale, të cilat mund të ndahen më tej në fshatra (3020); niveli i dytë përbëhet nga 12 rajone (*qarku*). Strategjitë më të lidhura me qëllimet e Programit të Bashkëpunimit Ndërkufitar, janë:

- Strategjia Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim;
- Strategjia Kombëtare Ndërsektoriale për Zhvillimin Rajonal 2007;
- Kuadri Strategjik i Zhvillimit Rajonal të Shkodrës 2010–2016;
- Kuadri Strategjik i Zhvillimit Rajonal të Lezhës 2010–2016.

1	Konkurrenca, zhvillimi i biznesit dhe NVM- ve, tregtia dhe investimet	-
2	Punësimi, Lëvizja gjeografike e punonjësve, dhe Përfshirja sociale	- "Konkluzionet e Malit të Zi " dokument i nënshkruar gjatë Forumeve të Konferencës së tretë Ministrore mbi Punësimin dhe Politikat Sociale në Evropën Juglindore, në 26.10.2007.
3	Kërkimi shkencor, Zhvillimi dhe Inovacioni Teknologjik dhe TIK	- Marrëveshja midis Shqipërisë dhe Malit të Zi për bashkëpunimin shkencor dhe teknologjik, nënshkruar më 16.12.2008.
4	Mbrojtja e Mjedisit, Ndryshimet Klimatike dhe Parandalimi i rrezikut	- Marrëveshja ndërmjet Qeverisë së Shqipërisë dhe Malit të Zi mbi problemet e ujit. Statuti i Komisionit të përbashkët ndër-qeveritar Shqiptaro-Malazez në trajtimin e kufijve ujor dhe Protokolli i mbledhjes së këtij Komisioni nënshkruar më 31.10.2001, hyrë në fuqi më 13 Shkurt 2003. - Memorandumi i Mirëkuptimit ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Malit të Zi për shfrytëzimin e LTL 400 KV, nënshkruar më 02.07.2004. - Memorandumi i Mirëkuptimit ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Malit të Zi mbi zhvillimin ndërkufitar të liqenit të Shkodrës, nënshkruar më 26.05.2006. - Memorandumi i Mirëkuptimit ndërmjet Ministrisë së Mjedisit, Pyjeve dhe Administrimit të Ujërave të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Bujqësisë, Pyjeve dhe Administrimit të Ujërave të Malit të Zi, nënshkruar më 14.12.2010, hyrë në fuqi në të njëjtën ditë.
5	Transporti dhe Infrastrukturat publike	- Marrëveshja ndërmjet Ministrisë së Punëve të Brendshme të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Punëve të Brendshme të Malit të Zi mbi vendosjen e qarkullimit të përhershme ndërkombëtar nëpërmjet pikës kufitare Han i Hotit-Bozhaj, nënshkruar më 24.01.2000. - Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Malit të Zi mbi transportin rrugor ndërkombëtar të udhëtarëve dhe mallrave, nënshkruar më 02.07.2000 dhe hyrë në fuqi më 11.11.2004. - Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Malit të Zi për krijimin e linjës ndërkombëtare të liqenit për udhëtarët, Shkodër-Virpazar, nënshkruar në Podgoricë më 02.07.2004. - Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Malit të Zi për marrëdhëniet reciproke për çështjet doganore, nënshkruar më 23.12.2005, hyrë në fuqi më 1 dhjetor 2007. - Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Malit të Zi mbi organizimin e trafikut hekurudhor ndërmjet dy vendeve, nënshkruar më 16.05.2006. - Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Malit të Zi për hapjen e pikës së përbashkët kufitare Murriqan-Sukobinë, e nënshkruar më 17 janar 2007. - Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Malit të Zi për kryerjen e transportit kufitar hekurudhor ndërmjet dy vendeve, të nënshkruar në Podgoricë, më 03.08.2012.
6	Turizmi dhe Trashëgimia Kulturore	- Marrëveshja mbi bashkëpunimin kulturor ndërmjet Ministrisë së Turizmit, Kulturës, Rinisë dhe Sporteve të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Kulturës, Sporteve dhe Medias të Malit të Zi, nënshkruar më 28.02.2001, dhe hyrë në fuqi në datën e nënshkrimit. - Marrëveshja për bashkëpunimin kulturor ndërmjet Ministrisë së Turizmit, Kulturës, Rinisë dhe Sporteve të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Kulturës, Sporteve dhe Medias të Malit të Zi, nënshkruar më 10.11.2009, dhe hyrë në fuqi në datën e nënshkrimit.
7	Rinia dhe arsimi	-
8	Qeverisja Lokale dhe Rajonale, Planifikimi dhe Administrimi i Ngritjes së Kapaciteteve	-

3.7 KONKLUZIONE

Zona e programit është e ndryshme, e megjithatë, disa tipare të përbashkëta në lidhje me natyrën, pozicionin gjeografik, tendencat demografike, ekonominë, kapitalin njerëzor etj., mund të gjenerojnë sinergji dhe të jenë një mundësi e mirë për zhvillimin dhe zbatimin e iniciativave BNK.

- Karakteristikat ekonomike të të dyja vendeve tregojnë tendenca të ngjashme. Të dyja vendet janë klasifikuar si ekonomi me të ardhura mbi mesatare nga Banka Botërore. Struktura e ekonomisë është e ndryshme në të dyja anët e kufirit. Ndërsa rajonet shqiptare mbështeten në bujqësi, shërbime, tregje shumice dhe pakice, rajonet malazeze shfaqin industri më të zhvilluar dhe një niveli shumë më të zhvilluar të turizmit. Përgjithësisht, bujqësia është e rëndësishme për të dyja palët.

- Konkurrenca është e ulët në të dyja anët e kufirit. Produktivitet më i lartë dhe investime të mëtejshme në njohuritë mbi përdorimin e teknologjive të inovacionit është një parakusht për t'u bërë më konkurrues si në nivel kombëtar, ashtu edhe në nivel ndërkombëtar. Zakonisht, bizneset në zonat kufitare shfrytëzojnë mundësitë për tregti përtej kufirit dhe në arenën ndërkombëtare, por tregtia ndërmjet dy vendeve dhe palëve të treta është ende e kufizuar nga barrierat e shumta administrative.

- Forcimi i rrjeteve të NVM-ve dhe lidhjet e shërbimeve ekzistuese në zonat kufitare janë një potencial që përdoret shumë pak. Mbi 97% e NVM-ve të regjistruara punësojnë më pak se 4 persona. Niveli i bashkëpunimit përtej kufirit është minimal. Promovimi i biznesit virtual do të jetë i rëndësishëm. Me pak fjalë, në aspektin e zhvillimit të sektorit privat ka sinergji të qarta për t'u zhvilluar brenda zonës së programit, të cilat duhen mbështetur nga programi i bashkëpunimit ndërkufitar.

- Të dyja anët e zonës së programit janë duke u bërë gjithnjë e më tërheqëse për investitorët e huaj, por te të dyja anët ka nevojë për përmirësimin e kushteve, veçanërisht të infrastrukturës, për të bërë biznes. Investimet në turizëm, në energjinë e rinovueshme dhe në bujqësi mund t'i bëjnë këto të fundit sektorët potencialë për tërheqjen e më shumë IHD-ve (investime të huaja direkte). Industritë e përpunimit të dritës dhe ushqimit janë konsideruar, gjithashtu, si një potencial për rritjen e përshpejtuar ekonomike të zonës së programit.

- Bujqësia është një potencial i madh ekonomik në zonën e programit, por përdoret pak. Në përgjithësi, ekonomia rurale është e fragmentuar, në një shkallë më të lartë në zonën shqiptare të programit, dhe pronat e vogla bujqësore kanë vështirësi për të hyrë në treg. Prodhimi është mesatarisht i larmishëm dhe gama e prodhimeve kryesore bujqësore në të dyja anët e kufirit është më shumë plotësuese sesa konkurruese. Përmirësimi i aksesit në treg dhe forcimi i sistemit të sigurisë ushqimore dhe organeve inspektues do të jenë të rëndësishme për rritjen e konkurrencës në sektorin e bujqësisë. Ndërhyrja e ardhshme duhet të synojë përmirësimin e efikasitetit në bujqësi dhe pylltari, si dhe të zhvillojë burime shtesë të të ardhurave nga ruajtja e pasurive natyrore dhe turizmit.

- Papunësia mbetet një problem i mprehtë për popullsinë e zonës së programit, veçanërisht për grupet e ndjeshme sociale siç janë të rinjtë, popullsia rurale, dhe gratë. Pasiguria e punësimit konsiderohet si arsyeja kryesore për shkallën e lartë të migracionit, veçanërisht në zonat rurale ose më pak të zhvilluara, ku niveli i papunësisë është i lartë si rezultat i mjeteve të jetesës dhe prodhimeve bujqësore të një niveli të ulët që ofrojnë një formë të sigurimit shoqëror për pjesën më të madhe të popullsisë rurale dhe të punës, si një amortizator kundër normave të larta të papunësisë së regjistruar.

- Mbrojtja e mjedisit ka nevojë për vëmendje serioze në planet e ardhshëm të zhvillimit të zonës së programit. Me zhvillimin e përgjithshëm të zonës së programit mbështetur kryesisht në burimet natyrore, mbrojtja e mjedisit dhe ruajtja e këtyre burimeve është vendimtare për zhvillimin e qëndrueshëm të zonës. Përmirësimi i menaxhimit të mbeturinave, kontrolli i ndotjes, dhe përmirësimi i menaxhimit të tokave janë ndër prioritetet kryesore për t'u adresuar nga planet zhvillimore qeveritare dhe lokale. Vleftësimi i mëtejshëm i burimeve natyrore në funksion të zhvillimit ekonomik është një çështje kyçe për zhvillimin e zonës, veçanërisht në anën shqiptare të kufirit.

- Infrastruktura e varfër është një sfidë kryesore për zhvillimin ekonomik dhe social të zonës së programit. Zhvillimi i qëndrueshëm dhe përmirësimi i transportit dhe infrastrukturës publike mund të kontribuojnë në zhvillimin e qëndrueshëm ekonomik dhe në një rritje të përgjithshme të pasurisë në zonën e programit. Zhvillimi i infrastrukturës që lehtëson biznesin dhe përhapjen e rrjeteve dhe shërbimeve për të mbështetur zhvillimin dhe inovacionin e biznesit, mund të kontribuojë në një rritje të përgjithshme të pasurisë dhe ekonomisë në zonë.

- Zona e programit ka potencial të lartë turistik, por këto mundësi janë përdorur kryesisht në anën e Malit të Zi, ndërsa turizmi në anën e Shqipërisë është zhvilluar pak, pavarësisht potencialit të madh që ka. Iniciativa BNK, me qëllim për të prodhuar një ofertë të përbashkët turistike, duhet të konsiderohet. Sinergji të dukshme, me mundësi që të mbështeten nga bashkëpunimi ndërkufitar (programi BNK), mund të ndërtohen midis rajoneve në Shqipëri dhe zonave bregdetare në Mal të Zi, por edhe me "zonat më pak turistike" në veri-lindje të Malit të Zi, të cilat kanë karakteristika të ngjashme me veriun e Shqipërisë, në aspektin e mjedisit, natyrës së egër dhe maleve.

- Ekziston një trashëgimi e pasur historike-kulturore-artistike në zonën në kufi, e cila duhet të ruhet. Vleftësimi i mëtejshëm i trashëgimisë historike dhe kulturore mund të kontribuojë në forcimin e identitetit të zonës. Trashëgimia kulturore është një pasuri për zhvillimin ekonomik të zonës së programit. Bashkëpunimi midis institucioneve kulturore është i pranishëm, por ai mund të intensifikohet akoma më tej.

- Përmirësimi i cilësisë së sistemit arsimor dhe infrastrukturës shkollore është një sfidë dhe prioritet për zonën e programit, veçanërisht në zonat rurale. Prezenca e universiteteve të rëndësishme private dhe publike, si dhe e qendrave kërkimore të biznesit në zonën e programit është një pasuri për programin BNK. Veprime të mëtejshme të përbashkëta do të mund të ndërmerren për të krijuar rrjetin e qendrave të formimit profesional, si dhe të institucioneve të larta, agjencive dhe organizatave kërkimore.

- Në përgjithësi, **sektori i shëndetësisë** është i dobët dhe i zhvilluar në mënyrë të pabarabartë. Mungesa e një kuadri të duhur ligjor për sigurimin shëndetësor në zonat rurale (në anën shqiptare të kufirit), vazhdon të pengojë zhvillimin e këtij sektori. Duke pasur parasysh se sektori i shëndetësisë menaxhohet në nivel qendror, ndoshta nuk mund të bëhet shumë në kuadrin e programeve BNK, por

sigurisht që ka vend për aktivitete të mundshme të përbashkëta që lidhen me fushatat parandaluese dhe edukimin shëndetësor.

- Inkurajimi i rrjeteve rajonale të OSHC-ve (duke përfshirë organizatat e sportit, rinisë dhe ato kulturore) mund të kontribuojë në ruajtjen dhe forcimin e lidhjeve ndërmjet komuniteteve në të dyja anët e kufirit në këtë zonë të programit shumë-etnik.

- Depërtimi i kërkimit shkencor dhe i zhvillimit dhe i teknologjisë së informacionit dhe komunikimit (TIK) është në disproporcion të dukshëm midis vendeve të programit dhe mbetet në nivel të ulët. Investimet e pamjaftueshme, mungesa e aktiviteteve mbështetëse në nivel qendror, rajonal ose lokal për kërkimin shkencor dhe zhvillimin, janë të pranishme, pavarësisht faktit që në zonën e programit ka 4 universitete. Nuk ka të dhëna specifike mbi kërkimin shkencor, zhvillimin dhe inovacionin, por praktikisht mungon bashkëpunimi midis institucioneve edukuese në të dyja vendet, dhe kjo fushë është e paeksploruar.

- Në përgjithësi, qeveritë lokale dhe rajonale janë të dobëta financiarisht dhe nuk mund të nxisin zhvillimin lokal. Ndryshe nga Shqipëria, Mali i Zi nuk ka qeverisje lokale. Atyre iu mungojnë aftësitë menaxhuese, të kontrollit financiar dhe buxhetimit, si dhe qasjet demokratike në proceset vendimmarrëse. Absorbimi i fondeve të BE-së është i ulët. Bashkëpunimi midis qeverive lokale ndërmjet dy vendeve mund të përmirësohet. Procesi i decentralizimit është duke vazhduar në të dyja vendet.

4. ANALIZA SWOT

	PIKAT E FORTA	PIKAT E DOBËTA	MUNDËSITË	KËRCËNIMET
RRITJA E KONKURRENCËS, ZHVILLIMI I BIZNESIT DHE NVM-ve, TREGTIA DHE INVESTIMET	• Marrëveshja e tregtisë së lirë midis dy vendeve . Të dyja vendet marrin pjesë në CEFTA; • Klima e favorshme e biznesit dhe taksat e korporatave. Kuadri i përgjithshëm ligjor dhe institucional, i cili favorizon tërheqjen e investimeve të huaja direkte; • Protokolli ekzistues i bashkëpunimit ekonomik ndërmjet Shqipërisë dhe Malit të Zi . Ekzistenca e Forumit Ekonomik Rajonal ndërmjet rajonit të Shkodrës dhe Malit të Zi • Një numër i madhe dhe në rritje i NVM-ve në të gjithë rajonin me aktivitete të shumëllojshme; • Burimet natyrore, liqeni i Shkodrës, si dhe trashëgimia kulturore si potencial për zhvillimin e turizmit; • Mbulimi relativisht i mirë i zonës së programit me universitete dhe qendra të formimit profesional; • Ekzistenca e inkubatorëve të biznesit (Mal i Zi) dhe agjencive rajonale të zhvillimit (Shqipëri); • Rritja e investimeve në infrastrukturë me qëllim për të mbështetur zhvillimin e industrisë së turizmit në zonat përreth Liqenit të Shkodrës.	• Konkurrenca e ulët e bizneseve, produktivitet i ulët dhe njohuri të pamjaftueshme; • Migrimi dhe largimi i vazhdueshëm i fuqisë punëtore të kualifikuar; • Ekspozimi i kufizuar në tregjet ndërkombëtare; • Organizimi në shkallë të ulët i bujqësisë dhe produktivitet i ulët i aktiviteteve të agrobiznesit; • Kultura e kufizuar e sipërmarrjes, e dominuar nga tregtia afatshkurtër dhe aktivitetet e shërbimit më shumë sesa nga investimet kapitale afatgjata; • Pabarazia e lartë në zhvillimin urban dhe rural; • Niveli i ulët i teknologjisë; • Disponueshmëria e kufizuar e skemave të mikrokredive.	• Mundësia për të zhvilluar mekanizma dhe instrumente të ndryshme duke synuar lehtësimin në vendosjen e partneritetit të biznesit në iniciativat ndërkufitare; • Specializimi i NVM-ve dhe forcimi i tyre nëpërmjet rritjes së vlerës së produkteve të tyre; • Krijimi i produktit të integruar të turizmit, duke përfshirë të dyja zonat e liqenit, bregun dhe zonën malore; • Identifikimi i disa produkteve të veçanta të zonës që mund të njihen në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar; • Zhvillimi i mëtejshëm i produkteve të agrikulturës dhe industrisë së agropërpunimit; • Përmirësimi i nivelit të arsimit profesional me qëllim që t'i shërbejë më mirë kërkesave të tregut të punës; • Rritja e partneritetit privat/ publik për ndërtimin e infrastrukturës adekuate rrugore; • Përparësitë që rrjedhin nga niveli relativisht i ulët i kostove të punës (veçanërisht në veri të Shqipërisë).	• Aksesi i kufizuar në sistemin e kredive për fermat dhe NVM- t mund të ngadalësojë zhvillimin ekonomik; • Administratat e vetëqeverisjes lokale të pazhvilluara dhe të papajisura; • Relievi malor dominues mund të ketë një ndikim negativ në zhvillimin ekonomik lokal; • Ekonomia informale konkurron padrejtësisht me sektorin formal; • Niveli i konsiderueshëm i korrupsionit; • Largimi i njerëzve të arsimuar në drejtim të zonave më të zhvilluara.

	PIKAT E FORTA	PIKAT E DOBËTA	MUNDËSITË	KËRCËNIMET

NXITJA E PUNËSIMIT, LËVIZJA E PUNONJËSVE, DHE PËRFSHIRJA SOCIALE DHE KULTURORE PËRMES KUFIRIT	• Fuqia punëtore me kosto relativisht të ulët; • Popullsia relativisht e re dhe normë rritje pozitive; • Prania e shkollave të arsimit profesional; • Prania e degëve universitare, me qëllim për të mbështetur dhe për t'u përqendruar më shumë në nevojat lokale për njohuri dhe aftësi; • Multietniciteti si një avantazh për përfshirje ekonomike, sociale dhe kulturore.	• Reduktimi dhe largimi i popullsisë së aftë dhe të arsimuar nga pjesët rurale të zonës së programit; • Shkalla e lartë e papunësisë, veçanërisht ndër popullsinë e re dhe femrat; • Kurrikula nuk i përshtatet plotësisht tregut të punës - trajnimi i orientuar profesional; • Numri i madh i familjeve që varen nga paratë e dërguara nga jashtë; • Niveli i ulët i arsimit të popullsisë rurale dhe grupeve shoqërore të margjinalizuara, të tilla si Romët etj.; • Institucione të dobëta të promovimit të punës në nivel lokal.	• Përmirësimi i nivelit të arsimit profesional në funksion të përshtatjes më të mirë me kërkesat e tregut të punës për punonjësit më të aftë; • Zhvillimi i aktiviteteve të kërkimit shkencor dhe zhvillimit, duke përdorur kërkimet ekzistuese dhe qendrat e arsimit të lartë; • Programet për rritjen e aksesit në tregun e punës të popullsisë rurale, veçanërisht të grave dhe grupeve të margjinalizuara; • Zhvillimi i programeve të punësimit për integrimin social të grupeve shoqërore të margjinalizuara; • Përmirësimi i lëvizjes së punonjësve në zonën e bashkëpunimit ndërkufitar.	• Mungesa e mundësive të punësimit që çojnë në migrim më të lartë në drejtim të zonave të zhvilluara të vendit ose jashtë vendit, veçanërisht të personave të rinj dhe të kualifikuar; • Kriza e zgjatur ekonomike, e cila rrit papunësinë, me efekte më të mëdha të përhapura mbi grupet më pak të arsimuar dhe ato vulnerabël; • Aksesi i dobët i popullsisë rurale në sistemin arsimor për shkak të varfërisë apo infrastrukturës arsimore të papërshtatshme.
MBROJTJA E MJEDISIT, PROMOVIMI I PËRSHTATJES DHE LEHTËSIMIT TË NDRYSHIMEVE KLIMATIKE, PARANDALIMI DHE MENAXHIMI I RREZIKUT	•Biodiversiteti i pasur natyror, mjedisi i paprekur dhe tërheqës, diversiteti i peizazheve natyrore; • Ekzistenca e disa zonave të mbrojtura dhe parqeve kombëtare të përshtatshme për zhvillimin e ekoturizmit; • Zonat e gjera pyjore dhe cilësia e pyjeve; • Potenciali i lartë për përdorimin e burimeve të rinovueshme të energjisë (energjisë së ujit, energjisë së erës, energjisë diellore dhe biomasës); • Zona e pastër, pa ndotje industriale, veçanërisht në breg dhe në zonat malore.	• Zbatimi i dobët i rregulloreve dhe standardeve mjedisore; • Menaxhimi dhe mekanizmi i dobët i kontrollit për mbrojtjen e burimeve natyrore; • Menaxhimi i papërshtatshëm i mbetjeve të ngurta dhe mungesa e sistemeve të trajtimit të ujërave të zeza; • Menaxhimi i papërshtatshëm i tokës; • Shfrytëzimi i pamjaftueshëm i burimeve natyrore; • Ndërgjegjësimi i ulët për çështjet mjedisore.	• Menaxhimi më i mirë i zonave pyjore dhe të mbrojtura; • Zhvillimi i programeve të përbashkëta për trajtimin e mbetjeve; • Rritja e programeve dhe projekteve për mbrojtjen e mjedisit, pyjeve, bujqësisë së qëndrueshme, mbeturinave të ngurta dhe ujërave të zeza etj.; • Interesi lokal për prodhimin e energjisë së gjelbër; • Rritja e ndërgjegjësimit publik mbi masat për mbrojtjen e mjedisit nën trysninë e kërkesave ekoturistike; • Zona përreth liqenit të Shkodrës, bëhet pjesë e zonave të mbrojtura në "listën e Rezervës së Biosferës" të UNESCO-s.	• Ndotja e tokës dhe burimeve ujore për shkak të ekzistencës ose mungesës së një sistemi jo të përshtatshëm për trajtimin e mbetjeve të ngurta dhe ujërave të zeza; • Procesi i urbanizimit i pakontrolluar dhe jashtë standardeve; • Shfrytëzimi i pakontrolluar i burimeve natyrore (druri, zhavorri, frutat e pyllit), kryesisht shpyllëzimi; • Presionet në mjedisin rreth bregut për shkak të frekuentimit të lartë turistik; • Zgjerimi i industrisë së çimentos në rajonin e Lezhës, e cila paraqet një rrezik në rritje për natyrën përreth.

	PIKAT E FORTA	PIKAT E DOBËTA	MUNDËSITË	KËRCËNIMET

PROMOVIMI I TRANSPORTIT TË QËNDRUESHËM DHE PËRMIRËSIMI I INFRASTRUKTURAVE PUBLIKE	• Pozicioni gjeografik strategjik në rajonin më të gjerë dhe pjesëmarrja në Rrjetet e Transportit Evropian; • Lidhjet e lehta duke përmirësuar infrastrukturën rrugore; • Përmirësimi i infrastrukturës dhe shërbimeve të kalimit të kufirit; • Lidhjet hekurudhore; • Afërsia dhe aksesi i lehtë në të gjithë zonën e programit nga aeroportet në Podgoricë dhe Tiranë; • Portet e Tivarit dhe Shëngjinit, si një pasuri e rëndësishme ekonomike për rajonin.	• Infrastruktura në kushte të këqija e rrjetit të rrugëve rurale dhe dytësore, si dhe e hekurudhave; • Kostoja e lartë e mirëmbajtjes dhe buxhetet e kufizuara në dispozicion; • Besueshmëria e ulët dhe mungesa e furnizimit me energji elektrike, të cilat varen shumë nga burimet hidrike (AL); • Infrastruktura e varfër dhe kapacitete të pamjaftueshme për trajtimin e ujit, ujërave të zeza dhe mbeturinave të ngurta, veçanërisht në zonat rurale; • Aplikimet e pasaktë të standardeve të planifikimit urban; • Aksesi i kufizuar në internet.	• Programet për përmirësimin e rrjeteve rrugore dhe hekurudhore që lidhin Malin e Zi dhe Shqipërinë; • Menaxhimi i planeve dhe fondeve ekzistuese (BE, bankat evropiane etj.) dhe sistemet e ujërave të zeza; • Lëvizja më e lehtë e njerëzve dhe e mallrave nëpërmjet rrugëve të përmirësuara (duke përfshirë edhe ato të rihapurat) dhe pikave të reja ndërkufitare; • Rritja e investimeve në furnizimin me ujë, sistemin e kanalizimeve dhe trajtimin e mbeturinave për përmirësimin e mbetjeve të ngurta; • Potenciali për rritjen e transportit detar; • Zhvillimi i prodhimit të energjisë alternative; • Përmirësimi i aksesit në internet.	• Burimet e kufizuara financiare vonojnë investimet në infrastrukturën publike dhe veçanërisht në mirëmbajtje; • Burimet financiare të pamjaftueshme për rindërtimin dhe mirëmbajtjen e infrastrukturës së përkeqësuar lokale; • Ndërtimet e paligjshme, që ushtrojnë presion shtesë mbi zhvillimin e infrastrukturës në zonën e programit; • Çështjet e pazgjidhura të pronësisë që pengojnë investimet në infrastrukturë; • Planifikimi urban i pazhvilluar, duke përfshirë planifikimin e qëndrueshëm të mjeteve të transportit publik dhe privat.

	PIKAT E FORTA	**PIKAT E DOBËTA**	**MUNDËSITË**	**KËRCËNIMET**

INKURAJIMI I TURIZMIT DHE TRASHËGIMIA KULTURORE DHE NATYRORE	• Klima e këndshme mesdhetare dhe klima kontinentale japin mundësinë për zhvillimin e llojeve të ndryshme të turizmit në të gjithë zonën e programit; • Natyra e pasur dhe e shumëllojshme, shumë e përshtatshme për aktivitete në natyrë; • Trashëgimia e pasur kulturore dhe historike; • Shoqatat e shumta komunitare të përfshira në aktivitete për të ruajtur kulturën dhe natyrën; • Diversiteti multikulturor dhe traditat në shkëmbimet kulturore; • Traditat e pasura të kulinarisë të përshtatshme për agroturizmin; • Eksperienca relativisht e gjatë në bregun e Malit të Zi me turizmin masiv.	• Infrastruktura e pazhvilluar e turizmit në pikëpamje të standardeve ndërkombëtare; • Zhvillimi i pabalancuar me mbizotërimin e turizmit bregdetar përkundrejt atij malor dhe agroturizmit; • Përpjekjet dhe financimi i pamjaftueshëm për mbrojtjen dhe ruajtjen e natyrës dhe të trashëgimisë historike dhe arkeologjike; • Njohja e kufizuar e potencialit të trashëgimisë historike dhe kulturore, si një burim i të ardhurave nëpërmjet aktiviteteve turistike dhe kulturore; • Aftësitë e kufizuara dhe niveli i dobët i shërbimeve në anën shqiptare; • Njohja e kufizuar në rang ndërkombëtar e rajonit si një destinacion turistik tërheqës.	• Nxitja e iniciativave për përfshirjen e mëtejshme të trashëgimisë kulturore në ofertën turistike; • Promovimi i traditës së veçantë të kulinarisë dhe produkteve agroushqimore për forcimin e identitetit dhe përvojën turistike të rajonit; • Zhvillimi dhe forcimi i kapaciteteve institucionale vendore që lidhen me promovimin e turizmit, kulturës dhe aseteve tradicionale; • Zhvillimi i ekoturizmit të lidhur me eksperiencat në natyrë si pjesë e një pakete të integruar (p.sh.: alpinizëm, rafting, ecj, çiklizëm); • Promovimi i bashkëpunimit ndërmjet agjencive turistike për të ofruar paketa të integruara turistike përtej kufirit.	• Promovimi i pamjaftueshëm i turizmit, si në nivel kombëtar ashtu edhe rajonal, për shkak të mungesës së financimit; • Ndotja e mjedisit në zonat me potencial të lartë për ekoturizëm; • Mungesa e të kuptuarit të potencialit të trashëgimisë kulturore dhe historike të zonës së programit; • Mungesa e mbrojtjes së duhur të monumenteve dhe vendeve kulturore dhe historike; • Ndërtimet e paligjshme në afërsi të bregut të detit, parqeve natyrore dhe vendeve të trashëgimisë kulturore.
INVESTIME PËR TË RINJTË, ARSIMIN DHE AFTËSITË	• Popullsia relativisht e re dhe shkalla e lartë e lindjeve; • Prania e lartë e universiteteve publike dhe private; • Multietniciteti si një avantazh për zhvillimin social dhe kulturor; • Ekzistenca e ofruesve të trajnimeve profesionale dhe joformale; • Mjedisi shumëgjuhësh; • Një brez i ri entuziast i etur për të mësuar dhe për t'u zhvilluar.	• Kurrikula jo në përputhje me kërkesat e tregut të punës dhe orientimi profesional në drejtim të punësimit joefikas; • Sistemi i pazhvilluar i arsimit gjatë gjithë jetës; • Niveli i ulët i arsimit të popullsisë rurale dhe grupeve të margjinalizuara të shoqërisë, siç janë komuniteti Rom, Ashkali etj.; • Niveli i braktisjes shkollore gjatë arsimit fillor dhe të mesëm, si rezultat i arsimit të dobët të ofruar, veçanërisht në disa zona rurale.	• Përmirësimi i nivelit të arsimit profesional për t'i shërbyer më mirë nevojave të tregut të punës me aftësitë e nevojshme; • Zhvillimi i aktiviteteve të kërkimit shkencor dhe zhvillimit, duke përdorur kërkimet ekzistuese dhe qendrat e arsimit të lartë; • Përdorimi i internetit në mënyrë që të përmirësojë aksesin në arsim në zonat rurale dhe rritjen e kontakteve dhe bashkëpunimit ndërkufitar virtual.	• Aksesi i kufizuar i popullsisë rurale në sistemin arsimor për shkak të varfërisë; • Infrastruktura e dobët ose inekzistente e TIK në zonat rurale, e cila rrit pabarazitë rajonale; • Migrimi i të rinjve për shkak të mungesës së mundësive.

	PIKAT E FORTA	PIKAT E DOBËTA	MUNDËSITË	KËRCËNIMET

PROMOVIMI I QEVERISJES LOKALE DHE RAJONALE, PLANIFIKIMI DHE NGRITJA E KAPACITETEVE ADMINISTRATIVE	• Dalja e protokollit të bashkëpunimit midis vendeve; • Ekzistenca e strategjisë së zhvillimit rajonal; • Ekzistenca e planit të zhvillimit rajonal; • Procesi i decentralizimit në vazhdim e sipër.	• Kapacitetet e kufizuara të njësive të qeverisjes vendore për zbatimin e politikave të zhvillimit; • Burimet e pamjaftueshme financiare për të financuar objektivat e zhvillimit; • Mungesa e njohurive të duhura nga ana e administratës lokale për të përfituar dhe zbatuar fondet e BE-së.	• Pjesëmarrja e njësive të qeverisjes vendore në nismat apo programet për rritjen e kapaciteteve të përbashkëta institucionale.	• Njësitë e qeverisjes vendore financiarisht të dobëta; • Mungesa e financimit për trajnimin e administratës së pushtetit lokal për të rritur mundësinë e politikë-bërjes dhe kapacitetet zbatuese; • Mungesa e bashkëpunimit ndërmjet strukturave rajonale përkatëse.
FORCIMI I KËRKIMIT SHKENCOR, ZHVILLIMI TEKNOLOGJIK, INOVACIONI DHE TIK	• Prania e universiteteve publike dhe private në zonën e programit; • Rritja e përqindjes së popullsisë që përdor në mënyrë aktive teknologjinë TIK.	• Kërkimet dhe praktikat novatore të universiteteve dhe operatorëve të tjerë në zonën e programit, të varfra; • Depërtimi modest në internet; • Arsimimi i dobët kompjuterik; • Teknologjia e informacionit dhe komunikimit e përdorur nga ana e universiteteve, shkollave dhe bizneseve, e dobët.	• Zhvillimi dhe zbatimi i projekteve ndërkufitare të TIK-ut; • Investimet në TIK dhe programet e kërkimit dhe zhvillimit që do të përshtaten me nevojat e zhvillimit të sektorit privat; • Forcimi i kërkimit shkencor, teknologjik dhe novatore në zonën e programit; • Programet e shkëmbimit të studentëve.	• Mungesa e strategjive kombëtare për promovimin e TIK-ut, kërkimin shkencor dhe zhvillimin; • Burime financiare të kufizuara për kërkimin shkencor dhe zhvillimin; • Interesi i pamjaftueshëm i sektorit privat për zhvillimin teknologjik dhe modernizimin e proceseve të prodhimit.

SHTOJCA II
KUSHTET E PËRGJITHSHME

PJESA E PARË
DISPOZITA TË PËRGJITHSHME

Neni 1
Periudha e ekzekutimit, periudha e zbatimit operacional dhe afati kontraktues

1. Periudha e ekzekutimit është periudha gjatë së cilës Marrëveshja e financimit është zbatuar dhe përfshin periudhën operative të zbatimit, si dhe një fazë të mbylljes. Kohëzgjatja e periudhës së ekzekutimit është e përcaktuar në nenin 2 (1) të Kushteve të Veçanta, dhe do të fillojë me hyrjen në fuqi të kësaj Marrëveshjeje Financimi.

2. Periudha e zbatimit operacional është periudha në të cilën kanë përfunduar të gjitha aktivitetet operative të mbuluara nga prokurimi dhe kontratat e grantit të Programit të Veprimit. Kohëzgjatja e kësaj periudhe është përcaktuar në nenin 2 (2) për Kushtet e Veçanta dhe do të fillojë me hyrjen në fuqi të kësaj Marrëveshjeje Financimi;

3. Periudha operacionale e zbatimit dhe ekzekutimit duhet të respektohet nga Autoriteti Kontraktues në përmbyllje dhe zbatim të prokurimit dhe kontratave të granteve, në kuadër të kësaj marrëveshjeje financiare.

4. Kostot që lidhen me operacionet e Programit të Veprimit do të jenë të pranueshme për financimin e BE-së vetëm nëse ato janë të shkaktuara gjatë periudhës së zbatimit operativ.

5. Kontratat e grantit dhe të prokurimit do të përfundojnë maksimumi brenda tre vjetëve nga hyrja në fuqi e Marrëveshjes Financiare, përveç:

a) në ndryshimet në kontratat tashmë të lidhura;

b) kur kontratat individuale të prokurimit përfundojnë pas një ndërprerjeje të parakohshme të kontratës ekzistuese të prokurimit;

c) kontratave që kanë të bëjnë me auditimin dhe vlerësimin, të cilat mund të jenë të nënshkruara pas zbatimit operacional;

d) kur ndryshimi i entitetit është i ngarkuar me detyra të besuara.

6. Kur një kontratë granti ose prokurimi nuk ka sjellë asnjë pagesë brenda dy viteve nga nënshkrimi i saj, do të ndërpritet automatikisht dhe fondet e saj do të bllokohen.

Neni 2

Përfituesit e IPA II dhe detyrat e tyre të përbashkëta

1. Siç parashikohet në nenin 76 (3) të kuadrit të marrëveshjeve përkatëse, përfituesit e IPA II do të bashkëpunojnë ngushtë dhe duhet të përmbushin bashkërisht në veçanti funksionet e mëposhtme dhe të marrin përsipër përgjegjësitë e mëposhtme:

a) përgatisin programet e bashkëpunimit ndërkufitar në përputhje me nenin 68 të Marrëveshjeve Kuadër përkatëse ose rishikimet e tyre;

b) sigurojnë pjesëmarrjen në Komitetin e Përbashkët të Monitorimit (KPM), mbledhje dhe takime të tjera bilaterale;

c) emërojnë përfaqësuesin e tyre në KPM;

d) krijojnë Sekretariatin e Përbashkët Teknik (SPT) dhe sigurojnë që ajo ka një staf adekuat;

e) përgatisin dhe zbatojnë vendimet strategjike të KPM-së;

f) mbështesin punën e KPM dhe sigurojnë informacionin e kërkuar për të kryer detyrat e veta, në veçanti të dhënat që lidhen me ecurinë e programit operativ në arritjen e objektivave specifikë dhe synimeve për prioritet tematike, si ngritja e programit të bashkëpunimit ndërkufitar;

g) krijojnë një sistem për të mbledhur informacion të besueshëm mbi zbatimin e programit të bashkëpunimit ndërkufitar;

h) hartojnë raportet vjetore dhe finale të zbatimit, siç janë përmendur në nenin 80 të Marrëveshjes Kuadër përkatëse, në përputhje me nenin 3;

i) të përgatisin dhe të zbatojnë një plan koherent për komunikim dhe vizibilitet;

j) të hartojnë një plan vjetor të punës për Sekretariatin e Përbashkët Teknik, të miratuar nga KPM-ja.

Neni 3

Kërkesat e raportimit

1. Për qëllimet e kërkesave të raportimit të përcaktuara në nenin 80 (1) të marrëveshjeve përkatëse kuadër, strukturat operuese do të përdorin modelin e parashikuar në shtojcën III të kësaj marrëveshjeje financimi.

2. Për qëllim të kërkesave të përgjithshme të raportimit në Komision, përcaktuar në nenin 58 të Marrëveshjes Kuadër dhe kërkesat specifike të raportimit nën menaxhimin indirekt, të përcaktuar në nenin 59 (1) të Marrëveshjes Kuadër përkatëse në raportin vjetor për zbatimin e asistencës IPA II, NIPAC do të përdorë modelin e dhënë në shtojcën IIIA të kësaj marrëveshjeje financimi.

3. Për qëllim të kërkesave specifike të raportimit sipas menaxhimit indirekt të përcaktuar në pikën "a" të nenit 59 (2) të Marrëveshjes Kuadër mbi raportin vjetor financiar apo deklaratat, NAO si përfitues i IPA II që është Autoriteti Kontraktues do të përdorë modelin e parashikuar në shtojcën IV të kësaj marrëveshjeje financimi.

4. Për qëllim të nenit 59 (4) të Marrëveshjes Kuadër, NIPAC (KKIPA) si përfitues i IPA II, që është Autoriteti Kontraktues, do t'i paraqesë Komisionit një raport përfundimtar mbi zbatimin e asistencës së IPA II të Programit të Veprimit, jo më vonë se katër muaj pas disbursimit (pagesës) të fundit për kontraktuesit e saj ose përfituesit e granteve.

5. Për qëllim të nenit 59 (6) të Marrëveshjes Kuadër NOA (ZKA) si përfitues i IPA II që është Autoriteti Kontraktues, do të sigurojë deri në datën 15 janar të vitit financiar vijues, në format elektronik, një kopje të të dhënave të mbajtura në sistemin e kontabilitetit, themeluar sipas nenit 10 (5). Kjo duhet të mbështetet nga një raport i nënshkruar i paaudituar përmbledhës financiar, në përputhje me pikën (c) të shtojcën IV.

Neni 4

Vizibiliteti dhe komunikimi

1. Siç parashikohet në dispozitat e nenit 24 (1), 76 (3) (k), dhe nenit 78 (8) (f) të Marrëveshjes Kuadër përkatëse, përfituesit e IPA II duhet të përgatisin një plan koherent të aktiviteteve të vizibilitetit dhe të komunikimit, të cilat do t'i paraqiten Komisionit për një marrëveshje, brenda 6 muajve nga hyrja në fuqi e kësaj Marrëveshjeje Financimi.

2. Këto aktivitete të vizibilitetit dhe komunikimit duhet të jenë në përputhje me Manualin e Komunikimeve dhe Vizibilitetit për veprimet e jashtme të BE-së, të përcaktuara dhe të publikuara nga Komisioni, në fuqi në kohën e aktiviteteve.

Neni 5

Të drejtat e pronësisë intelektuale

1. Kontratat e financuara sipas kësaj marrëveshjeje financiare duhet të garantojnë që përfituesit e IPA II të fitojnë të gjitha të drejtat e nevojshme të pronësisë intelektuale në lidhje me teknologjinë e informacionit, studimet, skicat, planet, publicitetin dhe çdo material tjetër të bërë për qëllime të planifikimit, zbatimit, monitorimit dhe vlerësimit.

2. Përfituesi IPA II që është Autoriteti kontraktues, do të garantojë që Komisioni ose dikush apo personi i autorizuar nga Komisioni, dhe përfituesit e të tjerë të IPA II, do të kenë qasje dhe të drejtën për të përdorur një material të tillë. Komisioni do ta përdorë një material të tillë vetëm për qëllimet e veta.

Neni 6

Pranueshmëria e shpenzimeve

1. Shpenzimet e mëposhtme nuk do të jenë të pranueshme për financim sipas kësaj marrëveshjeje financiare:

a) borxhet dhe pagesat e shërbimit të borxhit (interesi);

b) dispozitat për humbje ose detyrime të mundshme në të ardhmen;

c) Kostoja e deklaruar nga përfituesi dhe financuar nga një veprim apo program pune, që merr një grant nga Unioni;

d) humbjet e këmbimit të monedhës;

e) kreditë për palët e treta;

f) gjobat, ndëshkimet financiare dhe shpenzimet e procesit gjyqësor.

2. Blerja e tokës që nuk është e ndërtuar dhe e tokës me ndërtim në shumën deri në 10% të totalit të shpenzimeve të lejueshme për aktivitetin në fjalë, do të jetë e ligjshme për financim sipas asistencës për bashkëpunim ndërkufitar IPA II, nëse ajo është e justifikuar nga natyra e veprimit dhe të dhënat në shtojcën I.

PJESA E DYTË

DISPOZITAT E ZBATUESHME TË MENAXHIMIT INDIREKT NGA PËRFITUESI IPA II

Neni 7

Parime të përgjithshme

1. Qëllimi i pjesës së dytë është të vendosë rregullat për zbatimin e Programit të Veprimit nën menaxhimin indirekt dhe në veçanti rregullat që kanë të bëjnë me detyrat që i janë besuar zbatimit të buxhetit, siç përshkruhet në shtojcën I dhe për të përcaktuar të drejtat dhe detyrimet e përfituesit të IPA II që është Autoriteti Kontraktues dhe Komisioni në kryerjen e këtyre detyrave.

2. Siç parashikohet në pikën "b" të nenit 76 (3) të Marrëveshjes Kuadër përkatëse, përfituesit e IPA II, bashkërisht, duhet të përgatisin një marrëveshje dypalëshe dhe të sigurojnë zbatimin e saj.

3. Përfituesi i IPA II që nuk është Autoritet Kontraktues do të bashkëpunojë me përfituesin e IPA II që është Autoritet Kontraktues, për të siguruar se detyrat në vijim janë plotësuar:

a.) të kryejnë ndjekjen operative dhe menaxhimin e operacioneve, siç parashikohet në pikën "b" të nenit 76 (4) të Marrëveshjes Kuadër;

b) të kryejnë verifikime në përputhje me nenin 76 (5) të Marrëveshjes Kuadër;

c) të mbrojnë interesin financiar të Unionit, siç parashikohet në nenin 51 të Marrëveshjes Kuadër.

Neni 8

Procedurat e dhënies së prokurimit dhe granteve

1. Detyrat e përmendura në nenin 7 (3) duhet të kryhen nga përfituesi i IPA II që është Autoritet Kontraktues, në përputhje me procedurat dhe dokumentet standarde të përcaktuara dhe të publikuara nga Komisioni për dhënien e prokurimit dhe kontratave të granteve, në veprimet e jashtme, në fuqi në kohën e fillimit të procedurës në fjalë (PRAG), si dhe në përputhje me standardet e kërkuara të Vizibilitetit dhe Komunikimit, të përmendura në nenin 4 (2).

2. Në përputhje me nenin 18 (2) të Marrëveshjes Kuadër, Komisioni do të pajisë përfituesin e IPA-II që është Autoritet Kontraktues, me udhëzime të mëtejshme, për përshtatjen e procedurave dhe dokumenteve standard, të përcaktuara dhe të publikuara nga Komisioni për dhënien e kontratave të prokurimit dhe granteve në veprimet e jashtme, në rastin specifik të bashkëpunimit ndërkufitar.

3. Përfituesi IPA II që është Autoritet Kontraktues do të kryejë procedurat e prokurimit dhe dhënies së grantit, të lidhë kontratat që pasojnë dhe të sigurojë që të gjitha dokumentet përkatëse për gjurmët e auditimit janë në gjuhën e kësaj marrëveshjeje të financimit.

4. Përfituesit e IPA II do të bashkëpunojnë plotësisht në vendosjen e komisioneve të vlerësimit, siç parashikohet në pikën (a) të nenit 76 (4) i Marrëveshjes përkatëse Kuadër.

5. Përfituesi IPA II që është Autoriteti Kontraktues do të informojë Komisionin, kur një kandidat, ofertues ose aplikant, është në një situatë përjashtimi nga pjesëmarrja në procedurat e dhënies së prokurimit dhe grantit, ose është gjetur në shkelje të rëndë të detyrimeve të tij kontraktuale.

Në raste të tilla, pa rënë ndesh me fuqinë e Komisionit për të marrë masa kundër një subjekti të tillë në bazë të Rregullores Financiare të zbatueshme, dënimet financiare të përmendura në dispozitat për dënimet administrative dhe financiare të Kushteve të Përgjithshme të prokurimit dhe kontratave të granteve, të lidhura nga përfituesi i IPA II që është Autoritet Kontraktues, mund të vendosen për kontraktuesit dhe përfituesit e granteve nga ky përfitues i IPA II, nëse kjo gjë është e lejuar nga ligji i tij kombëtar.

Ndëshkimet e tilla financiare do të bëhen me dije pas një procedure oponence, duke siguruar të drejtën e mbrojtjes së kontraktuesit ose përfituesit të grantit. Përfituesi IPA II që është Autoritet Kontraktues, do të marrë parasysh informacionin që përmban Bazën Qendrore të të Dhënave të Jashtme, gjatë dhënies së kontratave të prokurimit dhe granteve. Aksesi në informacione mund të sigurohet përmes pikës së ndërlidhjes "s" ose nëpërmjet konsultimeve me Komisionin[86] (Komisioni Evropian, Drejtoria e Përgjithshme për Buxhetin, nëpunësi i kontabilitetit të Komisionit, BRE2-13/505, B-1049 Bruksel, Belgjikë dhe nga email-i: BUDG-C01-EXCL-DB@ec.europa.eu bashkë me adresën e Komisionit, të identifikuar në nenin 3 të Kushteve të veçanta).

6. Përfituesi i IPA II, që është Autoritet Kontraktues, do të mbajë të gjitha dokumentet ndihmëse financiare dhe kontraktuale përkatëse, nga data e hyrjes në fuqi të kësaj Marrëveshjeje Financiare, ose nga një datë më e hershme, në rast se procedurat e prokurimit, thirrjet për propozime, ose procedurat e

[86] Përfituesi IPA II, do të lejohet që të ketë qasje të drejtpërdrejtë në bazën Qendrore të të Dhënave të Jashtme (Central Exclusion Database) përmes një pikë ndërlidhëse, kur përfituesi i vërteton shërbimit të komisionit përgjegjës se ajo zbaton masat adekuate për mbrojtjen e të dhënave, siç parashikohet në Rregulloren (KE) nr. 45/2001 të Parlamentit Evropian dhe të Këshillit, të datës 18 dhjetor 2000, mbi mbrojtjen e individëve në lidhje me përpunimin e të dhënave personale nga institucionet dhe organet e Komunitetit dhe për lëvizjen e lirë të këtyre të dhënave (OJ L 8, 12.1.2001, f. 1).

dhënies së granteve të drejtpërdrejta, kanë filluar para hyrjes në fuqi të kësaj Marrëveshjeje të Financimit:

a. Për procedurat e prokurimit në veçanti:

a) Njoftim i mëparshëm me dëshminë e publikimit të njoftimit të prokurimit dhe të çdo korrigjimi;

b) Caktimi i panelit të zgjedhur;

c) Raporti i listës së të përzgjedhurve (përfshirë anekset) dhe aplikacionet;

d) Dëshmi e publikimit të njoftimit të listës së përzgjedhurve

e) Letra e kandidatëve jo-të përzgjedhur;

f) Ftesë për tender, ose ekuivalente e saj;

g) Dosja e tenderit, duke përfshirë anekset, sqarime, procesverbalet e mbledhjeve, dëshmitë e publikimit;

h) Caktimi i komisionit të vlerësimit;

i) Raporti për hapjen e tenderave, duke përfshirë anekset;

j) Raporti i vlerësimit / negocimit, duke përfshirë anekset dhe ofertave të pranuara;[87]

k) Letra e lajmërimit;

l) Shkresë për dorëzimin e kontratës;

m) Letrat për kandidatët pasuksesshëm;

n) Çmimi /njoftimi i anulimit, përfshirë këtu edhe dëshminë e publikimit;

o) Kontratat e nënshkruara, ndryshimet, dispozitat shtesë, raportet e zbatimit, dhe korrespondenca përkatëse.

b. Për thirrjet për propozime dhe dhënien e drejtpërdrejtë të granteve në veçanti:

a) Emërimi i komisionit të vlerësimit;

b) Raporti i hapjes dhe raporti administrativ, duke përfshirë shtojcat dhe aplikimet e marra;[88]

c) Letrat për aplikantët e suksesshëm dhe të pasuksesshëm, pas vlerësimit të konceptimit të shënimit;

d) Raporti i vlerësimit të hartimit të shënimit;

e) Raporti i vlerësimit të aplikimit të plotë, ose raporti i negocimit me shtojcat përkatëse;

f) Kontrolli i pranueshmërisë dhe dokumentet e tjera shoqëruese;

g) Letrat për aplikantët e suksesshëm dhe të pasuksesshëm me listën e aprovuar rezervë, pas vlerësimit të plotë të aplikimit;

h) Shkresa përcjellëse për dorëzimin e kontratës së grantit;

i) Dhënia/njoftimi i anulimit, me dëshmi të publikimit;

j) Kontratat e nënshkruara, ndryshimet, dispozitat shtesë dhe korrespondencat përkatëse.

Përveç kësaj, dokumentet financiare dhe kontraktuale përmendur në paragrafin 6 (a) dhe (b) të këtij neni, do të plotësohet nga të gjitha dokumentet e tjera shoqëruese përkatëse siç kërkohen nga procedurat e përmendura në pikën 1 të këtij neni, si dhe të gjithë dokumentacionin përkatës në lidhje me pagesat, rikuperimin dhe shpenzimet operative, për shembull raportet e projektit dhe raportet e kontrolleve të vendeve, pranimi i furnizimeve dhe punëve, sigurimet dhe garancitë, raportet e inxhinierëve të mbikëqyrjes. Të gjitha dokumentet përkatëse financiare dhe kontraktuale do të mbahen për të njëjtën kohëzgjatje, në përputhje me nenin 49 të Marrëveshjes Kuadër.

Neni 9

Kontrollet paraprake mbi procedurat e granteve dhe prokurimeve dhe kontrollet paraprake të kontratave dhe granteve që do të kryhen nga komisioni

1. Komisioni mund të ushtrojë kontrolle paraprake (ex ante) për tenderimin e kontratave, hapjen e thirrjeve për propozime dhe dhënien e kontratave dhe granteve për fazat e mëposhtme të prokurimit ose dhënies së granteve:

a) për miratimin e njoftimeve të kontratës për prokurim, programet e punës për thirrjet për propozime dhe çdo korrigjim të tij;

b) për miratimin e dosjeve të tenderit dhe udhëzimeve për aplikantët për grante;

c) për miratimin e përbërjes së komisioneve të vlerësimit;

d) për miratimin e raporteve të vlerësimit dhe vendimet e dhënies së kontratës[89];

---

[87] Eliminimi i ofertave të pasuksesshme pesë vjet pas mbylljes së procedurës së prokurimit.

[88] Eliminimi i aplikacioneve të pasuksesshme tre vjet pas përfundimit të procedurës së grantit.

[89] Për kontratat e shërbimit këta hapa që përfshijnë kontrollet paraprake, kanë të bëjnë miratimin e listës së përzgjedhur.

e) për miratimin e dosjeve të kontratës dhe shtesa e kontratës.

2. Lidhur me kontrollin paraprak, komisioni duhet të vendosë:

a) të kryejë kontrolle paraprake për të gjitha dosjet, ose

b) të kryejë kontrolle paraprake në një përzgjedhje e këtyre dosjeve, ose

c) të heqë dorë plotësisht nga kontrollet paraprake.

3. Nëse Komisioni vendos për të kryer kontrolle paraprake në përputhje me paragrafin 2, shkronjat "a" ose "b" të këtij neni, ai duhet të informojë përfituesin e IPA II që është Autoriteti Kontraktues i dosjeve të përzgjedhura për kontrollet paraprake. Ky përfitues i IPA II do të japë të gjithë dokumentacionin dhe informacionin e nevojshëm për Komisionin, pasi të informohet se një dosje është përzgjedhur për kontroll paraprak më së fundi në kohën e dorëzimit të njoftimit të kontratës ose programit të punës për publikim.

4. Komisioni mund të vendosë për të kryer kontrolle të mëpasshme (*ex-post*), duke përfshirë auditimet dhe kontrollet e çastit, në çdo kohë, për ndonjë kontratë ose grantet e dhëna nga përfituesi IPA II që është Autoriteti Kontraktues, që rrjedh nga kjo marrëveshje financimi. Ky përfitues i IPA II do të të vërë në dispozicion të gjithë dokumentacionin dhe informacionin e nevojshëm për Komisionin pasi të informohet se kjo dosje është përzgjedhur për kontroll të mëpasshëm (*ex-post*). Komisioni mund të autorizojë një person ose një njësi ekonomike për të kryer kontrolle *ex-post* në emër të saj.

Neni 10

Llogaritë bankare, sistemet e kontabilitetit dhe kostoja e njohur

1. Pas hyrjes në fuqi të kësaj Marrëveshjeje Financimi, Fondi Kombëtar dhe struktura operative e përfituesit të IPA II, që është Autoriteti Kontraktues për Programin e Veprimit, duhet të hapë të paktën një llogari bankare në euro. Bilanci i përgjithshëm bankar për Programin e Veprimit do të jetë shuma e bilanceve në të gjitha llogaritë bankare të Programit të Veprimit, të mbajtura nga Fondi Kombëtar dhe të gjitha strukturat pjesëmarrëse që operojnë te përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues.

2. Përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues, do të përgatisë dhe të dorëzojë në Komision planet e parashikimit të disbursimit për kohëzgjatjen e periudhës së zbatimit të Programit të Veprimit. Këto parashikime duhet të përditësohet për raportin vjetor financiar të përmendur në nenin 3 (2) dhe për çdo kërkesë për fonde. Parashikimet do të bazohen në një analizë të dokumentuar dhe të detajuar (duke përfshirë edhe kontraktimin e planifikuar dhe orarin e pagesave sipas kontratës për dymbëdhjetë muajt në vijim), të cilat do të jenë në dispozicion të Komisionit në bazë të kërkesës.

3. Plani fillestar i parashikimit të disbursimit duhet të përmbajë përmbledhjen e parashikimit vjetorë të disbursimit për të gjithë periudhën e zbatimit dhe parashikimet mujore të disbursimit për dymbëdhjetë muajt e parë të Programit të Veprimit. Planet e mëvonshme duhet të përmbajnë përmbledhjen vjetore të parashikimeve të disbursimit për bilancin e periudhës së zbatimit të Programit të Veprimit dhe parashikimet mujore disbursimit për katërmbëdhjetë muajt në vijim.

4. Përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues është i detyruar të krijojë dhe mirëmbajë një sistem të kontabilitetit në përputhje me pikën 2 (3) (b) të shtojcës A të Marrëveshjes Kuadër, i cili do të mbajë të paktën informacionin për kontratat që menaxhohen nën Programin e Veprimit të treguar në shtojcën V.

5. Kostoja e njohur në sistemin e kontabilitetit e mbajtur nën seksionin 4 të këtij neni, duhet të jetë e bëra, e paguar dhe e pranuar dhe të korrespondojë me kostot aktuale të provuara nga dokumentet mbështetëse dhe të përdoret kur është e përshtatshme për të nisur parafinancimin e paguar nga përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues sipas kontratave lokale.

6. Kostoja e njohur në sistemin e kontabilitetit do të shfrytëzohet nga Komisioni për njohjen e të përkohshme të kostos së saj, gjatë zbatimit të Programit të Veprimit (duke përfshirë autorizimin e parafinancimit që i paguhet përfituesit të IPA II, që është Autoriteti Kontraktues), për procesin e miratimit për pagesat, për autorizimin përfundimtar të procedurës së llogarive në fund të Programit të Veprimit, për praktikat vjetore të ndërprera dhe çdo implementim tjetër të menaxhimit dhe të shqyrtimeve të performancës.

7. Përfituesi i IPA-II që është Autoriteti Kontraktues, do t'i sigurojë Komisionit raportet në vijim:

a) Raporti përmbledhës - siç është përcaktuar në nenin 3 (5);

b) Raportet vjetore, siç janë përcaktuar në paragrafët 2 deri 4, të nenit 3;
c) Kërkesa për raportet e fondeve, siç përmenden në nenin 11.

Neni 11

Dispozita për pagesat e bëra nga Komisioni për përfituesit IPA II që është Autoriteti Kontraktues

1. Përfituesi IPA II që është Autoriteti Kontraktues, duhet të paraqesë parashikimin e tij fillestarë të disbursimit (pagesës) për Programin e Veprimit, të përgatitur në përputhje me nenin 10 (2), me kërkesën e parë për pagesë të parafinancuar. Pagesa e parë e parafinancimit do të bëhet për 100% të pagesës së parashikuar për vitin e parë të planit të parashikuar për disbursim.

2. Përfituesi IPA II që është Autoriteti Kontraktues, do të paraqesë kërkesa të vazhdueshme të pagesës së parafinancimit kur bilanci i përgjithshëm bankar për Programin e Veprimit bie nën pagesën e parashikuar për pesë muajt në vazhdim të Programit të Veprimit.

3. Çdo kërkesë për parafinancimit shtesë do të mbështeten nga raportet e mëposhtme, në përputhje me pikat "a", "b" dhe "d" të shtojcës IV:

a) Një deklaratë përmbledhjeje e të gjitha pagesave të bëra për Programin e Veprimit;

b) Balancat bankare për Programin e Veprimit në datën e përcaktuar të kërkesës;

c) Një parashikim i pagesave për Programin e Veprimit për katërmbëdhjetë muajt në vijim në datën e përcaktuar të kërkesës.

4. Përfituesi IPA II që është Autoriteti Kontraktues mund të kërkojë për çdo parafinancim pasues shumën e totalit të disbursimeve të parashikimit për katërmbëdhjetë muaj, pas datës së përcaktuar të kërkesës, pa balancat e referuara në nenin 3 (b) të këtij neni në datën e përcaktuar të kërkesës për fondet e rritura nga ndonjë shumë e financuar nga përfituesi IPA II, sipas paragrafit 5 të këtij neni, dhe që nuk është rimbursuar ende.

Komisioni gëzon të drejtën për të reduktuar çdo pagesë pasuese të parafinancimit, nëse tepricat totale bankare të mbajtura nga përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues në bazë të këtij programi dhe në të gjitha programet e tjera të IPA I apo të IPA II, që menaxhohen nga përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues, tejkalon parashikimin e disbursimit për katërmbëdhjetë muajt e ardhshëm.

5. Aty ku pagesa është reduktuar sipas paragrafit 4 të këtij neni, përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues duhet ta financojë programin nga burimet e veta, deri në shumën e reduktimit. Përfituesi i IPA II që është Autoriteti kontraktues më pas mund të kërkojë rimbursimin e këtij financimi, si pjesë e kërkesës së ardhshme për fonde të përcaktuara në paragrafin 4 të këtij neni.

6. Komisioni ka të drejtë për të rimarrë balancat e tepërta bankare, të cilat kanë mbetur të papërdorura për më shumë se dymbëdhjetë muaj. Para se të ushtrojë këtë të drejtë, Komisioni e fton përfituesin e IPA II, që është Autoriteti Kontraktues, për të dhënë arsyet e vonesës në disbursimin e fondeve dhe të demonstrojë nevojën për to në vazhdim gjatë dy muajve të ardhshëm.

7. Nuk duhet të jetë shkak interesi i gjeneruar nga parafinancimi bilanceve bankare të Programit të Veprimit.

8. Sipas nenit 33 (4) të Marrëveshjes Kuadër, kur ndërprerja e afatit për kërkesën për pagesë tejkalon dy muaj, përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues mund të kërkojë një vendim nga Komisioni nëse ndërprerja e afatit duhet vazhdojë.

9. Deklarata financiare përfundimtare e përmendur në nenin 37 (2) të Marrëveshjes Kuadër do të dorëzohet nga NOA-ja (ZKA) jo më vonë se 16 muaj pas përfundimit të periudhës së zbatimit operativ.

Neni 12

Ndërprerja e pagesave

1. Pa cenuar pezullimin ose përfundimin e kësaj Marrëveshjeje financimi sipas neneve 16 dhe 17 përkatësisht dhe krahas nenit 39 të Marrëveshjes Kuadër, Komisioni mund të ndërpresë pagesat pjesërisht ose plotësisht, në qoftë se:

a) Komisioni ka vendosur ose paraqet shqetësime serioze, pasi përfituesi IPA II që është Autoriteti Kontraktues, ka bërë gabime të konsiderueshme, ka parregullsi apo mashtrime që vënë në dyshim ligjshmërinë ose rregullsinë e transaksioneve në fjalë, në implementimin e Programit të Veprimit, ose ka dështuar të përmbushë detyrimet e tij sipas kësaj marrëveshjeje financiare;

b) Komisioni ka vendosur ose paraqet shqetësime serioze, nëse përfituesi IPA II që është Autoriteti Kontraktues ka kryer gabime sistemime ose të përsëritura, ose ka parregullsi, mashtrime, apo shkelje të detyrimeve, në këtë ose në të tjera marrëveshje financimi, me kusht që ato gabime, parregullsi, mashtrime, ose shkelje të detyrimeve të kenë një ndikim material në zbatimin e kësaj marrëveshjeje financiare, apo vënë në dyshim besueshmërinë e sistemit të kontrollit të brendshëm të përfituesit të IPA II ose ligjshmërinë dhe rregullsinë e shpenzimeve bazë.

Neni 13
Mbulimi i fondeve

1. Përveç rasteve të përmendura në nenin 41 të Marrëveshjes Kuadër, Komisioni mund të rimarrë fondet nga përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues, siç parashikohet në rregulloren financiare, veçanërisht në rast se:

a) Komisioni vendos se objektivat e Programit të Veprimit të përcaktuara në shtojcën I nuk janë arritur;

b) shpenzimet janë të papërshtatshme;

c) shpenzimet janë shkaktuar si rezultat i gabimeve, parregullsive, mashtrimeve apo shkeljeve të detyrimeve në zbatimin e Programit të Veprimit, në veçanti në procedurën e dhënies së prokurimit dhe granteve.

2. Në përputhje me ligjin kombëtar, përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues, do të rimarrë kontributin e Unionit që i paguhet përfituesit të IPA II që është Autoriteti Kontraktues nga marrësit të cilët janë në një prej situatave të përcaktuara në paragrafin 1, pikat "b" ose "c" të këtij neni ose të referuara në nenin 41 të Marrëveshjes Kuadër. Fakti se përfituesi IPA II që është Autoriteti Kontraktues nuk ka sukses në kthimin e të gjithë ose një pjese të fondeve, nuk do ta pengojë Komisionin për rikuperimin e fondeve nga përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues.

3. Përfituesi i IPA II që nuk është Autoriteti Kontraktues, do të bëjë çmos për të mbështetur përfituesin e IPA-II që është Autoriteti Kontraktues, në rimëkëmbjen e saj, kur përfituesi vendoset në territorin e tij. Marrëveshja për rikuperimin do të parashikohet në një marrëveshje dypalëshe, që do të lidhet në përputhje me nenin 69 të marrëveshjeve kuadër përkatëse.

4. Shumat e paguara padrejtësisht, apo të mbuluara nga përfituesi IPA II që është Autoriteti Kontraktues, shumat e garancive financiare, performancës dhe parafinancimit, paraqitur në bazë të prokurimit dhe dhënies së procedurave të granteve, shumat nga gjobat e vendosura nga përfituesi IPA II që është Autoriteti Kontraktues për kandidatët, ofertuesit, aplikantët, kontraktuesit ose përfituesit e granteve, paguar për përfituesit e IPA II që është Autoriteti Kontraktues, ose do të ripërdoren për Programin e Veprimit, ose do t'i kthehen Komisionit.

PJESA E TRETË
DISPOZITAT PËRFUNDIMTARE

Neni 14
Konsultime ndërmjet përfituesve të IPA II dhe Komisionit

1. Përfituesit e IPA II dhe Komisioni do të konsultohen me njëri tjetrin para se të krijojnë mosmarrëveshje në lidhje me zbatimin ose interpretimin e mëtejshëm të kësaj Marrëveshjeje Financimi në përputhje me nenin 18 të këtyre Kushteve të Përgjithshme.

2. Kur Komisioni bëhet i vetëdijshëm për problemet në kryerjen e procedurave që kanë të bëjnë me zbatimin e kësaj Marrëveshje Financimi, ai duhet të krijojë të gjitha kontaktet e nevojshme me përfituesit e IPA II për të korrigjuar situatën dhe të ndërmarrë hapat që janë të nevojshëm.

3. Konsultimi mund të çojë në një ndryshim, në pezullimin ose përfundimin e kësaj marrëveshjeje financimi.

4. Komisioni do të informojë rregullisht përfituesit e IPA II për zbatimin e aktiviteteve të përshkruara në shtojcën I, të cilat nuk përfshihen në pjesën e dytë të këtyre Kushteve të Përgjithshme.

Neni 15
Ndryshimi i kësaj Marrëveshjeje Financimi

1. Çdo amendament i kësaj marrëveshjeje financiare, duhet të bëhet me shkrim.

2. Nëse përfituesit e IPA II, kërkojnë një amendament, kërkesa duhet t'i paraqitet bashkërisht

Komisionit të paktën gjashtë muaj para se ndryshimi që kërkohet të hyjë në fuqi.

3. Komisioni mund të amendojë dokumentet model në shtojcat III, IIIA, IV dhe V, pa nevojën e një amendamenti të kësaj marrëveshjeje financiare. Përfituesit e IPA II do të informohen me shkrim për çdo amendament të tillë dhe për hyrjen e tij në fuqi.

Neni 16

Pezullimi i kësaj Marrëveshjeje Financimi

1. Zbatimi i kësaj marrëveshjeje financiare mund të pezullohet në rastet e mëposhtme:

a) Nëse ndonjë përfitues IPA II shkel një detyrim sipas kësaj marrëveshjeje financiare.

b) Nëse përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues shkel ndonjë detyrim të përcaktuar në bazë të procedurave dhe dokumenteve standarde të përmendura në nenin 18 (2) të Marrëveshjes përkatëse Kuadër, pa cenuar dispozitat në nenin 8 (2).

c) Nëse përfituesi i IPA II që është Autoriteti Kontraktues nuk i plotëson kërkesat e për zbatimin e detyrave të buxhetit të besuar.

d) Nëse përfituesit e IPA II nuk i përmbushin bashkërisht funksionet dhe përgjegjësitë e përmendura në nenin 2 (1) dhe kur është e mundur edhe menaxhimin indirekt të nenit 7 (3).

e) Nëse ndonjë përfitues i IPA II vendos të pezullojë ose të ndërpresë procesin e pranimit të anëtarësimit në BE.

f) Nëse ndonjë përfitues i IPA II shkel një detyrim në lidhje me respektimin e të drejtave të njeriut, parimet demokratike dhe sundimin e ligjit, si dhe në raste të rënda të korrupsionit.

g) Në rastet e forcës madhore, siç përcaktohet më poshtë. "Forcë madhore" do të thotë çdo situatë e paparashikueshme dhe e jashtëzakonshme, ose ngjarje përtej kontrollit të palëve, e cila pengon secilën prej tyre në përmbushjen e ndonjë prej detyrimeve të tyre, gjë që nuk i atribuohet gabimit ose neglizhencës nga ana e tyre (ose pjesës së kontra

ktuesve të tyre, agjentëve ose të punësuarve) dhe vërteton pakapërcyeshmërinë e situatës, pavarësisht se janë bërë përpjekjet e duhura. Defektet në pajisje ose materiale, ose vonesat e tyre të mundshme, mosmarrëveshjet e punës, grevat ose vështirësitë financiare, nuk mund të përdoren si forcë madhore. Një palë nuk duhet të konsiderohet si shkelëse e obligimeve të saj nëse ajo është penguar nga përmbushja e tyre për shkak të një force madhore, për cilën pala tjetër është informuar siç duhet. Një palë që përballet me një forcë madhore duhet ta informojë palën tjetër pa vonesë, duke deklaruar natyrën, kohëzgjatjen e mundshme dhe efektet e parashikueshme të problemit, dhe të marrë çdo masë për të minimizuar dëmet e mundshme.

Asnjëra prej palëve s'do të konsiderohet përgjegjëse për shkelje të detyrimeve të veta sipas kësaj Marrëveshjeje Financiare, nëse është penguar nga përmbushja e tyre nga forca madhore, me kusht që ajo palë të marrë masa për të minimizuar dëmtimet e mundshme.

2. Komisioni mund ta pezullojë këtë Marrëveshje Financimi pa njoftim paraprak.

3. Komisioni mund të marrë masat e duhura parandaluese para se të bëhet pezullimi.

4. Kur pezullimi është njoftuar, duhet të tregohen pasojat e prokurimit dhe kontratave të granteve në vazhdim dhe marrëveshjet e delegacionit për këto kontrata, si dhe marrëveshjet që duhen firmosur për këto kontrata.

5. Pezullimi i kësaj marrëveshjeje të financimit nuk e cenon ndërprerjen e kësaj marrëveshjeje financimi nga Komisioni, në përputhje me nenin 17.

6. Palët do të rifillojnë zbatimin e Marrëveshjes Financiare sapo kushtet ta lejojnë, me miratimin paraprak me shkrim të Komisionit. Kjo nuk cenon asnjë amendim të kësaj marrëveshjeje financiare që mund të jenë të nevojshme për të përshtatur Programin e Veprimit për kushtet e reja zbatuese, duke përfshirë, nëse është e mundur, zgjatjen e periudhës së zbatimit, ose përfundimin e kësaj marrëveshjeje financiare në përputhje me nenin 17.

Neni 17

Përfundimi i kësaj marrëveshjeje financiare

1. Nëse çështjet të cilat çuan në pezullimin e Marrëveshjes së Financimit nuk janë zgjidhur brenda një periudhe maksimale prej 180 ditëve, secila palë mund ta përfundojë Marrëveshjen Financiare në njoftimin prej 30 ditësh.

2. Kjo Marrëveshje Financimi do të ndërpritet automatikisht, në qoftë se brenda një periudhe prej dy

vjet që prej nënshkrimit të saj:

a) nuk është bërë asnjë pagesë;

b) nuk është nënshkruar asnjë kontratë zbatimi apo marrëveshje delegacioni.

3. Kur ndërprerja është njoftuar, duhet të tregohen pasoja e prokurimeve dhe kontratave të granteve në vazhdim dhe kontratat ose grantet e tilla që duhen firmosur.

4. Përfundimi i kësaj marrëveshjeje financiare nuk do të përjashtojë mundësinë e Komisionit që të bëjë korrigjime financiare në përputhje me nenet 43 dhe 44 të Marrëveshjes Kuadër.

Neni 18

Rregullimet për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve

1. Çdo mosmarrëveshje në lidhje me Marrëveshjen e Financimit që nuk mund të zgjidhet brenda një periudhe gjashtëmujore nga konsultimet midis palëve, të parashikuar në nenin 14 mund, të zgjidhet nga arbitrazhi, me kërkesën e njërës prej palëve.

2. Secila palë do të caktojë një gjyqtar brenda 30 ditëve nga data e kërkesës për arbitrazh. Nëse kjo nuk arrihet, secila palë mund t'i kërkojë Sekretarit të Përgjithshëm të Gjykatës së Përhershme të Arbitrazhit (Hagë) të caktojë një gjyqtar të dytë. Të dy gjyqtarët nga ana e tyre caktojnë një gjyqtar të tretë brenda 30 ditëve. Nëse kjo nuk arrihet, secila palë mund t'i kërkojë Sekretarit të Përgjithshëm të Gjykatës së Përhershme të Arbitrazhit të caktojë gjyqtarin e tretë.

3. Përveç kur arbitrat vendosin ndryshe, do të zbatohen procedurat e parashikuara në Gjykatën e Përhershme të Arbitrimit, rregullat fakultative për Arbitrazhin që përfshijnë organizatat ndërkombëtare dhe shtetet.

4. Secila palë do të jetë e detyruar të marrë masat e nevojshme për zbatimin e vendimit të gjyqtarëve.

MODEL

I RAPORTIT VJETOR TË BNK-së

MBI ZBATIMIN E BASHKËPUNIMIT NDËRKUFITAR IPA II NDËRMJET PËRFITUESVE TË IPA II

(NENI 80 I MARRËVESHJES KUADËR)

1. Identifikimi

PROGRAMI NDËRKUFITAR	Titulli i Programit: Programi ndërkufitar <vendi A> – < vendi B> <viti>/<viti>
	Përfitimi për vitin 20xx:
	Përfitimi për vitin 20xx:
	Përfitimi për vitin 20xx:
RAPORTI VJETOR MBI ZBATIMIN	Viti i raportimit (nga 1 janari 20xx deri 31 dhjetor 20xx)
	Përgatitur nga: <struktura operative, vendi X> < struktura operative, vendi Y>
	Data e shqyrtimit të raportit vjetor nga Komiteti i Përbashkët Monitorues

Baza ligjore: neni 80 i Marrëveshjes Kuadër të IPA II

2. Përmbledhje mbi zbatimin e programit të bashkëpunimit ndërkufitar

2.1 Arritjet dhe analiza e progresit

- Përmbledhje mbi zbatimin e programit gjatë periudhës së mbuluar (aktivitetet e kryera, thirrjet e bëra, forumet për të kërkuar partnerë, takimet mbi KGM (Komunikimin me gazetarët dhe median) etj.).

- Nëse duhet, të përfshihet edhe informacion mbi përgatitjen apo rishikimin e programit 2014–2020.

2.2 Progresi në zbatimin e programit të bashkëpunimit ndërkufitar (neni 80.1a IPA II FWA)

Progresi i bërë në zbatimin e programit të bashkëpunimit ndërkufitar dhe në veçanti në arritjen e objektivave specifikë për çdo prioritet tematik (dhe për prioritetin TA, gjithashtu), duke përfshirë edhe elementet cilësore dhe sasiorë që tregojnë përparim në lidhje me objektivat.

2.2.1 Analiza sasiore

- Informacion mbi progresin e bërë në zbatimin e programit ndërkufitar, me përcaktimet sasiore kur është e mundur, duke përdorur objektivat dhe treguesit që përfshihen në program (plotësoni shtojcën 1).

Analizë e arritjeve sipas matjeve nga treguesit fizikë dhe financiarë. Treguesit do të ndahen sipas gjinisë, kur është e mundur.

Nëse shifrat (të dhënat) nuk janë vënë akoma në dispozicion, duhet të jepet informacion se kur do të vihen në dispozicion dhe kur do të përfshihen në raportin vjetor mbi zbatimin. Gjithashtu, informacioni mund të paraqitet grafikisht.

2.2.2 Analiza cilësore

- Analiza cilësore e progresit të bërë në zbatimin e programit ndërkufitar, duke përfshirë një analizë të ndikimit të programit në zonën e programit.

2.3 Informacione të hollësishme rreth ekzekutimit financiar të programit të bashkëpunimit ndërkufitar (neni 801 (d) IPAII FWA)[90]

*- Informacion mbi kontraktimin dhe ndarja e përfitimeve vjetore (*** plotësoni shtojcën 2).*

- Analiza e faktorëve të mëposhtëm:

- statusi financiar;

- informacion mbi bashkëfinancimet;

- faktorët që kanë penguar dhe/ose vonuar zbatimin financiar;

- faktorët që kjo kanë pasur ndikim pozitiv në zbatimin financiar.

2.4 Informacion mbi hapat e ndërmarrë nga strukturat operuese dhe/ose Komiteti i Përbashkët Monitorues për të siguruar cilësinë dhe efektivitetin e zbatimit:

2.4.1 Monitorimi dhe vlerësimi

- Masat monitoruese të ndërmarra nga strukturat operuese ose Komiteti i Përbashkët Monitorues, duke përfshirë marrëveshjet për mbledhjen e të dhënave.

- Në programet e zbatuara me masa të tërthorta të vlerësimit të menaxhimit të ndërmarra nga struktura operuese aty ku ndodhet Autoriteti Kontraktues (neni 57 i FWA).

2.4.2 Problemet e hasura dhe veprimet korrigjuese

- Përmbledhje e çdo problemi të rëndësishëm të hasur në zbatimin e programit dhe çdo veprimi korrigjues të ndërmarrë.

- Rekomandime për veprime (të mëtejshme) korrigjuese.

2.5 Dukshmëria dhe reklama

- Masat e marra për të siguruar dukshmërinë dhe reklamimin e programit (planin e dukshmërisë), duke përfshirë shembuj të praktikave më të mira dhe duke theksuar ngjarjet e rëndësishme.

2.6 Shfrytëzimi i asistencës teknike

- Shpjegim i detajuar i shfrytëzimit të asistencës teknike.

- Përmbledhje e çdo problemi të rëndësishëm të hasur në zbatimin e buxhetit TA.

2.7 Ndryshimet në kuadër të zbatimit të programit ndërkufitar (nëse ka)

- Përshkrimi i çdo elementi, i cili edhe pse nuk rrjedh direkt nga ndihma, ka një ndikim të drejtpërdrejtë në zbatimin e programit (p.sh.: ndryshimet ligjore, ndryshimet socio-ekonomike përkatëse etj.).

*** - duke përfshirë një aneks 2 - listën e projekteve dhe një përmbledhje të shkurtër.

[90] Ky paragraf do të përfshihet në raporte vetëm në rastin e menaxhimit të tërthortë.

SHTOJCA IV(A)

RAPORTI FINANCIAR VJETOR

Raport financiar i përfituesit të IPA II (*)

Referenca e Programit	Numri i kontratës së Marrëveshjes së Financimit	Buxheti i Programit			Aktivitetet e kontratës lokale																								Rikthimi pas rivlerësimit				Balanca Bankare (kontributi i BE-së)			Livrimi i shumës së parashikuar	
					Shuma Totale e Kontraktuar			Tërheqja nga detyrimi në mbyllje			Tërhequr nga detyrimi %			Shuma totale e disbursuar			Livruar %			Kostoja Totale e Njohur			Kostoja %			Gjithsej, para financime të hapura			Para financime të hapura %			Gabimet	Parregullsitë	Mashtrimi	Pa vlerësim	Totali	Totali si % buxhet	Totali i parashikimit të disbursimit mujor	12 muajt e ardhshëm	% e buxhetit të programit
1	2	3			4			5			6			7			8			9			10			11			12			13	14	15	16	17	18	20	21	22
		Kontributi i BE-së	Kontributi i Vendit	Burime të tjera	Kontributi i BE-së	Kontributi i Vendit	Burime të tjera	Kontributi i BE-së	Kontributi i Vendit	Burime të tjera	Kontributi i BE-së	Kontributi i Vendit	Burime të tjera	Kontributi i BE-së	Kontributi i Vendit	Burime të tjera	Kontributi i BE-së	Kontributi i Vendit	Burime të tjera	Kontributi i BE-së	Kontributi i Vendit	Burime të tjera	Kontributi i BE-së	Kontributi i Vendit	Burime të tjera	Kontributi i BE-së	Kontributi i Vendit	Burime të tjera	Kontributi i BE-së	Kontributi i Vendit	Burime të tjera									
NP2010	**2010/ 123-456**																																						
CBC AA/BB 2010																																							

(*) 15 shkurt

ANEKSI IV(B)

RAPORTI VJETOR FINANCIAR-PROGRAM INDIVIDUAL I KONTRIBUTIT Të BE-SË

RAPORT FINANCIAR I PËRFITUESIT TË IPA II (*)

Referenca e Programit	Numri i kontratës së Marrëveshjes së Financimit	Buxheti i ofruar nga Programi i BE-së	Aktivitetet e kontratës lokale								
			Shuma totale e kontraktuar	Tërheqja nga detyrimi në mbyllje	Tërheqja nga detyrimi %	Shuma totale e livruar	Livruar %	Kostoja totale e njohur	Kostoja %	Totali i parafinancimit të hapur	Parafinancimi i hapur %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
NP2010	**2010/123–456**										
Nënprogrami											
Veprimi											

(*) 15 shkurt

ANEKSI IV(C): RAPORTI FINANCIAR VJETOR-KONTRIBUTI I BE-SË I KONSOLIDUAR I THJESHTUAR
RAPORT FINANCIAR I PËRFITUESIT TË IPA II (*)

Referenca e Programit	Numri i kontratës së Marrëveshjes së Financimit	Buxheti i ofruar nga Programi i BE-së	Aktivitetet e kontratës lokale					Balanca bankare
			Shuma totale e kontraktuar	Tërheqja nga detyrimi në mbyllje	Shuma totale e livruar	Kostoja totale e njohur	Totali i parafinancimit të hapur	Totali
1	2	3	4	5	6	7	8	9
NP2010	**2010/123–456**							

(*) 15 janar

ANEKSI IV (D)
PAGESAT E PARASHIKUARA
PARASHIKIMET E PLANIFIKUARA TË DISBURSIMIT
(Shto vitin sipas nevojës)

Referenca e Programit	Parashikimet e planifikuara të disbursimit (shto vitin sipas nevojës)														
	Parashikimi mujor i disbursimit (Year 1)												Totali për vitin 1	Viti 2	Viti 3
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12			
NP2010													0		
CBC AA/BB 2010													0		

Sistemi i kontabilitetit të përfituesit të IPA II duhet të plotësojë kërkesat e mëposhtme:

1. Të reflektojë strukturën organizative të caktuar për sistemet e kontrollit të brendshëm të përshtatur për kryerjen e detyrave. Në mënyrë të veçantë, para se të autorizohet një veprim, duhet të verifikohen të gjitha aspektet (si operative dhe financiare) e veprimit nga anëtarët e tjerë të stafit, përveç atij që e ka nisur veprimin. Personi që merret me verifikimin nuk mund të jetë në varësi të atij që e ka nisur transaksionin.

2. Të përfshijë një gjurmë auditimi për të gjitha transaksionet dhe ndryshimet.

3. Të ketë siguri të mjaftueshme fizike dhe elektronike, duke përfshirë sistemet rikuperimit dhe të ruajtjes së një kopje rezervë.

4. Sistemi i kontabilitetit duhet të përmbajë të paktën informacionin e mëposhtëm, për kontratat lokale që menaxhohen nën secilin program:

a) Referencën e kontratës;

b) Vlerën e kontratës, duke përfshirë çdo ndryshim;

c) Datat e nënshkrimit të kontratës (nga të dyja palët);

d) Datën e fillimit të zbatimit të kontratës.

Kjo është përveç datës së nënshkrimit të kontratës dhe mund të jetë e ndryshme nga ajo, si në rastet kur data e fillimit të punimeve të kontratës jepet pas nënshkrimit të kontratës nëpërmjet një urdhri administrativ.

e) Datën e përfundimit të zbatimit të kontratës, duke përfshirë çdo ndryshim.

Kjo është data e fundit në të cilën mund të këtë kosto të pranueshme. Kjo nuk përfshin asnjë periudhë garancie ose kohën e lejuar për përgatitjen e raportit nga kontraktuesi;

f) Totali i paguar (me lekë në dorë) nga kontrata;

g) Para financimi i paguara me kontratë;

Njohje e hollësishme dhe regjistrim në bilancin e kërkuar sipas së kontratës parafinancimit.

h) Kosto e njohur - e drejtpërdrejtë (me kontratë);

i) Njohje e hollësishme e kostos si një detyrim për shpenzimet e vitit. Disa pagesa do të mbulojë në mënyrë direkte shpenzimet e kryera. Nuk përfshihet ndonjë parafinancim. Mund të jenë pagesa përfundimtare ku parafinancimi është hequr tashmë ose pagesa të përkohshme ku parafinancimi është hequr ose kur kontrata nuk përfshin sigurimin e parafinancimit.

j) Kosto e njohur - indirekte (me kontratë);

Njohje e hollësishme e kostos si një detyrim për shpenzimet e vitit. Disa fatura apo pretendime kostoje, të paraqitura nga një përfitues i grantit ose kontraktues, do të lidhen me kostot që mbulohen nga parafinancimi i paguar më herët gjatë periudhës së zbatimit të marrëveshjes ose kontratës së grantit. Në këto raste pagesa e bërë do të jetë më e vogël se kostoja e raportuar. Ajo mund të jetë dhe zero nëse e gjithë kostoja është e mbuluar me parafinancim (me siguri do të jetë zero në qoftë se kostot e raportuara janë të pamjaftueshme për të thithur parafinancimin dhe lëshohet një urdhër rivlerësimi për bilancin e papërdorur të parafinancimit.) Në të gjitha këto raste, sistemi gjatë përcaktimit të shumës për t'u paguar, duhet të regjistrojë vlerën e plotë të kostos së pranueshme të raportuar si shpenzime për vitin dhe të reduktojë nga bilanci i parafinancimit koston e kompensuar nga parafinancimi.

k) Urdhra rikuperimi për të ulur parafinancimin (me kontratë);

Njohja e reduktimit të parafinancimit në bilanc pas rikuperimit të një parafinancimi të papërdorur.

l) Urdhra rikuperimi për të ulur koston (sipas kontratës);

Kur një rikuperim bëhet kundrejt një kostoje të pranuar më parë - ndoshta pas një hetimi për mashtrim. Në raste të tilla shpenzimet e regjistruara për vitin duhet të reduktohen në qoftë se kostoja është pranuar në të njëjtin vit si rikuperimi pasues; ose të ardhurat duhet të regjistrohen aty ku kostoja është pranuar, në një vit para tij të rikuperimit.

m) Data e faturës së furnizuesit për çdo faturë, ose dokument tjetër i shoqëruar nga një raport financiar që jep shpenzimet e njohura;

n) Informacion mbi kontekstin e rikuperimit të kostove të pranueshme dhe rikuperimeve.

ANEKSI VI
KUSHTE QË LIDHEN ME MENAXHIMIN INDIREKT

Kushtet e mëposhtme do të trajtohen sipas afateve të përcaktuara:

1. Të gjitha subjektet IPA			
Kushtet	**Pala(ët) e interesuara**	**Prioriteti**	**Afati i zbatimit**
Kontrolli mjedisor			
a) Zbatimi i programit BNK mund të fillojë vetëm në prani të një kuadri ligjor të qëndrueshëm, të miratuar, marrëveshjes bilaterale si komponenti kryesor; dhe legjislacionit të zbatueshëm parësor dhe dytësor të subjekteve IPA BNK.	Mali i Zi/Shqipëri	i mesëm	3 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
b) Duhet të zhvillohen analiza të mirëarsyetuara të ngarkesës së punës, e cila merr parasysh të gjitha aktivitetet e caktuara për çdo subjekt të interesuar.	Mali i Zi	i mesëm	3 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
c) Kontrollet dhe auditet do të kryhen në procesin e zbatimit të programit (duke përfshirë, p.sh., verifikimet e shpenzimeve, verifikimet e menaxhimit, verifikimet e sigurimeve nga Zyra për Mbështetjen e Zyrtarit Kombëtar Autorizues, monitorime të veprimeve të orientuara drejt rezultateve, auditime të brendshme, auditime të jashtme nga Autoritetit i Auditimit) do të përpunohen më tej sipas kuadrit ligjor dhe marrëveshjeve të punës, sipas rastit.	Mali i Zi	i lartë	1 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
d) Komiteti i Përbashkët i Monitorimit (KPM) nuk është ngritur ende. KPM-ja duhet të miratojë rregullat e tij të Procedurës të cilat do të hartohen nga Strukturat Operuese në bashkëpunim më Komisionin. Detajet mbi funksionimin e KPM-së do të përcaktohen nga RP-ja, të cilat do të miratohen unanimisht në takimin e parë të KPM-së. Drafti final i RP-ja do t'i dërgohet Komisionit sa më shpejt të jetë e mundur, por në çdo rast jo më vonë se afati përfundimtar i zbatimit.	Mali i Zi/Shqipëri	i mesëm	3 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
e) Autoriteteve kombëtare u kërkohet të sigurojnë që të dhënat e vendimeve të marra nga Task Forca (TF) gjatë përgatitjes së programit (p.sh.: procesverbale, shënime vendimi, shënime të shkurtra etj.) t'i transferohen përfaqësuesve të NIPAC-së. Kjo synon sigurimin e vendimeve të kaluara dhe se vendimet e marra nga KPM-ja janë marrë në bazë të një informacioni të plotë.	Mali i Zi/Shqipëri	i ulët	6 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
f) Drafti final i Manualit të Procedurave të Sekretariatit të Përbashkët Teknik (SPT) do t'i paraqitet Komisionit në çdo rast jo më vonë se afati i zbatimit. Autoriteteve Kombëtare u kërkohet që të identifikojnë qartë detyrat që i janë caktuar SPT-së nga Strukturat Operuese të të dyja vendeve përfituese IPA II.	Mali i Zi/Shqipëri	i mesëm	6 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
Informacioni dhe komunikimi			
g) TIK mjedisor në strukturat e BNK-së duhet të jetë në përputhje me standardet e zbatueshme kombëtare (veçanërisht ISO/IEC 27002).	Mali i Zi	i mesëm	3 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
h) Bashkëpunimi me Programet e tjera BNK jep mundësinë për krijimin e një pasqyre mbi progresin e bashkëpunimit me programet e ndryshme BNK për palët e interesuara që veprojnë në të njëjtët sektorë për rrjetëzimin dhe shkëmbimin e praktikave me njëri tjetrin, duke siguruar plotësimin e veprimeve. Shërbimet KKIPA dhe ZMZKA duhet të propozojnë masa për të siguruar shkëmbimin e informacionit dhe praktikave të mira midis autoriteteve kombëtare dhe anëtarëve të tjerë të territorit Evropian dhe programeve të bashkëpunimit territorial.	Mali i Zi	i ulët	6 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
Monitorimi i kuadrit të kontrollit të brendshëm			
i) Stafi i caktuar për auditimin e brendshëm në strukturat BNK duhet të plotësojë kërkesat e punës dhe të jenë të gatshëm për të përmbushur masat e rrepta të profesionit të auditimit të brendshëm.	Mali i Zi	i mesëm	3 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
j) Në nivelin e veprimeve, monitorimi i zbatimit të projektit duhet të lejojë identifikimin e çështjeve në kohën e duhur, për shembull, dhe veprimet korrigjuese duhet të merren sipas rastit. Rregullimet e kuadrit ligjor dhe të punës duhet të përshtaten sipas rastit.	Mali i Zi	i ulët	6 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi

2. Zyrtari Kombëtar Autorizues (ZKA), Zyra për Mbështetjen e Zyrtarit Kombëtar Autorizues (ZMZKA) dhe Fondi Kombëtar (FK)			
Kushtet	**Palët e interesuara**	**Prioriteti**	**Afati i zbatimit**
Mbikëqyrja e zbatimit të duhur të rekomandimeve nga ZKA-ja			
a) Të gjitha modalitetet e mbikëqyrjes dhe mjetet e ndjekjes duhet të ngrihen për një zbatimin efektiv dhe në kohë të rekomandimeve të këtij aneksi.	Mali i Zi	i lartë	1 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
Kontrolli mjedisor			
b) ZMZKA dhe FK duhet të themelohen në një mënyrë të tillë që të funksionojnë të ndara dhe të jenë të në varësi operative të ZKA-së.	Mali i Zi	i mesëm	3 muaj pas hyrjes në fuqi të Marrëveshjes së Financimit për Programin Kombëtar Mal i Zi 2014 (objektivi 1 - pjesa 1 dhe objektivi 2- pjesa 1) 2014/032-022 dhe 2014/032-803
Monitorimi i kuadrit të kontrollit të brendshëm			
c) Duhet të sigurohet eficienca e sistemit dhe të respektohet dhe të fuqizohet parimi i menaxhimit të qëndrueshëm financiar.	Mali i Zi	i mesëm	3 muaj pas hyrjes në fuqi të Marrëveshjes së Financimit për Programin Kombëtar Mali i Zi 2014 (objektivi 1 - pjesa 1 dhe objektivi 2- pjesa 1) 2014/032-022 dhe 2014/032-803
d) Duhet të fuqizohet vendosja e mekanizmave të sigurimit që garantojnë ZMZKA dhe ZKA të kenë kontroll të mjaftueshëm mbi sistemin e kontrollit të brendshëm, si dhe atë të veprimeve të tyre, duke garantuar një nivel të mbrojtjes së interesave financiare të Bashkimit Evropian ekuivalente me atë që kërkohet sipas Rregullores Financiare.	Mali i Zi	i mesëm	3 muaj pas hyrjes në fuqi të Marrëveshjes së Financimit për Programin Kombëtar Mali i Zi 2014 (objektivi 1 - pjesa 1 dhe objektivi 2 - pjesa 1) 2014/032-022 dhe 2014/032-803
e) Një shumëllojshmëri veprimesh dhe treguesish të zbatimit të buxhetit duhet të zhvillohen dhe përdoren, për të siguruar që parimi i menaxhimit të qëndrueshëm financiar respektohet dhe funksionimi i sistemeve të kontrollit të brendshëm është efektiv dhe eficient.	Mali i Zi	i mesëm	3 muaj pas hyrjes në fuqi të Marrëveshjes së Financimit për Programin Kombëtar Mali i Zi 2014 (objektivi 1 - pjesa 1 dhe objektive 2- pjesa 1) 2014/032-022 dhe 2014/032-803
f) Duhet të zhvillohet një grup kryesor i procedurave dhe materiale trajnimi për identifikimin, njohjen, raportimin dhe monitorimin e parregullsive për të gjitha nivelet e zbatimit.	Mali i Zi	i mesëm	3 muaj pas hyrjes në fuqi të Marrëveshjes së Financimit për Programin Kombëtar Mali i Zi 2014 (objektivi 1 - pjesa 1 dhe objektivi 2- pjesa 1) 2014/032-022 dhe 2014/032-803
3. KKIPA dhe Struktura Operuese (OS)			
Kushtet	**Palët e interesuara**	**Prioriteti**	**Afati i zbatimit**
Kontrolli mjedisor			
a) Ndarja e detyrave brenda strukturave operuese dhe midis KKIPA-ve dhe strukturave operuese duhet të jetë e efektshme dhe të forcohet si në kuadrin ligjor ashtu dhe në dispozitat e punës.	Mali i Zi/Shqipëri	i lartë	6 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
4. Fondet Kombëtare (FK) dhe Struktura Operuese (OS)			
Kushtet	**Palët e interesuara**	**Prioriteti**	**Afati i Zbatimit**
Kontrolli i aktiviteteve			
a) Duhet të finalizohen procedurat e BNK ICS për të siguruar mbajtjen e llogarive në mënyrë të plotë, saktë dhe transparente në bazë të parimeve të njohura ndërkombëtarisht.	Mali i Zi	mesatare	3 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi

5. Strukturat operuese			
Kushtet	**Palët e interesuara**	**Prioriteti**	**Afati përfundimtar i zbatimit**
Aktivitetet kontrolluese			
a) Organet e ndryshme brenda strukturave operuese duhet të mundësojnë auditin e duhur, sistemin e kontrollit dhe llogarive, si dhe standardet. Funksionet operacionale të menaxhimit dhe funksionet e menaxhimit financiar do të organizohen të ndara brenda këtyre organeve. Rreziku i ndarjes së papërshtatshme të detyrave duhet të identifikohet dhe të vlerësohet dhe më pas duhet të sigurohet që kontrollet e nevojshme lehtësuese të kryhen si duhet, dhe/ose nëse është e nevojshme të shtohet mbikëqyrja dhe/ose kontrolli.	Mali i Zi	mesatare	3 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
b) Modalitetet e kontrollit dhe marrëveshjet e kontrollit, duke përfshirë një udhëzues të kontrollit, që rregullojnë organizimin dhe kryerjen e verifikimeve të shpenzimeve dhe verifikimet e menaxhimit të operacioneve do të jenë më të detajuara dhe strukturuara si në kuadrin ligjor ashtu dhe të masave të punës.	Mali i Zi	i lartë	1 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
Informimi dhe komunikimi			
c) Autoritetet kombëtare duhet të krijojnë dhe mirëmbajnë një sistem të kompjuterizuar për të regjistruar dhe ruajtur të dhënat për secilin projekt të domosdoshëm për monitorim, vlerësim, menaxhim financiar, kontroll dhe auditim, duke përfshirë të dhënat për pjesëmarrësit individualë / përfituesve të granteve në projekte, ku është e aplikueshme. Në veçanti, ato do të regjistrojnë e do të ruajnë raporte teknike e financiare për secilin projekt. Strukturat Operuese duhet të përdorin këtë sistem të kompjuterizuar për të mbledhur informacion në lidhje me projektet për t'u përdorur në raportet vjetore dhe raportet e tjera të mundshme dhe vlerësimet.	Mali i Zi/Shqipëri	mesatare	3 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
d) Përfituesit e IPA II kërkohet të kenë planin e tyre të komunikimit dhe vizibilitetit të rënë dakord me Komisionin brenda 6 muajve nga hyrja në fuqi e FA-së në mënyrë që përpjekjet për rritjen e ndërgjegjësimit mbi specifikat e BNK të aplikantëve potencialë dhe përfituesve finalë. Për këtë qëllim, ky plan i përgatitur nga dy strukturat operuese, me ndihmën e SPT-së, duhet të hartohet brenda afatit të zbatimit, në mënyrë që ketë kohë të mjaftueshme për t'u shqyrtuar dhe miratuar nga KPM. Ky plan duhet të mbulojë gjithë zonën programit.	Mali i Zi/Shqipëri	mesatare	3 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë marrëveshje financiare Marrëveshje, por jo më vonë se 6 muaj pas hyrjes në fuqi të kësaj Marrëveshje Financimi
6. Autoriteti Auditues (AA)			
Kushtet	**Palët e interesuara**	**Prioriteti**	**Afati i fundit i zbatimit**
Kontrolli i mjedisit			
a) Grupi i Audituesve (GA) duhet të krijohet, pa vonesa, me rregullat e tyre të procedurave (RP) të hartuara. Për këtë qëllim një plan veprimi duhet t'i paraqitet Komisionit brenda afatit të përcaktuar, duke pasur parasysh se krijimi i GA me RP e tij, si dhe strategjia e auditimit të përfundojë para kryerjes së parafinancimit.	Mali i Zi	i lartë	1 muaj pas aderimit të palës së fundit në këtë Marrëveshje Financimi
b) Duhet të sigurohet autonomia administrative/menaxheriale dhe financiare, si dhe disponueshmëria e burimeve njerëzore dhe monetare të nevojshme.	Mali i Zi	i ulët	6 muaj pas hyrjes në fuqi të Marrëveshjes së financimit për Programin Kombëtar të Malit të Zi 2014 (objektivi 1 – pjesa 1 dhe objektivi 2 – pjesa 1) 2014/032-022 dhe 2014/032-803
Monitorimi i politikës së personelit			
c) Duhet të kryhen analiza të ngarkesës së punës të argumentuara, të cilat marrin parasysh aktivitetet e auditimit që lidhen me të dyja fondet IPA 2007–2013 dhe IPA 2014–2020, duke përfshirë programet e Bashkëpunimit Ndërkufitar BNK që i	Mali i Zi	i ulët	6 muaj pas hyrjes në fuqi të Marrëveshjes së financimit për Programin Kombëtar të Malit të Zi

nënshtrohen shqyrtimit AA-së, në bazë të së cilës numri dhe kualifikimet (përvoja dhe aftësitë teknike) të stafit janë bërë transparente, si dhe janë bazuar në nevojat e identifikuara.			2014 (objektivi 1 – pjesa 1 dhe objektivi 2- pjesa 1) 2014/032-022 dhe 2014/032-803
d) Personeli duhet të rekrutohet dhe/ose detyrat të caktohen në përputhje me nevojat e identifikuara në analizat e përditësuara të ngarkesës së punës. AA-ja duhet të raportojë në mënyrë të rregullt të KE-së lidhur me nivelet e stafit.	Mali i Zi	i ulët	6 muaj pas hyrjes në fuqi të Marrëveshjes së financimit për Programin Kombëtar të Malit të Zi 2014 (objektivi 1 – pjesa 1 dhe objektivi 2 – pjesa 1) 2014/032-022 dhe 2014/032-803